

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Kazım ÇELİK

“KÜÇÜK KARA BALIK” İLE “MARTI JONATHAN LİVİNGSTON”
ESERLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME AÇISINDAN
KARŞILAŞTIRILIP DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Kazım ÇELİK

“KÜÇÜK KARA BALIK” İLE “MARTI JONATHAN LİVİNGSTON”
ESERLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME AÇISINDAN
KARŞILAŞTIRILIP DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Tamella ALİYEVA

MUŞ-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİRİ VE ELEŞTİREL DÜŞÜNME

1.1. ELEŞTİRİ	4
1.1.1. Eleştirel Düşünme Becerisini Geliştirmede Soru Sorma	7
1.1.2. Eleştirel Düşünme ve Öğretim İlişkisi	9
1.1.3. Eleştirel Düşünme Eğitimi	11

İKİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT

2.1. KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ HAKKINDA GENEL BİLGİ ...	14
2.1.1. Dünya Edebiyatında Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi.....	19
2.1.2. Türkiye’de Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Çalışmaları	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAMED BEHRENGÎ VE KÜÇÜK KARA BALIK

3.1. SAMED BEHRENGÎ DEVRİNE KISA BİR BAKIŞ	25
3.1.1. XX. YY.da Tebriz ve İran’daki Ortam	25
3.1.2. II. Dünya Savaşı sonrası İran’daki Ortam	26
3.1.3. Soğuk Savaş Yıllarında İran’daki Ortam	27
3.2. SAMED BEHRENGÎ’NİN HAYATI	27
3.2.1. Samed Behrengî’nin Kişiliği ve Fikir Dünyası	29
3.2.2. Behrengî’nin Edebi Kişiliği.....	32
3.3. KÜÇÜK KARA BALIK ÖZET	34
3.4. KÜÇÜK KARA BALIK’TA ELEŞTİREL DÜŞÜNME.....	35
3.5. KÜÇÜK KARA BALIK’TAKİ ALEGORİK UNSURLAR.....	46
3.6. KÜÇÜK KARA BALIK’TA TESPİT EDİLEN ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİ	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
RİCHARD BACH VE MARTI JONATHAN LİVİNGSTON
(JONATHAN LİVİNGSTON SEAGULL)

4.1. RİCHARD BACH'IN HAYATI	53
4.1.1. Richard Bach'ın Edebi Kişiliği.....	53
4.1.2. Richard Bach'ın Eserleri	54
4.2. MARTI JONATHAN LİVİNGSTON	55
4.2.1. Martı Jonathan Livingston'u Hazırlayan Koşullar	55
4.2.2. Martı Jonathan Livingston Özet	56
4.2.3. Martı Jonathan Livingston'daki Alegorik Unsurlar	60
4.2.4. Martı Jonathan Livingston 'da Eleştirel Düşünme	61

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÜÇÜK KARABALIK İLE MARTI JONATHAN LİVİNGSTON ESERLERİ	
5.1. KÜÇÜK KARABALIK İLE MARTI JONATHAN LİVİNGSTON	
ESERLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILIP	
DEĞERLENDİRİLMESİ	73
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

“KÜÇÜK KARA BALIK” İLE “MARTI JONATHAN LIVINGSTON” ESERLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILIP DEĞERLENDİRİLMESİ

Kazım ÇELİK

Danışman: Prof. Dr. Tamella ALİYEVA

2023, 95 sayfa

Bu çalışmada Azerî asıllı İranlı yazar Samed Behrengî'nin “Küçük Kara Balık” ile Amerikalı yazar Richard Bach'ın “Martı Jonathan Livingston” adlı eserlerinin eleştirel düşünme açısından karşılaştırılıp değerlendirilmesi ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı, karşılaştırmalı edebiyat bilimi çerçevesinde farklı dil, din ve kültürden ortaya çıkan eserlerdeki eleştirel düşünme becerisinin verilme yöntemini ortaya koymaktır. Farklı kültürlerin ürünü olan bu eserlerde eleştirel düşünmenin nasıl işlendiğini ve bu düşüncenin kazandırılma yöntemini sorgulamaktır. Eleştirel düşünme becerisinin günümüzdeki önemini ve günümüz toplumunun karşılaştığı problemlere bu bakış açısıyla çözüm yolu sunmaktır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak eserler incelenmiştir.

Bilim ve teknoloji çağı olarak adlandırılan 21. yüzyıl, bilgiye ulaşmanın çok kolay ama ulaşılan bu sayısız bilgi yığınları arasından işimize yarayacak doğru bilgiyi bulmanın çok zor olduğu bir çağıdır. Eskiden günleri ve ayları alan bilgiye ulaşma süreci günümüzde teknoloji sayesinde dakikalara hatta saniyelere düşmüştür. Asıl problem bu kadar bilgi yoğunluğunun ve kirliliğinin nasıl ayıklanacağı ve doğru bilgiye nasıl ulaşılacağı sorunudur. Eleştirel düşünme becerilerinin kullanıldığı eserler göz önüne alınarak bu becerinin günümüzün bu problemine çözüm sunduğu görülmüştür. Bu sayede bilgi kirliliğinin olumsuz etkilerinden kurtularak bunu avantaja çevirme yolu sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küçük Kara Balık, Martı Jonathan Livingston, Karşılaştırmalı Edebiyat, Eleştirel Düşünme.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

COMPARISON AND EVALUATION OF “LITTLE BLACK FISH” AND “MARTI JONATHAN LIVINGSTON” IN TERMS OF CRITICAL THINKING

Kazım ÇELİK

Advisor: Prof. Dr. Tamella ALİYEVA

2023, Page: 95

In this study, the comparison and evaluation of "Little Black Fish" by the Azeri-origin Iranian writer Samed Behrengi and "Jonathan Livingston Seagull" by the American writer Richard Bach in terms of critical thinking is also discussed.

The aim of this study is to reveal that the way of revealing the critical thinking skill of the Works that emerged in different nations, cultures, beliefs and languages, the method of gaining this skill and its contribution to the people. It is discussed how the similar, different and common aspects of critical thinking in these works, which are the product of different cultures, are revealed according to the chosen genre. The study was compared by examining the works in question using document analysis, one of the qualitative research methods. In the study, using the data of Comparative Literature Science, two Works were evaluated in the context of critical thinking.

The 21st century, which is called the age of science and technology, is an age in which it is very easy to reach information, but it is very difficult to find the right information that will be useful to us among the countless information stacks. The process of accessing information, which used to take days and months, has decreased to minutes or even seconds thanks to technology. The main problem is how to sort out such information density and pollution and how to reach the right information. It has been revealed as a result of the study that the ability to reach and use the right information from this pile of information by using critical thinking skills and to eliminate the wrong information. In this context, a way to get rid of the negative effects of information pollution and turn it into an advantage is presented.

Key Words: Little Black Fish, Jonathan Livingston Seagull, Comparative Literature, Critical Thinking.

ÖN SÖZ

Malzemesi dil olan edebi eserler içinde yetiştikleri toplumu yansıtır. Toplumların aynası mahiyetinde olan bu eserler karşılaştırılırken farklı problemler ortaya çıkar. Tercüme eserler, eserlerin yazıldığı ana dildeki özellikleri muhafaza edemezler. Her milletin ruhunu yansıtan eserler o dildeki kelimelerle hayat bulur ve onu en iyi yansıtabilecek kelimeler de ancak eserin yazıldığı dildir. *Küçük Kara Balık* Farsça ve *Martı Jonathan Livingston* İngilizce yazılmıştır. Çalışmamı yazarken bu eserlerin tercüme edildiği Türkçe çevrisinden faydalandığım için eserlerin aslındaki güzelliği muhafaza edememek ve kelimelerin ruhunu yakalayamamak bir eksiklik olarak karşımıza çıkabilmektedir. Nitekim eserlerin farklı mütercimler tarafından tercüme edilmiş metinlerine bakıldığında eserlerdeki farklılıklar hemen göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar eserlerin sağlıklı karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır.

Karşılaştırmalı edebiyatın verileriyle ele alınan bu çalışma dünya çapında tanınan ve bilinen eserleri konu almasıyla Çocuk edebiyatı ürünlerine farklı bakış açısı kazandırabilecektir.

Bu çalışmada Samed Behrengî'nin "*Küçük Kara Balık*" ile Richard Bach'ın "*Martı Jonathan Livingston*" adlı eserlerinin çağımız bilgi, düşünme, anlayış ve becerilerine uygun bir şekilde eleştirel düşünme kapsamında karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada iki eser içindeki diyaloglar eleştirel düşünme ve karşılaştırmalı edebiyat biliminin verileri çerçevesinde karşılaştırılarak doküman analizi yapılmıştır. Bu sayede eleştirel düşünme becerisinin yaygınlaştırılması ve bu eserlerdeki yansıması değerlendirilebilecektir.

Bu çalışma sürecinde yardımlarını benden esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Tamella ALİYEVA'ya ve eğitim öğretim hayatım boyunca maddi, manevi desteklerini benden esirgemeyen kıymetli aileme teşekkür ederim.

KISALTMALAR DİZİNİ

Akt	: Aktaran
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
Foto	: Fotoğraf
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milatta Sonra
SAVAK	: Sazman-ı İttihat ve Emniyet-i Keşver
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TUDEH	: Hizb-i Tudey-i İran
Vb	: ve benzeri
Vs	: vesaire
Yy	: Yüzyıl
Yay	: Yayınları

GİRİŞ

Asırlar değıştikçe o asırlarda yaşıyan insanların ihtiyaçları da değışir. Her asrın kendine özgü hassasiyetleri, ölçüleri, özellikleri, değır normları olduğu gibi içinde bulunduğumuz bilim ve teknoloji çağının da kendine has özellikleri vardır. Eski zamanlarda bilginin kaynağına ulaşmak, o bilgiyi elde etmek, onu muhafaza etmek, o bilgiyi elde tutmak ciddi bir çaba gerektirirken asrımızda ileri düzey teknoloji sayesinde eskiden saatlerimizi, günlerimizi hatta yıllarımızı alan bilginin kaynağına ulaşma süresi şimdi internet vasıtasıyla dakikalarımızı bile almamaktadır.

Sürekli değışen ve gelişen teknoloji sayesinde artık bilgiye ulaşmak bir sorun olmaktan çıkmış, aşırı bilgi yoğunluğu sebebiyle o bilginin doğruluğunu teyit etme, o bilginin orijinal kaynağına ulaşma ve bu bilgi kirliliğinden doğru bilgiye ulaşma gerçek bir problem olarak karşımıza çıkmıştır. Eskiden bilgiye ulaşmak sorunken şimdi ise o bilgi yığınları arasından doğru bilgiyi bulmak, onu diğırlerinden ayırmak asıl sorun haline gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, asrımızda internetin kullanımıyla birlikte bir sorun haline gelen bilgi yığınlarının oluşturduğu bilgi kirliliğinin ayrıştırılmasıdır. Teknolojinin gelişmesiyle bilgiye ulaşmak kolaylaşırken bu bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği bir sorun olarak bireylerin karşısına çıkmaktadır. Bu çalışmayla bilginin güvenilirliğini sorgulamak ve doğru bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Çağımız insanı, karşılaştığı bilgi yoğunluğunun karmaşasından kurtulmak için yeni yollar aramaya başlamıştır. Eleştirel düşünme becerilerini kullanarak karşılaştığı bilgi kirliliğinin olumsuz etkilerinden kurtulmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada seçilen eserler farklı açılardan makale ve tezlere konu olmuştur. Yapılan literatür taramasında bu iki eser farklı konular bağlamında ele alınmış, ayrı ayrı değırlendirilmiştir. Bu çalışmada ise karşılaştırmalı edebiyatın verilerinden faydalanarak “eleştirel düşünme” açısından bu iki eser kıyaslanmıştır. Eserlerin kahramanı olan Küçük Kara Balık ile Martı Jonathan Livingston içinde yaşadıkları sürünün akıldan, sorgulamadan, eleştiriden uzak olan dogma fikirleriyle mücadele etmiştir. Azimle, kararlılıkla, sabırla mücadele ederek kendinden sonra gelenlere örnek olmuşlardır. Bu iki kahramanın en belirgin özelliği yaşadıkları sürünün fikirlerine körü körüne bağlanmadan onları cesaretle eleştirebilmeleri ve doğrulara ulaşmak için

düşünme becerilerini etkin kullanmalarındır. Bu iki kahraman çağımızın sürü psikolojisine karşı verilebilecek mücadelenin ideal ve akılcı rehberleri olabilir.

Bu iki eser karşılaştırılırken doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Karasar (2005)'a göre belge tarama yöntemi olarak bilinen bu yöntemde var olan bilgi ve belgeler incelenerek veriler elde edilir. Doküman analizinde belli bir amaca yönelik bu veriler bulunur, okunur, kayıt altına alınarak değerlendirilir. Boven (2009)'a göre doküman analizi basılı ve elektronik materyallerin incelenerek değerlendirilmesi sürecidir. Doküman analizi incelenmek istenen olay ve olgular hakkındaki belgelerin incelenmesi olarak tanımlanabilir. Seydioğlu (2016)'na göre ise herhangi bir araştırma hakkında diğer şahıslar veya kurumlar tarafından yazılmış belgelerin, kalıntıların ve yapıların toplanması, incelenmesi ve değerlendirilmesi olarak kabul edilir.

Araştırmada temel kaynak olarak Samed Behrengî'nin *Küçük Kara Balık* eseri ile Richard Bach'ın *Martı Jonathan Livingston* adlı eserleri seçilmiştir. Bu iki eserin seçilme nedeni çağımızın problemi olan sürü psikolojisi, mutlak itaat, sorgulamama, dogma fikirlere sahip olma, başkalarının arkasından düşünmeden gitme ve en önemlisi ise elde edilen bilgilerin eleştirel açıdan düşünülmeden kabul edilmesinin yanlış olduğunu ortaya koyma çabasıdır. Bu iki eser bu problemlere karşı bir başkaldırı mahiyetinde yazıldığı için eserler seçilmiştir.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş'te asıl problemi, çalışmada kullanılan yöntemleri, araştırmanın kaynakları, çalışmanın amacı ve bu konunun neden seçildiği ifade edilmiştir. Birinci bölümde eleştiri hakkında genel bilgi verilmiş olup Türkiye'de ve dünyadaki eleştiri anlayışı ortaya konmuştur. Eleştiri kavramının ilk olarak nerede ortaya çıktığı, bu kavramın edebiyatta nasıl kullanıldığı, hangi ülkelerde eleştirinin nasıl yorumlandığı anlatılmıştır. İkinci bölümde karşılaştırmalı edebiyat bilimi hakkında genel bilgiler verilip dünyada ve Türkiye'deki Karşılaştırmalı edebiyatın başlama, gelişim ve değişimi üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ilk eser olan *Küçük Kara Balık* ele alınarak metnin özeti, Metni ortaya çıkaran koşullar, yazarın hayatı, eserleri, edebi kişiliği, dönemin şartları, eser içindeki alegorik unsurlar ve metindeki eleştirel düşünme ifadeleri ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde ikinci eser olan *Martı Jonathan Livingston* ele alınmıştır. Yazarın hayatı, eserleri, yazarın edebi kişiliği, metni oluşturan şartlar, metindeki alegorik unsurlar ve eleştirel düşünme

becerileri, eserdeki diyaloglardan hareketle ortaya konmuştur. Beşinci bölümde bu iki eser eleştirel düşünme kapsamında karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde bu iki eser eleştirel düşünme açısından karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİRİ VE ELEŞTİREL DÜŞÜNME

1.1. ELEŞTİRİ

İnsanlar karşılaştıkları herhangi bir nesne, olay, olgu ve durum karşısında o sürece yönelik olumlu ya da olumsuz tepkilerini dile getirirler. Karşılaştıkları durumun değerini oraya koymak için değerlendirmelerde bulunurlar. İster akademik anlamda olsun ister sıradan işlerde olsun o “şey” hakkında olumlu ya da olumsuz bir değerlendirme yapma ihtiyacı hissederler. Eleştirel düşünme kökü geçmişe dayanan ve geleceğe uzanan bir mercek vazifesi görür.

Eleştirel düşünme becerisinin geçmişi Sokrates’e kadar uzanır. Zamanla bu beceri içinde farklı düşünme stratejileriyle kavram alanı genişlemiştir. Yapılan araştırmalar eleştirel düşünme becerisinin seksen iki tanımın ve özelliğinin olduğu araştırmalarla ortaya konulsa da bu anlam genişlemesi hâlâ da devam etmektedir. İlk olarak eleştirel düşünmenin tanımlarından hareketle eleştirel düşünmenin anlam alanı irdelenip Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi bağlamında araştırmannın konusu olan eserler değerlendirilecektir.

TDK Sözlüğüne göre “eleştiri” sözcüğü üç farklı anlamda kullanılmıştır: Herhangi bir kişi olay ya da durumu olumlu, olumsuz, doğru, yanlış her yönüyle inceleyerek ortaya koymaktır. Bir eserin doğru anlaşılmasını sağlamak için o eserin değerini belirlemek, kritik etmek, tenkit etmek ve felsefi anlamda ise bilginin doğruluk düzeyini ortaya koymak, bilgiyi tenkit ederek yargılamak ve inceleyerek ortaya koymaktır (<https://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi:04.01.2022).

“Eleştiri” kelimesi eski zamanda “tenkit” sözcüğüne karşılık kullanılmıştır. Tenkit Fransızca “critique” sözcüğüne karşılık gelmektedir. Eskiden “tenkit” kavramı için “ilm-i nakd” ifadesi kullanılmıştır. Nakd , “şiiirin içeriğini, noksanlıklarını ifade eden ilim” olarak bilinmektedir. Tanzimat yazarları “kritik” sözcüğü için “muhakeme” ve “muaheze” ifadelerini kullanmışlardır. Her ne kadar edipler arasında farklı isimlerle ifade edilmiş olsa da genel olarak eleştiri kelimesi yerine “tenkit” terimi sıklıkla kullanılmıştır. Servet-i Fünun yazar ve şairleri de “tenkit” kavramını çoğunlukla kullanmışlardır. Batı dillerinde bugün tenkit kavramının karşılığı olarak kullanılan kelimenin kökü “krites”e dayanmaktadır. Krites Yunancada “hüküm vermek” olarak

bilinir. “Kritikos” terimi M.Ö. “edebiyat hükmü” manasında kullanıldı. M.S. bu terim değişikliğe uğrayarak edebi yazılarda “critucus” olarak devam etti. Klasik Latince “criticus” olan terim Orta Çağ’da tıp terimi olarak kullanıldı. Hümanist yazar ve şairler bu terimi “critic” ve “criticism” olarak sınırlandırdı. 17. yy.dan itibaren klasik edip ve şairlerin etkisiyle “sözlü tenkit” anlamında kullanıldı. Terim, zamanla anlama, bilme, karar verme ve tanıma kavramlarını içine alacak şekilde kullanılmaya başlandı. Günümüzde terim İngilizcede “criticism”, Fransızcada “critique”, İtalyancada “critica”, Almancada “kritik” olarak kullanıldı. Bilinen anlamı da: Bir sanat eserinin bireysel ya da estetik kaygılarla ve belirli kurallara göre değerlendirilmesidir (Ercilasun, 2009: 11-14).

Eleştiri sözcüğü felsefi anlamında ilk olarak Sokrates tarafından bir şeyi olumlu ve olumsuz yönleriyle değerini ortaya koymak olarak tanımlandı (Doğan, 2014: 32). Eleştirel düşünme kavramının çıkış noktasına bakıldığında zaman ilk olarak insan davranışlarına yön vermek olarak ortaya çıksa da zamanla anlam genişlemesine uğrayarak kendine has bir anlam alanı oluşturdu.

Düşünme sözcüğü ise TDK sözlüğünde: “Düşünmek işi, tefekkür, aklın kendine özgü olma durumu, karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi” olarak karşımıza çıkar (<https://www.tdk.gov.tr>, erişim tarihi: 04.01.2022).

Eleştirel düşünme ile ilgili yapılan tanımlamalar incelendiğinde karşılaştırmalı edebiyat bağlamında alanımız ile ilgili aşağıdaki tanımlar dikkat çekmektedir.

Bilginin elde edilmesi ve uygulanmasında düşünsel süreçlerin etkili bir şekilde kullanılması, farklı sorgulama teknikleriyle bilginin kaynağını etkili bir şekilde sorgulayabilmeyi, bilgileri karşılaştırarak belli ölçütlere göre değerlendirebilmeyi ve tarafsız olarak ortaya koymayı içeren bilişsel ve duyuşsal süreç olarak karşımıza çıkar(Akınoğlu, 2001: 55).

Eleştirel düşünmede bilgi her noktadan ele alınarak değerlendirilir. Elde edilen bilgiler için kesin yargılara varmaktan öte o bilgi için farklı okumalarında olabileceğini göz önünde bulundurmak eleştirel düşünmenin temel noktalarındandır. Kişinin bilgiyi elde etme, uygulama sürecinde problem çözme yetenekleriyle ortaya çıkan zihinsel bir

faaliyet ve duyuşsal yetidir. Eleştirel düşünme kişinin kendini gerçekleştirme sürecinde bağımsızlığını ortaya koyan ve kendini kontrol altına almayı sağlayan süreçtir.

Bilişsel süreçlerinin farkına vararak ve başkalarının düşünme şekillerini göz önünde bulundurarak çevresinde gelişen olayları anlayabilmeyi hedefleyen bütüncül ve organize bir zihinsel süreç (Cüceloğlu, 1993: 30-45).

Eleştirel düşünme bireyin sonradan edindiğı, doğuştan getiremediğı ve yaşadığı hayatla birlikte gelişerek artan bir beceridir. Bu beceri bireyin kendi düşünsel süreçlerinin farkına vararak düşünme sürecini etkili, tutarlı ve organize bir şekilde kullanma becerisi olarak görölmektedir.

Eleştirel düşünme, bir sorunu çözmek için yerinde bilgiler seçmek, o sorunun çözümüyle ilgili orta konan çözümleri tanımlayarak o problem hakkında kavramlar ortaya koymak, o kavramı açıklamak, kavramla ilgili tartışmalar yapmak ve çıkarılan sonucun geçerliliğini değerlendirebilme becerisidir (Kaya, 1997: 34).

Eleştirel düşünme ile ilgili tanımlar incelendiğinde aşağıdaki anahtar kavramlar karşımıza çıkar:

“Zihinsel süreç, kanıt, soru, öngörü, deneyim, çıkarım, delil, üst biliş, karar mekanizması, analiz, mantık, özdenetim, empati, nesnel, bağımsız şüpheci, özgüven, geçerlik, amaçlılık, bağlama duyarlılık, nedensellik, esneklik; seçme, yorumlama, değerlendirme ve kavramsal, metotsal, ölçütsel bilgiyi elde etme, değerlendirme ve kullanma; bilgi edinme, görüşleri yargılama, kavramsal ilişkileri yapılandırma, yaşantı kaynaklı düşünme, düşünce üretme, düşünceyi örgütleme, düşünme süreçlerinin farkında olma, ölçütlere dayandırma, düşünerek karar verme, öze inme, irdeleme, gözlem, tartışma, açıklama, soru sorabilme, yaratıcı düşünme, analitik düşünmebilme, problem çözme, açıklık-seçiklik, tutarlılık, şüphecilik ve doğru akıl yürütme, çıkarım yapma, karşılaştırma, alternatifler üretme, farklı yönler bulma (Söylemez,2016: 682).

Bu kavramlar ele alındığında eleştirel düşünme, eldeki bilgileri kabullenmekten öte o bilgileri belli ölçütlere göre kıyaslayıp yeni ve farklı bir sonuca ulaşmaktır. Eleştirel düşünme eldeki verilerin ince ayrıntısına kadar tahlil edilip nesnel yollarla neticeler edilen ve mantığı esas alan bir düşünme yöntemi olarak görölmektedir. Eleştirel düşünmede her türlü inanç, bilgi ve eylemleri sorgulama ve tüm ihtimalleri göz

önünde bulundurabilme yetisi olarak değerlendirilmektedir.

Eleştirel düşünme becerileri eskiden beri var olmasına rağmen sistematik bir şekilde kullanılmaya başlanması Sokrates ile olmuştur. Sokrates eleştirel düşünmenin belki de en önemli adımı olan “soru sorma”yı bir yöntem haline getirerek eleştirel düşünmenin temellerini oluşturmuştur. Ondan sonra gelen öğrencileri Platon ve Aristoteles’le birlikte daha sistematik hale gelmiştir. Eleştirel düşünme kavramları dikkatle incelendiğinde bu düşünmenin farklı yöntem ve tekniklerle ortaya çıkartılabileceği belirlenmiştir. Altı şapka tekniği, örnek olay, beyin fırtınası, gösteri tekniği, yaratıcı drama, altı ayakkabılı düşünme tekniği vb. teknikler eleştirel düşünme becerilerinin ortaya çıkmasını sağlar. Tüm bu tekniklerin ortak noktası “soru sorma” tekniğini kullanmasıdır. Soru sorma tekniği bu yöntemlerin özünü ve eleştirel düşünmenin temelini oluşturmaktadır (Kaya, 2006: 76).

Eleştirel düşünme becerisinin temelinde “soru sorma”nın olması karşılaşılan durumun akılla izah edilmek istenmesinden kaynaklanır. Karşılaşılan durum ya da olay akıl süzgecinden geçirilerek akıl tatmin etme yoluna gidilir. Nitekim insanı diğer canlılardan ayıran temel yetisi akılla birlikte düşünebilme becerisini kullanabilmesidir. Bu sayede elde edilen verilere farklı açılardan bakılarak çözümlenmesi sağlanır. İnsanoğlu akıl ve kalbinin ortak çalışması ve birlikte hareket etmesiyle sağlıklı bir şekilde yaşamına devam eder. Bu ikisi birbirinden ayrılırsa huzursuzluk başlar. Sadece akılla gidilirse “şüphe” sadece kalple giderse “taassup” kendini gösterir. Bu nedenle sağlıklı bir hayatın devamı bu iki cihazın sağlıklı birlikteliğiyle mümkündür. Eleştirel düşünme bu noktada aklın tatmini için önemli bir beceridir.

1.1.1. Eleştirel Düşünme Becerisini Geliştirmede Soru Sorma

Eleştirel düşünmenin çıkış noktasında soru sorma tekniği olduğu söylenebilir. Eğitim sisteminde soru sorma eleştirel düşünmenin hem başlatıcısı hem de devam ettiricisi olarak görülebilir. Yalnız bu teknik kullanılırken eğitimci iyi bir planlamacı olmalıdır. Sorular önceden hazırlanmalı, sorulacak sorular konunun tıkanıdığı yerde konuyu açmalı, sorulacak sorular konun içeriğine uygun ve hedeflere ulaştırıcı olmalı, farklı bakış açıları kazandırmalı, kişiyi eleştirel düşünmeye yönlendirmelidir. Eleştirel düşünmede sorulacak sorular cevap almak için değil kişinin düşünme seviyesini ölçmek için kullanılmalıdır. Bloom’un taksonomisindeki alt düzey beceriler olan bilme,

kavrama ve uygulama becerilerini kullanmamalı; üst düzey bilişsel beceriler olan analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarını ele almalıdır. Alt düzey bilişsel becerileri ele alan sorular kullanılarak eldeki bilgilerle üst düzey bilişsel becerilere zemin hazırlayan daha derin, karışık ve özgün düşünme becerisi kazanmalarını sağlar (Kaya, 2006: 71-77).

Eğitimde kullanılan sorular; öğrenciye göre, amaca hizmet eden, yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, nesnel, açık, somuttan soyuta, somut, yaşama yakın, güncel, uygulanabilir, basitten karmaşığa, bir bütün içinde ve bireyi sosyalleştirici özelliklere sahip olması gerekir. Kullanılan soruların temelden başlayarak öğrencileri daha karmaşık soruları çözmelerine zemin hazırlamalıdır.

Eğitimde kullanılan sorular içerik ya da süreç merkezli olabilir. İçerik merkezli sorular daha çok alt düzey bilişsel becerileri ölçerken süreç merkezli olan sorular kişilerin bilişsel düzeyde kalan bilgilerini sorgulayarak, farklı analiz ve sentezlerde bulunarak üst düzey düşünmesini sağlar (Şahinel, 2002 akt. Kaya, 2006, s.75).

Günümüz eğitim şartları eskiden olduğu gibi bilgiyi ezberleyip muhafaza etmek yerine ulaşılması kolay olan bilgileri yorumlayıp, değerlendirip, analiz edip sentezlemeyi ve çıkarımda bulunmayı amaçlar. Bu noktada soru sorma tekniği eleştirel düşünme becerisi kazanmak ve devam ettirmek için oldukça önem arz etmektedir.

Eğitimde eleştirel düşünme becerisinin çıkış noktası olan soru sorma tekniği kullanılırken planlı bir şekilde süreç yürütülmelidir. Öğrencinin hangi bilisel düzeyi ölçülmeye çalışılırsa ona uygun sorular sorulmalıdır. Sorulacak sorularla öğrencinin sürece etkin bir şekilde katılımı sağlanmalıdır (Kaya, 2006: 76).

Eleştirel düşünmeyle ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde aşağıdaki fikirlerin ön planda olduğu görülmektedir:

1. Bireylerde eğitim seviyesi yükseldikçe eleştirel düşünme becerisi yükselir.
2. Eleştirel düşünme becerisi bireylerde doğru karar verme becerisini artırır.
3. Eleştirel düşünme becerisi bireylerin mesleki gelişimine katkı sağlar.
4. Eleştirel düşünme sonradan öğrenilebilir (Kaya, 2010: 47-51).

Bu noktadan bakıldığında eleştirel düşünmenin bireye birçok yönden katkı

sağladığı görülür.

1.1.2. Eleştirel Düşünme ve Öğretim İlişkisi

Yaşadığımız bilgi ve teknoloji çağı beraberinde yeni ihtiyaçları getirmiştir. Elde edilen bilgiler yeni bilgilerin öncüsü olup bu bilgileri kullanma alanına yönlendirip sürekli yeni şeyler öğrenme ve bunları kullanma ihtiyacı olmaktadır. Eskiden insanlar yaşam mücadelesini verirken yirmi şeye muhtaçken şimdi o yirmi yüze çıkmıştır. Sosyal medya ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla eskiden bir sene de ulaşamadığı bilgilere şimdi bir günde ulaşan insanın bu kirli bilgi yığınlarından kendine yararlı olanı alabilmesi için etkin bir düşünme becerisine ihtiyaç duyuyor. Çağımızın öğrenme ve öğretme tarzları da buna göre şekillenmeye başlamıştır. Bu bağlamda farklı düşünme teknikleri ön plana çıkmıştır.

Düşünme becerilerini “temel işlemler, problem çözme, karar verme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme” şeklinde aşamalı olarak ele almıştır. Temel işlemler basamağında problemin ne olduğu ortaya konarak problemin temel basamakları ele alınır. Benzerlik ve farklılıkları, gruplandırmaları, aradaki ilişkileri ele alır. Problem çözme basamağında elde edilen bulgular doğrultusunda o zorluğu aşma, çözüm önerileri sunma, çözüm basamaklarını ortaya koyup bunları test etme olarak karşımıza çıkar. Karar verme basamağında elde edilen bulguları değerlendirme ve çözüme en uygun olanı seçme becerisidir. Eleştirel düşünme de ise eldeki bilgileri çözümleme, ifade etme, önyargılarının farkına varma, ortaya konulan düşünceleri farklı tarzlarını belirleme ve çok yönlü düşünmeyi gerektirir. Yaratıcı düşünmede ise eldeki veriler kullanılarak yeni, özgün, farklı ve estetik bir ürün veya fikir ortaya koyma olarak açıklanabilir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006: 193-200).

Düşünme becerileri elde edilen bilginin daha sağlam, güvenilir ve kullanılabilir olmasını sağlar. Elde edilen sağlam bilgi bu sayede yapılacak çalışmaların temelinde daha güvenilir bir şekilde kullanılabilir. Eleştirel düşünme süzgecinden geçen bir fikrin güvenilir ve geçerliliği yüksektir.

Beceri sözcüğü TDK sözlüğünde: “Elinden iş gelme durumu, ustalık, maharet. Kişinin yatkınlık ve öğrenimine bağlı olarak bir işi başarma ve bir işlemi amacına uygun olarak sonuçlandırma yeteneği, mahareti; eğilim kelimesi ise “Bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelme, meyil, temayül.”olarak tanımlanır (TDK, 2022).

Bireyin herhangi bir beceriye sahip olması elbette önemlidir ama daha önemlisi bu beceriye ihtiyaç duyduğunda bunu kullanabilme kabiliyetidir. Çünkü belli beceriye sahip olan bireylerin yeri geldiğinde bu beceriyi kullanamadıkları görülmektedir. Bunun nedeni ise o beceriyi yerine getirecek eğilim eksikliğidir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006: 195).

Bireyin herhangi bir konu hakkındaki eğilimi onu bu konu hakkında düşünmeye sevk eder. Bireyin bir konu hakkında becerisi varsa bu konuyla ilgili başarılı çalışmalar sergiler. Eğilim, düşünme ve beceri birleşince ortaya kaliteli ürünler konulur. Bu etmenlerden birinin eksikliği ortaya çıkacak çalışmada kendini gösterir.

Neyin nasıl yapılacağını, neye nasıl karar verileceğini ve neye inanılacağını tutarlı ve sistematik bir mantıkla karar verme olarak tanımlayan Ennis (1985) düşünme eğilimlerini şu şekilde açıklamıştır:

1. Sorunu net olarak belirleme ve bunu ifade etme.
2. Sorunun nedenlerini ortaya koyma.
3. Problem hakkında yeteri kadar bilgi edinmeye çalışma.
4. Problemin çözümünde güvenilir kaynakları kullanma ve bunları ortaya koyma.
5. Asıl problemi ortaya koyarak bu sorun çözülürken temel hedeften sapmadan olaya bir bütün olarak yaklaşabilme.
6. Problemi çözerken açık fikirli davranma, o problem hakkında denenmiş ama netice alınmamış çözüm yollarını göz ardı etmeme, tüm çözüm yollarına eşit yaklaşabilme, problemi çözmek için elde yeterli delil varsa karar verme yoksa o kararı erteleyebilme.
7. Ele alınan konunun çözümü için kesinlik arama, konu fazla karmaşık ise konun tüm parçalarını detaylı ve düzenli ele alma.
8. Bir konu hakkında fikir ileri süren kişilerin bilgi ve kültür seviyelerini dikkate alarak onlara duyarlı olma olarak ifade eder (Ennis, 1985: 54).

Ennis'in ele aldığı eğilimler dikkate alındığında bir konu hakkında o konuyu anlama eğiliminde olan birey o konuya eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşırsa eğilimleri düşünme becerilerini destekleyerek sorunun çözümünü kolaylaştırır.

1.1.3. Eleştirel Düşünme Eğitimi

Eleştirel düşünme öğretimi okullarda yönetici ve öğretmenlerin, öğrencilerin eğitim ortamlarını eleştirel düşünmeyi sağlayacak şekilde düzenlemesidir. Eleştirel düşünme bir konu etrafında bu düşünme şeklinin öğretilmesiyle daha etkili olur.

Huit (1998)'a göre eğitimde eleştirel düşünme becerilerini kullanan eğitimciler öğrencileri bu sürece katarak öğrencilerin bilişsel öğrenme becerilerine katkı sağlamaktadır. Eleştirel düşünme becerilerini herhangi bir konuyla ilgili bağdaştırarak verilmesi eğitimin kalitesi ve eleştirel düşünme becerilerinin öğretilmesi açısından daha kabul gören bir düşüncedir. Bununla birlikte açılacak herhangi bir eleştirel düşünme kursunun bu eğitimi vermekte yetersiz kalacağı bunun ancak eğitim öğretimin tüm süreçlerine yayılmasıyla öğretilebileceği kanısı yaygın olarak ağır basmaktadır. Eğitim öğretimde bu yöntem kullanılırken doğrudan bu yöntemi tanımlayıp onunla ilgili örnek vermek yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu süreç öğretilerek değil ancak yaparak yaşayarak ve bireyin bizzat kendisi tarafından tecrübe edilerek etkili olabilir. Öğrenciler günlük hayatta karşılaştıkları problemleri kendi bilişsel süreçlerinin farkına vararak bu sorunları kendileri çözerek alışkanlık haline getirir.

Eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesinde öğrenme ortamları oldukça etkilidir. Sınıfında tartışma yöntemini anlatma tekniğine tercih eden demokratik bir ortam oluşturan, öğrencilerine üst düzey sorular sorup verilecek cevapları delillerle desteklemesini bekleyen öğretmenler bu becerinin gelişmesini ve öğrencilerde yerleşmesini sağlar. Öğrencilerin düşüncelerini özgürce ifade edebildiği belli bir disiplinle oluşturulan sınıf ortamları öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine katkıda bulunur. Eleştirel düşünme becerileri öğretiminde açık uçlu sorular tercih edilmelidir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006: 198).

Eleştirel düşünme becerisi toplumun şekillendirilmesinde oldukça etkilidir. Eleştirel düşünme becerilerini elde eden bir eğitimci veya yönetici bulunduğu sınıfta veya okulda bu becerinin geliştirilmesi ve yayılması için oldukça etkili olur. Eleştirel düşünme becerisi çağdaş eğitim programlarının en önemli hedeflerindendir. Eleştirel düşünme becerisine sahip kişiler bunu günlük hayatta uygulayabilen ve eleştirel düşünme eğilimi yüksek bireylerdir. Bu süreç öğretilirken ders programlarında gerekli düzenlemeler yapılmalı, ders kitapları buna göre düzenlenmelidir. Öğrenme ortamları

demokratik ve öğrencinin kendini güvende hissedebildiği bir ortama çevrilmeli, öğrencilerin soru sorma ve sorgulamaları sağlanmalı, tartışmalı konuların yer aldığı kendi düşüncelerini özgürce ifade edebildikleri ortamlar oluşturulmalı, farklı eserler incelenmeli, zıt ve çelişkili ifadeler tartışılmalı, münazaralar yapılmalı, öğrencilerin kendi bilişsel düzeylerinin farkına varacakları çalışmalar yapılmalıdır. Hoşgörülü bir ortamda yapılan tartışmalarla bu becerilerin içselleştirilmesi sağlanmalıdır. Öğretmenler de hizmet içi eğitim faaliyetleriyle kendilerini geliştirmeleri sağlanmalıdır. (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006: 199).

Eleştirel düşünme ile ilgili kavramlar incelendiğinde bu becerinin insanın günlük hayatta karşılaştığı olay, durum ve nesneler hakkında değerlendirme yapma becerisi olduğu karşımıza çıkar. Bu değerlendirme yapılırken eleştirilecek olay ve durumlar tüm yönleriyle ele alınır. Farklı ölçütlerle kıyaslanacak olan olay ve durumlar insanın kafasında şüpheye yer kalmayacak şekilde ele alınmalıdır. Eleştirilecek olan her ne ise o alana has ölçütlerle ele alınmalı ve alanında yetkin kişilerin o alana göre belirlediği ölçütlerle ele alınmalıdır. Eskiden tenkit sözcüğü olarak karşımıza çıkan eleştiri bir olay, kişi ya da durum hakkında değerlendirmede bulunmak olarak bilinir. Farklı dillerde farklı isimlerle anılsa da genel olarak “değerlendirme” sözcüğüne karşılık gelir. Eleştiri bir değer biçme şeklidir. Eleştiriye konu olan şeyin olumlu olumsuz özelliklerini kişisel yargılardan uzak durarak ortaya koymaktır. Kısaca eleştiri, bir şeyin iyisini kötüsünden ayırarak farklarını ortaya koymaktır.

Eleştirel düşünmenin ilk kıvılcımı yani başlatıcısı “soru sorma” ile başlar. Soru sorma yöntemi Sokrates ile başlayıp sistematik bir hale gelmiştir. Sokrates soru sorma tekniğiyle kişilere bilmediği bilgileri soru-cevap vasıtasıyla buldurmuştur. İnsan aklının doğru sorularla doğru cevaplara ulaşabileceği ve bu sorular sayesinde insandaki eleştirel düşünme potansiyelinin doğru kullanılmasıyla doğru sonuçlara ulaşabileceği ortaya konmuştur.

Eleştirel düşünme süreç içerisinde öğretilen bir beceridir. Bu süreç iyi bir şekilde organize edilirse teorik olarak ortaya konulan bu beceri günlük yaşantılar sayesinde gerçek hayatla bağdaştırılarak somut bir şekilde verilebilir. Bu beceriyi kurslarla vermek yerine eğitim öğretim ortamlarında yaparak yaşayarak öğretilirse hem kalıcı hem de etkili bir şekilde öğretilir. Eğitim ortamları eğitim yöneticileri ve

öğretmenler tarafından etkili bir şekilde düzenlenirse süreç daha sağlıklı ve etkili bir şekilde işler. Eğitsel materyallerin eleştirel düşünme becerisini verebilecek şekilde düzenlenmesi bu süreçte olumlu katkı sağlar.

İçinde yaşadığımız 21. yüzyıl “Bilgi Çağı” ya da “Dijital Çağ” olarak adlandırılmaktadır. Her asrın kendine göre göre avantajları ya da dezavantajları vardır. Bu çağ bilgiye ulaşmanın en kolay olduğu fakat ulaşılan bu bilgilerden doğru olan bilgiyi seçmenin en zor olduğu çağdır. Böyle bir çağda doğru bilgiyi yığınla ortaya konan yanlış bilgidan ayırmak için düşünme becerilerinin de çağın gereksinimine uygun olması gerekir. İnsanlar eskiden ezberci eğitimin dayandığı klasik yöntemleri kullanırken günümüzde yapılandırmacı eğitim kapsamında yaparak yaşayarak öğrenme yoluna gitmiştir. Günümüz teknolojisinin ulaştığı nokta bilgi basamaklarının da etkili kullanılmasını gerektiriyor.

İKİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT

2.1. KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

İnsanoğlu yaratılışı gereği dünyayı anlama ve keşfetme merakıyla doğar. Bu merakı sayesinde çocukluğundan itibaren bir şeyleri anlamaya, öğrenmeye, kavramaya çabalar. İnsanoğlu, elde ettiği bilgileri uygulayarak kendine bir kavram dünyası oluşturur. İlk öğrendiği bilgileri kavrayarak daha sonra öğrendiklerini bunlarla kıyaslayarak öğrenme yoluna gider. İnsanın en fazla kullandığı öğrenme yöntemi karşılaştırma yöntemidir. Bu yöntemle yeni bilgileri eski bilgilerle karşılaştırarak onlara bilgi hazinesinde yeni bir yer açar. İnsanda bu süreç böyle olduğu gibi milletlerde de bu süreç böyle işler. Kendi edebiyatını tanıyan bir millet başka ulusların edebiyatını tanımak için o ulusun edebiyatını kendi edebiyatıyla karşılaştırarak onu öğrenmeye ve anlamaya çalışır.

Edebiyatçılar yetişme dönemlerinde gerek ulusal yazarlardan gerekse dünya edebiyatındaki yazarlardan etkilenir. Edebiyatçıların bu etkilenmesi başka toplumlardaki yazarlardan olabildiği gibi kendi edebiyatındaki diğer yazarlardan da olabilmektedir. Edebiyat denilen sanat etkileşimlerle kemalini bulur. Edebiyatçı olgunlaşma sürecinde başkalarından etkilenmesi doğal bir olgu olmakla birlikte etkilendiği yazarların ve eserlerin kopyasını değil kendine has olan yanı yakalayıp özgün bir eser ortaya koymalıdır (Aytaç, 2016: 11).

“Edebiyat eserlerini inceleyen, araştıran edebiyat biliminin bir dalı, ‘Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi’dir. Görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar geliştirmektir.” (Aytaç, 2016: 11).

Karşılaştırmalı edebiyatın özünde edebiyatların bir “bütün” olduğu ilkesi yatar. Bu düşünceyi ilk dile getiren ise Alman komparatisti olan Fredrich Schlegel’dir. Bu düşüncenin temelinde de romantizm akımının bütüncüllük ilkesi yatmaktadır. Onlara göre edebiyatın bölünmesi dillerden kaynaklanır; edebiyatın bütünleşmesi ise edebi eserler sayesinde olur. Yani bütüncüllük ilkesi bu bilimin temeli olarak kabul edilir.

Her bir sanat dalının yapı malzemesi farklıdır. Nasıl ki resmin malzemesi renk ve çizgiler, müziğin ses, heykelin taş, alçı vb. ise edebiyat da malzemesi dil olan bir sanat

dalıdır. Bu sanat dallarını da yapı malzemesi olarak kullanan sanat tarihi, müzikoloji vb. bilim dalları vardır. Bu bağlamda edebiyat ürünlerini ele alan, inceleyen, araştıran, eleştiren, yorumlayan vb. sanat dalı da edebiyat bilimidir. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi de edebiyat biliminin tıpkı edebiyat tarihi, edebiyat eleştirisi gibi bir alt dalıdır. Yabancı lisanlarda komparatistik adıyla bilinen ve malzemesi, konusu edebiyat ürünleri olan bu bilimin dilimizdeki karşılığı “Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi”dir. Bu edebiyat bilimi adından da anlaşılacağı gibi en az iki eserin karşılaştırılmasıyla başlar. Bu iki ürün aynı edebiyattan olabildiği gibi farklı milletlerin edebiyatlarından da olabilir. Karşılaştırılan ürünlerde geçmiş ya da gelecek zaman fark etmez (Aytaç, 2016: 22).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi ilk ortaya çıktığında bunun sadece farklı ülkelerdeki yazarların eserlerini kıyaslamak olarak kabul görmüşse de sonraları aynı edebiyatın edebi ürünlerinin karşılaştırılabileceği düşüncesi de kabul görmüştür. Eğer bir karşılaştırma söz konusuysa bunun farklı ülkelerin edebiyatları arasında olması yeterli bir karşılaştırma olmaz. Bu karşılaştırmada aynı edebiyatın aynı ya da farklı zamanlarında ortaya çıkan her türlü edebi ürününün farklı bakış açılarıyla karşılaştırılması daha doğru sonuç elde edilmesini sağlayacaktır. Bu çalışmada kültür, inanç ve yaşayış dünyası farklı olan iki eser ele alınmıştır. Bir taraftan çağdaş dünyanın temsilcisi olarak kendini gören Amerikan edebiyatından *Martı Jonathan Livingston*; diğer taraftan eski ile yeni arasında sıkışıp kalan “çağdaşlık” olarak bilinen durumdan kendini korumaya çalışan ve kendi halkları arasında mücadele veren İran edebiyatından *Küçük Kara Balık*.

Karşılaştırmalı edebiyatta gerek aynı dilde gerekse farklı dillerde ister aynı dönemde olsun isterse farklı dönemlerde işlenen eserlerin ortak, benzer ve farklı yönlerinin işleniş şekli ele alınır. Yalnız bu aynı dönemde veya farklı zamanlarda yazılan eserler birbirinin kopyası olmamalıdır. Aynı konuyu işleyebilir fakat işlenen bu konu farklı bakış açılarıyla ele alınmalı, başka bir düşünce tutumuyla değerlendirilmeli ve işlenmelidir. Yoksa ikinci eser; eser olma özelliğine erişemez. Kopya olur. Bir eserin eser olmasının en önemli şartı ise özgün olmasıdır. Bazen sonra yazılan eser bile ilk eserden daha özgün bir şekilde ele alınarak yorumlanabilir. Buna Kemal Tahir’in “Devlet Ana” romanı ile ondan on beş yıl sonra Tarık Buğra tarafından yazılan “Osmanlık” aynı konuyu işlemelerine rağmen özgün bir eser olarak karşımıza çıkmıştır. Çünkü Tarık Buğra kendine has duyuş ve düşünüş tarzıyla eseri kaleme almış

ve özgün bir eser olarak bunun güzel bir örneğini ortaya koymuştur (Aytaç, 2016: 12).

Van Tieghem'in karşılaştırmalı edebiyat bağlamında kazandırdığı kavramlar günümüze kadar devam etmektedir. Bir edebi çevreden başka bir edebi çevreye yapılan aktarımlarda çıkış noktasına "gönderici", varış noktasına "alıcı"; eğer bu aktarım başka bir vasıta ile oluyorsa ona da "ulaştırıcı" denir. Bu noktada ulaştırıcılar yani vasıtalar vasıtasıyla yapılan tercümeler bazen edebi eserin ilk çıkış noktasındaki edebi zevk, estetik ve güzelliğini öldürürken bazen de aslından daha daha parlak bir şekilde ilk eserin tanınmasını sağlar. Örneğin Fransa'da Young'un "*Geceler*" adlı eserini kötü bir şekilde İtalyancaya çeviren Le Tourneur bu eserin İspanya ve İtalya'da esas metnin yerinde meşhur olur. Aynı şekilde dilimize çevrilen Shakespeare'in "*Othello*" eseri dilimize 1972'de Ducis tarafından yapılan bu tercüme ilk eserin güzelliğini ortadan kaldırmasına rağmen yayılır ve üzerinde çeşitli oyunlar da oynanır (Enginün, 1992: 15).

Dünya edebiyatında yapılan tercümeler bazen ilginç gelişmeleri doğurur. Tercüme edilen eserler bazen asıl metnin güzelliğini yitirirken bazen de asıl metinden daha fazla meşhur olur. Burada birçok faktörün etkisi olduğu söylenebilir: tercüme edenin, tercüme edildiği dilin, tercüme eden kişinin edebiyat dünyasında kabul görmesi, tercüme edilen dildeki insanların edebiyata olan ilgisi eser üzerinde etkili olur.

Karşılaştırmalı Edebiyat bağlamında ele alınıp incelenen eserler ister aynı kültürde olsun ister farklı kültürlerde olsun bazen olağandışı sonuçlarla karşımıza çıkar. Aynı konuyu işleyen yazarlardan sonra yazılan eser bazen önce yazılardan daha özgün olabiliyor. Aynı eserin farklı dillerdeki tercümeleri de kötü bir tercüme olmasına rağmen bazen aslından daha fazla tutulabiliyor.

Karşılaştırmalı edebiyatın faydası nedir? Karşılaştırmalı edebiyat söz konusu olduğunda bunun neticeleri ve faydaları hakkında akla sorular gelmektedir. Bilginin hızla yayıldığı ve toplumların fazlasıyla birbirinden etkilendiği bu çağda elbette ki tam bir orijinallikten söz edilemez. Ama farklı kültürlerde oluşan eserleri incelemek ve karşılaştırmak geniş bir bakış açısı kazandırmakla birlikte ulusal eserlere de daha dikkatli ve birikimli bir bakış açısıyla incelemeyi sağlar (Aytaç, 2016: 20).

Karşılaştırmalı edebiyat bireylerin kendi edebiyatlarını tanımasına, değerlendirmesine ve başka edebiyatlarla kıyaslamasına zemin hazırlar. Bu sayede edebiyatların ve kültürlerin etkileşim halinde olmasını sağlar.

Karşılaştırmalı edebiyat Fransız edebiyatçı Van Tieghem tarafından ayrı bir alan olarak kurulsa da sonraları Amerika’da geniş yayılma alanı bulmuştur. Tieghem edebiyat tarihini üç sınıfa ayırır: Millî edebiyat, Mukayeseli edebiyat ve Genel edebiyat. Edebiyat tarihi bir eseri ele alırken öncelikle o eseri zaman ve mekân açısından değerlendirir. Sonra eseri meydana getiren yazarın hayatını ele alır. Edebiyat tarihçisi eseri ele alır inceler bu incelemeyi farklı yollardan yapar. Bu yollar: Eserin kaynaklarını ve etkisinde kaldığı edebiyatları, eserin süreç içindeki değişim ve gelişimini, eserin içeriğini, eserin biçimini ve yazarın üslubunu eserin yansımaları ve etkisini ele alarak inceler (Enginün, 1992: 12).

Edebiyat çalışmaları bütünlük arz eder. Ele alınan eserler birçok açıdan karşılaştırılıp değerlendirilirse sağlıklı sonuçlar ortaya çıkar. Bir eser ne kadar çok farklı açıdan değerlendirilirse eserin kabul görmesi ve yayılması o denli kolay olur.

Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında eserin kaynakları incelenirken millî kültürün yanında yabancı eserlerin de tesiri vardır. Yabancı kaynaklara yazarlar ulaşırken ya o yabancı dili bilir ya da çeviriler vasıtasıyla o dilde yazılan eseri inceler. Şimdilerde ise teknolojinin gelişmesi ve sosyal medya vb. vasıtalarla çok fazla yabancı tesirler söz konusudur. Türk edebiyatında bu kaynaklar çoğunlukla Fransızca kaynaklardır. Fransızca dışındaki kaynaklara ise Fransızca çevirilerinden yararlanılmışlardır. Fransızca bir “aracı” vazifesini görmüştür (Enginün, 1992: 12).

Dünyada birbiriyle etkileşim halinde olan ülkeler birbirlerini her noktada etkiler. Karşılaştırmalı edebiyatın başlama ve gelişme döneminde ülkemiz daha çok Fransa ile karşılıklı etkileşim içindedir. Devlet stratejisi gereği eğitim için yurt dışına gönderilen aydınlar sayesinde Fransız edebiyatının etkileri de edebiyatımızda yayılmaya başlamıştır. Bu nedenle karşılaştırmalı edebiyatın etkileri ilk olarak Fransızcadan dilimize geçmiştir.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin esasında Alman edebiyatçı Goethe’nin dünya edebiyatı düşüncesi yatar. Yani muhtelif ulusların en önemli eserlerinin; klasik eserlerinin ortak edebiyatı oluşturması anlamına geliyor. Burada önemli olan nitelik söz konusudur. Bu sayede edebiyat uluslar arası bir eğitim zinciri vazifesini görür (Aytaç, 2016: 13).

Edebiyatçılar, edebiyatı uluslar için bir tanışma ve kaynaşma aracı olarak görür.

Edebiyatı toplumun eğitilmesi ve geliştirilmesi için bir vasıtası olarak değerlendirir. Bu araç Dünya edebiyatlarındaki klasik eserlerin tanınması ve tanıtılmasıyla gerçekleşebilir.

Karşılaştırmalı edebiyat farklı dillerde farklı adlarla anılır. Fransızca “Litterature Comparee”, İngilizce “Comparative Literature”, Almanca “Vergleichende Literatur” isimleri karşılaştırmalı edebiyat olarak kullanılır. Türkiye’de karşılaştırmalı edebiyat bilimi teriminin yerleşmesi önemlidir. Bu edebiyat; edebiyatı ve edebiyatları karşılaştıran bir bilim dalıdır. Çünkü yabancı dillerde komparatistik sözcüğünün sonundaki ‘-istik’ eki bu alana bilimsel nitelik anlamı katar (Aytaç, 2016: 14).

Karşılaştırmalı edebiyat bir bilim dalı olarak görülür. Bu bilim dalı Dünya edebiyatlarının bilimsel olarak karşılaştırılıp değerlendirilmesi olarak görülebilir.

Karşılaştırmalı edebiyatın yaygınlaşması tüm edebi çevreler için önemlidir. Türk edebiyatında yaygınlaşması çevirilerin artmasıyla etkili olur. En önemlisi bizzat çeviri yapmak, bunları denetlemek ve bu çevirilerin yaygınlaşmasını sağlamaktır. Dünya edebiyatındaki diğer edebiyatçılar kendi dillerinden başka dillere çevrilen eserleri inceleyip çeviri konusunda karşılıklı istişarelerde bulunmaları karşılaştırmalı edebiyat biliminin yaygınlaşması açısından değerlidir (Aytaç, 2016: 15).

Dünya edebiyatı çevreleri, karşılaştırmalı edebiyatı yaymak için devletlerin birbiriyle siyasi açıdan etkileşim halinde oldukları gibi edebi açıdan da edebiyatçıların iletişim ve istişare halinde olması gerekmektedir. Bu istişare toplumların birbirini tanınması ve yakınlaşması açısından oldukça değerlidir. Bu sayede edebiyatçılar hem edebiyatın hem de toplumsal barışın gelişmesine katkı sağlamış olurlar.

Komparatistik kaynakların çoğunda karşılaştırmalı edebiyat bilimi olarak geçmektedir. Hâlbuki bu konuyu ince eleyip sık dokuyan kaynaklar incelendiğinde bunların birbirlerine çok benzemelerine rağmen birbirinden farklı yönlerinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Genel ve Karşılaştırmalı edebiyat bilimleri ayrı birer alan olmakla birlikte birbiriyle alakalı ve biri birisiz olmayan alanlar oldukları için komparatistik bu iki alanın ortak noktası olarak görülebilir. Komparatistik edebiyat eleştirisine ve edebiyat tarihçiliğine katkı sağlamakla birlikte Ulusal edebiyatların Dünya edebiyatlarındaki yerini de tayin etmesinde yardımcı olur. Bu açıdan ele alındığında “komparatistik” kavramı hem Genel edebiyatı, hem karşılaştırmalı edebiyatı

hem Ulusal hem de Dünya edebiyatlarıyla iç içe olup hem onları etkileyen hem de onlardan etkilenen bir daldır (Cuma, 2018: 1).

Komparatistik Dünya edebiyatı ve karşılaştırmalı edebiyatın ortak noktası olarak görülse de bu konu edebiyat çevreleri tarafından oluşturulan ortak bir görüş değildir. Bu görüşün istişareler sonucunda netleştirilmesi karşılaştırmalı edebiyatın gelişimine katkı sağlayacaktır.

2.1.1. Dünya Edebiyatında Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi

İnsanın en temel öğrenme yöntemi mukayesedir. Tarih boyunca bu mukayese yöntemini insanlar atasözleri, deyim ve efsanelerde kullanmışlardır. Bu yöntem karşılaştırmalı edebiyatın temelini oluşturur.

Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının amacı diğer ülkelerdeki çalışmaların durumunu sorgulamak ve yerini tayin etmekle başlar. Karşılaştırmalı edebiyat biliminin temelinde karşılaştırma(mukayese) yöntemi vardır. Karşılaştırma yöntemi bilimsel bir nitelik taşıdığına sosyal bilimlerde alanında “komparatistik” çalışmalarda uygulama alanı oluşur. Bu edebiyat türü ilk olarak Goethe’nin 1795’te yazdığı “karşılaştırmalı anatomi” yazısı ile yayımlanır. Karşılaştırmalı edebiyat ilk olarak “Dış Ülkelerde Eğitim” araştırmaları adıyla üniversitelerde kürsü açılarak başlamıştır. Karşılaştırmalı edebiyat biliminin temel ilkesi ulusal ve uluslararası bir nitelik taşımasıdır (Aytaç, 2016: 19).

Dünyada karşılaştırmalı edebiyatı ilk kullananlar Fransız sanatçıları olsa da bunu devam ettirip geliştiren sanatçılar ise Amerikalı sanatçılardır.

Karşılaştırmalı edebiyata uluslar düzeyinde bakıldığında tarihsel sürecinde ilk ve en etkin olarak kullanan Fransız edebiyatçılarıdır. Bu terim 19. yüzyılın başlarında Fransız yazar Cuvier’in Anatomie Comparee(1800) veya Degarando’nun Historie Comparee de Systemes de Philosophie(1804) Litterature Comparee adıyla karşımıza çıkar. Fransa’da karşılaştırmalı edebiyat kimliğini “Anatomie Comparee(1800-1805) adıyla kazandıran Cuvier ‘dir. Günümüzde karşılaştırmalı edebiyatın ilerlemesinde en büyük katkı sunan Amerika’dır. Zira Amerika çok kültürlülüğü çok dilliliği ve İngiltere’den kopmaması sayesinde hâlihazırdaki karşılaştırmalı edebiyatın devam ettiricisidir denilebilir (Aydın, 2008: 26-40).

Karşılaştırmalı edebiyat, farklı kültürdeki insanların birbirini tanımasını, birbiriyle

iletifim kurmasını ve birbirine hoşgörüyle bakmasını öğretir. Karřılařtırılmalđ edebiyat kùltürlerin hem birbirinden etkilenme hem de birbirini etkileme alanıdır.

Mukayeseli edebiyat 1827 yıllarında Villemain tarafından Fransa’da kullanılan bir terim olmakla birlikte sonraları Tieghem ve Rene Wellek de bu terimi kullanır. Van Tieghem mukayeseli edebiyatın çıkış noktasını şu soruyla açıklar: mukayeseli edebiyat, farklı kùltürlere ait edebi eserlerin sayfalarını yan yana getirip kıyaslamaktan mı ibarettir? Bu sorunun cevabı hayırdır. Ama bu sonuç bize bir eseri kıyaslarken kullanılabilecek en önemli çıkış ve kaçınılmaz bir hareket noktasıdır. Ona göre mukayeseli edebiyatın hedefi farklı kùltürlere ait edebiyat ürünlerini farklı açılardan incelemektir (Enginün, 1992: 14).

Fransız komparatistiği olan Van Tieghem’in mukayeseli edebiyatla ilgili kitabı bu edebiyatın metotlarını ele alması ve açıklaması bakımından büyük önem taşır. Her ne kadar daha sonra gelen araştırıcılar bu yöntemlere karşı çıkarak yeni yöntemler belirlese ve onun yöntemini çürütmeye çalışsalar da bu yolun “önden gideni” olması açısından değerli kabul edilir.

Van Tieghem edebiyatı üç ana başlıkta ele almıştır: millî edebiyat, mukayeseli edebiyat ve genel edebiyat. Tieghem bu üç aşamadan ilk iki aşama olan millî ve mukayeseli edebiyat aşamaları aşıldıktan sonra bu edebiyatları birleştirici ve sentezleyici olan genel edebiyat bilimini nazara verir. Örneğin bir eserin çıkış noktası millî edebiyatı, o eserin diğer milletler arasındaki yerini mukayeseli edebiyatı ve o eser bağlamında o eserin dünya edebiyatındaki yayılmasıyla oluşturduğu genel etki de genel edebiyatın çalışma alanıdır. Rene Wellek ise karřılařtırılmalđ edebiyat ile genel edebiyat arasındaki farkı lüzumsuz bulur. Wellek bir edebi eserin incelenmesinde bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği üzerinde durur. Amerika’da karřılařtırılmalđ edebiyat, milli edebiyat dışında kalan edebiyatın çalışma alanı için kullanılan bir terim olarak yayılmıştır. Mukayeseli edebiyatın önemli bir yönü de 19. asır milliyetçiliğinin bölücü etkisine karşı edebi ve bütünlleştirici bir duruş olarak karşımıza çıkar (Enginün, 1992: 16-17).

Edebiyat toplumları birleştirici rol oynar. Birbirini tanımayan toplumlar birbirine yabancı kalır. İnsan ise fitratı gereği bilmediği, tanımadığı ve eli yetişemediği řeye karşı dūřmanlık vaziyeti alır. Bu noktada edebiyat; edebi eserler sayesinde ulusların birbirini

tanınmalarını sağlar. Birbirini tanıyan uluslar birbiriyle kaynaşarak aralarındaki ortak noktaların farkına vararak aradaki husumeti azaltma yoluna gider.

Karşılaştırmalı edebiyat belli bir ülkenin sınırları dışındaki edebiyatın ele alınıp incelenmesidir. Bu inceleme edebiyat ile güzel sanatları, felsefe, tarih, sosyal bilimler, fen, din vb. diğer alanlar arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Yani; edebiyatların kıyaslanması ve insanın ortaya koyduğu üslubunun diğer alanlarla karşılaştırılmasıdır.

Karşılaştırmalı edebiyatta tesir konusu sıklıkla üzerinde durulan bir konudur. Çağımızda iletişim araçlarının gelişmesiyle evrensel düzeyde ortaya konan tipler, semboller vardır. Bu bağlamda farklı edebiyat sahasındaki yazarların aynı tiplere eserlerinde yer vermeleri birinin diğerinden etkilendiği anlamını vermemelidir. Eğer yazarların birbirlerinden etkilenmeleri söz konusuysa bunun neyle sınırlı olduğu ve ne derecede yapıldığı araştırılır. Böyle bir süreç mukayeseli edebiyata da edebiyat tarihine katkı sağlar. Bu nedenle tesir meselesinde özgürce karşılaştırmalar yapmak gerekir. Zaten dünya çapında böyle etkilenmelerin olması genel edebiyatın ortak endişesinin olduğu gerçeğini ortaya koyar (Enginün, 1992: 17).

Dünya edebiyatında karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları üniversite kürsülerinde o ülkenin anadilinde ortaya çıkmıştır. Türk edebiyatında ise Türkçe değil Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde açılmıştır. Bu nedenle yapılan çalışmalar birkaç üniversitenin hususi çalışmasıyla sınırlı kalmış ve gelişmemiştir.

Türk edebiyatında önceleri eski dilde yazılan eserler üzerinde çalışmalar yapılırken alfabenin değişmesiyle 1930'lardan sonra eski kaynaklardan kopuş başlamıştır. Yeni nesil, Arap alfabesine yabancı kalmış, Latin harflerinin anlaşılıp benimsenmesi ise uzun zaman almıştır. Eski eserler yeni alfabeye çevrilmemiş ve yeni alfabeye yazılan eserler ise hem az hem de kısır kalmıştır. Bu nedenle eski ile yeni arasındaki bağ kopmuştur. Yeni alfabeye yetişen nesiller ise tamamen Batı'ya dönerek Batı etkisinde gelişen bir edebiyatın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kısaca kendi yürüyüşlerini terk edip başkasının yürüyüşünü de öğrenemediler. Bu nedenle karşılaştırmalı edebiyat ülkemizde yeteri değeri kadar gelişmemiştir. Her ne kadar kendi bulunduğu yeri ve yönü bilmeden Fransızca çevirilerden hareketle mukayeseli edebiyat çalışmaları başlasa da bu çalışmaların devamı gelmemiştir. Çünkü kendi diline, kültürüne, edebiyatına, geçmişine sırt çevirmiş ve veya çevrilmek zorunda bırakılmış

bir edebiyat sahasının özgünlüğü yakalaması hele de bunu başka edebi çevrelerle kıyaslanacak seviyeye çıkarması uzun bir zaman alacaktır. Diğer edebiyatlarda olduğu gibi Türk edebiyatında da karşılaştırmalı edebiyat çevirilerle yayılmış ve gelişmiştir. İlk çeviri çalışmaları acemice yapılmış olsa da sonraki çevirilerde bu sorun aşılmış ve daha etkin çeviriler ortaya konmuştur.

“Her ulus yeri ve zamanı geldiğinde bir başkasına ilgi duymuş ve onu kendine çekerek sonuçta insanlık âlemini oluşturan, tüm ırkları içeren bir evrensel hoşgörüde birleşmiştir. Bilim adamlarının birbirlerini anlama ve bir yapıtı diğerleriyle karşılaştırma girişimleri, kesinlikle yeni bir şey değildir; çünkü Latin dili bütün bu amaçlar için hayran olunacak bir araç olmuştur.”(Schultz, H.J. ve P.H. Rhein, 1973: 7).

Edebiyatta olduğu gibi bilimde de birbirinden etkilene söz konusudur. Bilimdeki bu etkilene söz konusu çalışmaların birbiriyle kıyaslanmasıyla ortaya çıkar. Bu süreçte toplumlar birbirinden etkilene ortak bir kültür ve anlayışın oluşmasına katkı sağlar. Bilimdeki bu etkilene bazen masum kalmaz. Nitekim Orta Çağ’da İslamiyet’in ortak malı olan ürünler Batılı bilim insanları tarafından kopyalanarak kendi eserleriymiş gibi Batı’ya sunulmuştur. Yapılan tercüme tercüme olmaktan çıkmış bir emek hırsızlığına dönmüştür. Karşılaştırmalı ürünlerin tercümelerinde böyle tehlikelerin olduğu da aşikârdır.

2.1.2. Türkiye’de Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Çalışmaları

Türkiye’de modern anlamda karşılaştırmalı edebiyat bilimi çalışmaları diğer dünya ülkelerine göre daha geç başlamıştır. Bunda diğer ülkelerdeki çalışmaların başladığı ve geliştiği dönemde ülkemizin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal sorunların olduğu söylenebilir. Dünyada yeni olan böyle bir çalışmanın gelişmekte olan ülkelerde ön plana çıkması beklenemez.

1990’lı yıllara kadar karşılaştırmalı edebiyat biliminde ülkemizde yapılmış kuramsal bir çalışma yoktu. Fransızcadan Dr. Mehmet Yazgan’ın dilimize çevirdiği “*Karşılaştırmalı Edebiyat*”(A.M. Rousseau-A. Pichois) Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1994’te yayımlandı. Tarihçi ve felsefecinin ortak çalışması olan bu eser ilk olması açısından önemlidir. 1992’de ise İnci Enginün’ün Dergâh Yayınları’ndan çıkarttığı “*Mukayeseli Edebiyat*” adlı eseri bu bilim dalının tarihçesini açıklayarak bu

alandan derlediği makalelerinden oluşan eseri de bu alanın ülkemizde tanınması açısından önem arz etmektedir Türkiye’de karşılaştırmalı edebiyat bilimi alanında bu alandan haberdar eden Şerif Hulusi’nin “Mukayeseli Edebiyat” adlı makalesidir. Bu makale karşılaştırmalı edebiyatı edebiyatlar arasındaki bir etki etme-etkilenme bağlamında ele almıştır (Aytaç, 2016: 20-21).

Türkler çağlar boyunca büyük medeniyetler kurmuştur. Orta Asya’dan başlayıp Viyana kapılarına dayanan üç kıtaya hüküm sürmüş bir millet oldukları için bu süreçte birçok ulusla farklı münasebetler içine girmiştir. Yayılma alanı çok büyük bir coğrafya olduğu için bu coğrafyada yaşayan farklı ulusları her yönde etkilemiş ve o uluslardan da etkilenmiştir. Türkler Orta Asya’da, Selçuklu, Osmanlı ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti başka ulusların edebiyatlarını etkileyip onların edebiyatlarından etkilenmiştir. Bu etkilenme süreci zaman içerisinde farklı şekillerde ve farklı milletlerle ortaya çıkmıştır. Türkler Orta Asya’dayken daha çok Çinlilerle münasebeti oldukları için edebi olarak da onlarla etkileşim içinde olmuşlardır. İslamiyet’i 751 yılında Talas Savaşıyla kabul etmeye başlamalarından sonra Çin’in etkisi azalarak daha çok Fars ve Arap edebiyatlarının tesirinde kalmıştır. Selçuklu döneminde hem geniş bir alana yayılmış hem de kültürel olarak zengin bir etki alanı oluşturmuştur. İslamiyet’in de etkisiyle sanata, sanatçılara ve bilime verilen değer sayesinde fikir alanında özgür bir ortam oluşturması ve bünyesinde barındırdığı diğer milletlere de hoşgörüyle yaklaşması sayesinde ulusların etkileşimleri kolaylaşmış ve ortak bir kültür ortak bir edebiyat oluşumuna zemin hazırlamıştır. Hatta Büyük Selçuklu devleti zamanında yazılan Mevlana’nın Mesnevi’sini Fars edebiyatına bile dâhil etmek isteyenler olmuştur.

Osmanlı devleti geniş coğrafyaya yayılması sayesinde her alandaki etkileme ve etkilenmesi en üst düzeye çıkmıştır. Çünkü Osmanlı üç kıtaya yayılan toprakları ve içinde barındırdığı yetmiş iki milletten insana hoşgörüyle yaklaşması, onların diline, dinine karışmaması, onları özgür bırakması, ulusların etkileme-etkilenme sürecine olumlu katkı sağlamıştır.

Edebiyatın bir terimi olan “Mukayeseli Edebiyat” edebiyatın bir çalışma alanıdır. Edebi çalışmalarda metinlerin yayımlanması, metin incelemesi ve edebiyat tarihi olarak üç ayrı çalışma alanı vardır. Mukayeseli edebiyat ise 19. yüzyılda edebiyatımıza dâhil olmakla birlikte yazarların hayatlarını ve edebi türlerin ele alınmasıyla öne çıkar. Edebi

eser incelemelerinde o eseri belli bir zamana, yere ve bulunduğu dönemin şartlarına göre değerlendirmek gerekir. Edebiyatı bu açıdan ele alan ve Türk edebiyatının kurucusu olarak tanınan Fuat Köprülü de edebiyatı, içinde yer aldığı medeniyet sahasına göre üçe ayırmıştır. İslamiyet Öncesi Dönem, İslami Dönem ve Batı Medeniyeti Etkisindeki Dönem olarak sınıflandırmıştır (Enginün, 1992: 11).

Fuat Köprülü'nün edebiyatı sınıflandırmasına dikkat edilirse edebiyatımızın yabancı medeniyetlerle olan ilişkisine göre bir sınıflandırma yaptığı görülür. Her yazar ve şair yetiştirme sürecinde farklı kültürlerin etkisinde kalabilir. Ama bazı dönemler ise ülkedeki yazarların çoğunun böyle bir etki altında kaldığı görülür. Bu etki toplumdaki yazarların çoğu tarafından özümsemişse belli bir zaman sonra ulusal kültürün bir parçası haline gelir. Eski edebiyatımızın İran ve Arap edebiyatlarının etkisinde kaldığı gibi Tanzimat devrinde Fransızların İkinci Dünya Savaşından sonra da Amerikan kısaca Batı edebiyatlarının tesiri görülür.

Yazarlar ve şairler kendi edebiyatlarını oluştururken başka edebiyatlardan etkilenmekle ve onları etkilemekle yeni ve farklı ürünler ortaya koymuşlardır. Bu şekilde karşılaştırmalı edebiyatın ortaya çıkması çokları tarafından milli edebiyatın güçlenmesine toplumlar arası barış, kardeşlik, sevgi, saygı gibi duyguların oluşmasına ve o edebiyatın güzelliklerinin ve farklılıklarının farkına varılmasına katkı sağladığı düşüncesi vardır. Bu sayede toplumlar birbiriyle kaynaşır, birbirini tanır ve ortak payda olan hümanizmaya katkı sağlar. Zira toplumlar arası ne kadar ortak nokta varsa toplumların birbirine yakın olması o kadar kolay olacaktır. Bu noktadan bakılırsa Karşılaştırmalı Edebiyatın dünya barışına katkı sağladığı söylenebilir.

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimini diğer bilimlerle bu kadar yakın kılan temelindeki karşılaştırma yöntemidir. Karşılaştırma yöntemi bilinen en eski yöntem olmakla birlikte eserlerin birbirlerine göre konumlarını ortaya koyar. Edebiyatların birbirlerine göre konumlarını, birbirlerini etkileme ve etkilenme süreçlerini ortak bir alan oluşturma kabiliyetlerini ortaya koyar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAMED BEHRENGÎ VE KÜÇÜK KARA BALIK

3.1. SAMED BEHRENGÎ DEVRİNE KISA BİR BAKIŞ

Samed Behrengî XX. yy İran edebiyatının ve dünya çapında çocuk edebiyatının önde gelen şahsiyetlerindendir. Eserlerinin üzerinden yıllar geçmesine rağmen eserleri hâlâ farklı dünya dillerine çevrilen, çağının ötesine geçip kalıcılığı yakalayan yazarlardandır. Behrengî, sadece edebi yönüyle değil siyasi, ideolojik, aydın, aktivist vb. birçok alanda yaşadığı dönemin aynası olmayı başarabilmiş, düşüncesini hayatıyla yansıtabilen şahsiyetlerdendir. Behrengî'yi anlamak, onun yaşadığı devri iyi tahlil edip anlamaktan geçer. Bu noktada önce Behrengî'nin yaşadığı dönemi tahlil edip o dönemin Behrengî ve eserleri üzerindeki etkisini incelemek gerekir. Zira yazar ve şairler yaşadıkları dönemden beslenmişler ve o dönemin aynası mahiyetindedirler. Bir eserin içeriğini tam olarak anlamak için eserin yazıldığı dönemin siyasal, ekonomik, toplumsal şartlarının bilinmesi gerekir. Yazarın yaşadığı dönemin yazar üzerinde; yazarın da eser üzerinde etkisi vardır.

3.1.1. XX. YY.da Tebriz ve İran'daki Ortam

İran petrol ve doğalgaz yataklarının zenginliği sebebiyle birçok ülkenin dikkatini üzerine çekmiştir. İran'daki merkezi yönetimin zayıflaması nedeniyle dünyanın güçlü devletleri İran'ın iç siyasetine sürekli müdahale ederek zengin petrol rezervlerinden pay alma yolunu aramışlardır. Bu nedenle İran 1900'lü yılların ilk çeyreğinden günümüze kadar farklı şekillerde kontrol altına alınmak istenmiştir. İran büyük devletlerin muharebe alanı haline gelmiştir.

SSCB daha önce işgal ettiği Tebriz'i 1921'de İran'la anlaşarak İran'a bırakmıştır. 1941'de SSCB ve İngiltere anlaşarak İran'ı nüfus bölgelerine ayırarak işgal etti. Tebriz de SSCB'nin işgal alanı içinde kaldı. 1945 yılında Tebrizli Türk aydınlar özerklik talep eden Azerbaycan Demokrat Fırkasını kurdular. Kurulan bu fırka ile Azerbaycan Milli Hükümeti oluşturuldu. Yine Sovyet işgal bölgesinde Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı Mahabad bölgesinde Kürt Cumhuriyeti kuruldu. 1946 yılında SSCB'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte güçlenen Rıza Pehlevî Tebriz ve Kürt Cumhuriyeti özerk bölgelerini ele geçirerek hâkimiyeti altına aldı (Gene R. Garthwaite, 2011: 216-218). Özerk kaldıkları bir yıllık süreçte Azeri Türkçesi özerk bölgenin

çoğunda okullarda ve devlet dairelerinde resmi dil olarak kullanılmıştır. Tebrizli halk; kadın ve işçi hakları, toprak reformu vb. haklar elde etmesine rağmen bölgenin genelinde Türkler ve Farisiler arasındaki etnik milliyetçilikten kaynaklanan gergin hava bölgenin huzurunun bozulmasına neden oldu. Neticede her iki taraf da istediğini elde edemedi. Nitekim Türk ve Fars milletleri arasındaki ilişki birbirini olumsuz bir şekilde etkileyerek devam etmiştir. 1970 yılında devrim karşıtı başlayan ve 1979 yılındaki devrime kadar Tebriz'deki protestolar ülke siyasetine yön vermiştir. 1979'dan sonraki süreçte İran İslam Cumhuriyetinin azınlıklara karşı uyguladığı baskı politikalarına karşı yine Tebriz merkezli protestolar belirleyici olmuştur (Gökdağ vd., 2004: 51-84). Samed Behrengî'nin doğup büyüdüğü Tebriz ülke siyasetinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

3.1.2. II. Dünya Savaşı sonrası İran'daki Ortam

Dünya savaşlarından sonra SSCB ve İngiltere'nin işgaline uğrayan İran; her işgal eden devlet tarafından yer altı zenginliklerinde ve petrol yataklarında söz sahibi olup daha fazla pay alma yarışına girmişlerdir. Bu nedenle İran'da yönetim farklı ülkelerin gizli servislerinin desteğiyle sürekli değiştirilmiştir. Bu nedenle İran gizli servislerin mücadele alanı haline gelmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İran'da milliyetçiliğin etkisiyle İran halkı İslam öncesi haşmetli günlerine dönme arzusuyla yeni bir fikir akımının etkisinde kalmıştır. Bu fikir neticesinde İslam dininin sınırlandırılarak toplumsal hayattan elden geldikçe soyutlanmasıyla ve İran kaynaklarının İran halkının hizmetine sunulmasıyla yeni bir döneme girilmiştir. Bu döneme başbakanlık eden Musaddık İran petrollerini 1951'de kamulaştırarak halkın hizmetine sunmuştur. Musaddık'ın yaptığı bu hamleden rahatsız olan Amerika ve İngiltere, petrolden daha fazla pay alma mücadelesi neticesinde zayıflayan Musaddık iktidarı iki sene içerisinde gizli servislerin desteğiyle Pehlevî yanlısı ordu tarafından görevden alınmıştır (Cleveland, 2008: 224-225). Musaddık iktidarının devrilmesiyle İran milliyetçiliği etkisini yitirdi.

İran ve diğer gelişmekte olan ülkelerin Batı emperyalizmine karşı mücadelesi ülkedeki diğer grupların emperyalizm karşıtı gösterileri ve SSCB'nin de etkisiyle sosyalizm hareketlerinin en fazla yayıldığı bölge Tebriz ve İran Azerbaycan'ı olmuştur. Bu bölgelerdeki yoğun işçi sınıfı sosyalizmin yayılmasını sağladı. Bu dönemde

milliyetçiler ve sosyalistlerle birlikte İran'da etkin güç olmaya çalışan bir diğer grup da İslamcılardır. Pehlevî yönetiminin İran'a uyguladığı kısmen serbest kısmen baskıcı ve seküler politikalar neticesinde İslamcıların etkileri zayıflasa da yönetime söz sahibi olmaya çalışan komünist ve sosyalistlerin başarısız politikaları sayesinde İslamcılar güçlenerek yönetimde söz sahibi olmaya başladı. Bu grup toplumun her kesiminde gücünü göstermeye, teşkilatlanmaya ve baskın güç olarak İran siyasetine yön vermeye başladı. Güçleri 1979'ların sonuna doğru kendini iyiden iyiye hissettirdi (Koç, 2019: 75). 1979 yılında İslamcılar yönetimi devralarak ülke yönetiminde tek söz sahibi olmuşlardır.

3.1.3. Soğuk Savaş Yıllarında İran'daki Ortam

II. Dünya Savaşı'nın kazanan ve güçlenen devletlerinden biri olan Rusya'nın İran'la sınır komşusu olması, İran'ın toprak bütünlüğü açısından bir tehdit oluşturması ve saldırgan politikaları İran-ABD yakınlaşmasını beraberinde getirdi. Bununla birlikte İran yönetimi içeride otoritesini sağlamlaştırmaya çalışırken Rusya yanlısı her türlü fikir, parti ya da ideolojiyi baskı altına alarak ortadan kaldırmaya çalıştı. Bundan da en fazla etkilenen TUDEH Partisi olmuştur. TUDEH Partisi sosyalizmi savunarak adeta Rusya'nın fikirlerinin ve politikalarının yayıcısı ve savunucusu rolünü üstlenmiştir. 1953'te başbakan Musaddık'ın devrilmesiyle yerine gelen Muhammed Rıza Pehlevî Rus yanlısı TUDEH Partisini yasakladı. Amerika gizli servisi FBI ve İsrail gizli servisi MOSSAD'ın desteğiyle kurulan İran gizli servisi SAVAK'ın baskıcı ve yıldırıcı politikaları sayesinde TUDEH Partisi destekçilerinin ve aydınlarının bir kısmını sürgüne zorlamıştır. Bazılarını zindana atmış bazılarını işkencelere mahkûm etmiş geri kalanları yurt dışına çıkmaya ya da korku içinde yaşamaya mecbur etmiştir (Koç, 2019: 75).

Behrengî'nin doğup büyüdüğü ve fikirlerinin olgunlaştığı ortam böyle buhranların olduğu bir döneme denk gelmiştir. İncelediğimiz *Küçük Kara Balık* eseri böyle buhranlı, baskıcı ve çok değişkenli bir ortamda yazıldığı için alegorik tarzda yazılmış, asıl anlatılmak istenen anlam perde altından gizlice verilme yoluna gidilmiştir. Bu eser bu zamanın özeti mahiyetindedir.

3.2. SAMED BEHRENGÎ'NİN HAYATI

Samed Behrengî aslen Azeri Türk'ü olup İran Türklüğünün başşehri kabul edilen Tebriz vilayetinin kenar mahallelerinden biri olan Çerendab'da 1939 yılı Haziran'ında

dünyaya gelmiştir. Ana dili Türkiye Türkçesine en yakın olan Azeri Türkçesidir. Yoksul bir ailenin altı çocuğundan biri olarak dünyaya gelen Behrengî, hayatın birçok acı zorluğuna katlanarak büyümüştür. İlkokulu kendi mahallesinde okuduktan sonra diğer eğitimlerini Tebriz vilayetindeki “Debiristan-i Terbiyet” ve “Danışsera-yı Âlî” namındaki muallim mekteplerinde okudu. Eğitimini tamamladıktan sonra Tebriz’in en yoksul ve ücra köylerinde çok genç yaşta öğretmenliğe başladı. 18 yaşında öğretmenliğe başladığı andan vefatına kadar kısa hayatına birçok eser sığdırdı. Az zamanda hayatına büyük işler ve eserler sığdıran Behrengî öğretmenlik mesleği dışında yazarlık, masal ve efsane derlemeciliği, gazete yazıları, tenkit eserleri, Azerbaycan ve İran folkloru üzerine çeşitli yazılar yazmıştır (Koç, 2019: 69-70).

Samed Behrengî’nin doğduğu ve hayatının çoğunu geçirdiği Tebriz, Türklerin İslamiyet’i kabulüyle başlayan süreçte yerleştiği büyük devletler kurdukları, Türklerin kadim tarihine başkentlik yapan ve günümüze kadar yoğunlukta yaşadığı bir bölgedir. Bu bölge birçok devlete başkentlik yapmış gerek tarihi gerek siyasi gerekse ekonomik açıdan dikkatleri sürekli üzerine çekmiştir.

Tebriz, Abbasi halifeliğini zayıflatan ve halifeliğin İran’da yayılmasını engelleyen Zerdüş kökenli isyanları(815-837) başlatan Babek el-Hurremi de bu bölgeyi başkent olarak kullanmıştır. Babek ve ondan sonraki birçok isyana da merkezlik yapan Tebriz İldenizlilere de başkentlik yapmıştır(1186-1225). Moğolların bu bölgeyi işgal etmesiyle (1256) Hülagü Han’ın da başkenti olmuştur. Yaklaşık yüz yıl İlhanlılara başkentlik yapan Tebriz 1410’da Karakoyunluların 1469’da ise Akkoyunluların başkenti olmuştur. 1502’de Şah İsmail’in Tebriz’i ele geçirmesiyle de Safevilerin başkenti olmuştur. 1796’dan 1925’e kadar İran’ı idare eden Kaçar Hanedanlığı da Tebriz kökenli olup bu süreçte veliahtlara da resmi ikamet yeri olmuştur. Kaçar Hanedanlığının bitmesiyle birlikte her ne kadar başkentlikten çıkarılsa da yine de Pehlevî Hanedanlığına karşı direnerek gücünü devam ettirmiştir. Günümüzde ise İran’ın Tahran’dan sonra ikinci büyük kentidir (Koç, 2019: 70).

Tebriz asırlar boyunca hâkim olan güce başkentlik yapmakla birlikte dönemin siyasi, kültürel, askeri, eğitim ve sanatsal alanda birçok kişinin de yetişmesine ortam hazırlamıştır. Tebriz jeopolitik konumundan dolayı asırlarca hâkim olan güçlere

başkentlik görevini yapsa da halkının çoğunluğunu Azeri Türkleri oluşturur. Bu nedenle Behrengî ve onun gibi birçok önemli şahsiyetlerinde yetişmelerine zemin hazırlamıştır.

3.2.1. Samed Behrengî'nin Kişiliği ve Fikir Dünyası

Sanatçılar içinde yetiştiği dönemin, toplumun ve fikirlerin meyvesidir. Behrengî'nin yetiştiği ortam o derece çalkantılı ki kısa bir zamanda bir asır etkisini gösteren olaylara şahit olmuştur. Behrengî'nin kişilik ve fikir dünyasında doğduğu Tebriz ve 1939 yıllarının etkisi görülür. Çalkantılı hayatı onu iradeli, sağlam duruşlu, karakterli ve dava adamı mahiyetinde bir aydın yapmıştır. Gençliğinin ilk yıllarında öğretmen olup doğduğu fakir bölgelere gelerek zor şartlarda öğretmenlik vazifesini yapması ve kendi gibi sıkıntılarla büyüyen nesillerin elinden tutup destek olması onu adanmış bir öğretmen yaptı. Baskı ve zorlamalarla ana dili unutturulmaya çalışılan bir halkın tercümanı olması, onların dillerini öğrenmeleri, kültürlerini unutmamaları için kitaplar yazan unutulmaya yüz tutan deyim, atasözü, masal vb. ürünleri kaleme alan bir milliyetçidir.

Samed Behrengî 1939 yılında dünyaya geldi. Bu yıllar İran için çok zor yıllar olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi ve SSCB'nin işgali İran'da ciddi problemlere neden olmuştur. 1946 yılında SSCB'nin işgali kısmen sona ermiş ama SSCB zamanında kurulan “Özerk Cumhuriyetler” Pehlevi Hanedanlığının dikta yönetimiyle kanlı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır. Behrengî kısacık hayatına birçok zorluğu sığdırmıştır. Yaşadığı dönemde Sovyet işgalini, Musaddık iktidarını, Pehlevi Hanedanlığının baskıcı rejimini, ABD-İngiltere-Almanya ve SSCB arasındaki çıkar çatışmasını en acı bir şekilde tecrübe etmiştir. Tüm bu zorluklara rağmen kendi kimliğinden, kültüründen, dilinden ve mücadelesinden ayrılmamıştır.

Yoksul bir ailenin altı çocuğundan biri olan Behrengî; günlük işler yaparak ailesinin geçimini sağlamak için geceli gündüzlü çalışan ve bundan dolayı da vaktinin çoğunu evden uzakta geçiren bir babanın oğludur. Aile ihtiyaçları da çoğu zaman dedesi ve akrabaları tarafından karşılanmıştır. 2. Dünya Savaşı'nın maddi ve manevi etkilerinin fazlasıyla hissedildiği bir ortamda Tebriz'in durumu baskı, zulüm, işkence, esaret, sansür, istibdat, yoksulluk vb. kelimelerle ifade edilirdi. Behrengî devrinde özgür düşüncenin serbest kaldığı Musaddık iktidarı olsa da o da iki yıl sürebilmiş, devamında gelen Rıza Pehlevî iktidarı çok sıkıntılı bir dönem olmuştur. Bu durum Behrengî'nin

eserlerinde kendini göstermiştir. *Küçük Kara Balık, Güvercinci Keloğlan, Koroğlu, Kel Hamza* vb. eserleri yeniden yorumlayarak baskıcı ve otoriter rejimleri eleştirmiştir. Tüm bu durumlar Behrengî'nin sol/sosyalist fikirlerinin oluşmasında ve bu fikirleri hayatı boyunca savunmasında etkili olmuştur. Babası işçi sınıfından olmakla birlikte ezilen ve zulüm gören bir halkın ferdi olması ve Tebriz'deki hâkim gücün çoğunlukla SSCB olması nedeniyle sol/sosyalist fikirler onda hâkim olmuştur (Koç, 2019: 79).

Behrengî sol/sosyalist görüşü savunan TUDEH Partisine yakınlığı ile bilinir ve bu partinin bir üyesi olduğu görüşü hâkimdir. TUDEH Partisi 1953 yılında Musaddık iktidarının devrilmesiyle yönetimi ele geçiren Şah iktidarı tarafından yasaklanır ve üyeleri farklı sebeplerle devre dışı bırakılır. Eserlerini yazdığı 1960 yıllarında Behrengî fikirlerini edebiyat sahasında yaymaya başlamıştır. Behrengî eserlerini yazıp fikirlerini yayarken birçok zorlukla karşılaşmıştır. Yönetimdeki iktidar sol/sosyalist fikirli yazarlara her türlü baskı, sansür ve yasaklamayı getirdiği için Behrengî farklı isimlerle farklı gazete ve dergilerde yazmaya çalışmıştır. Eserleri bazen başka ülkelerde basılarak kaçak yollarla İran'a getirilmiştir. İran içindeki faaliyetlerini de Marksist düşüncenin Tebriz'deki yayıcısı olan Fedaiyan-ı Halk (Halkın Fedaileri) örgütüyle bağlantılı olarak vermeye ve onlarla fikir bağıyla düşüncesini geliştirmiştir. Behrengî 1968 yılında Aras Nehrinde ölü bulununca sol/sosyalist ve Marksist çevreler onu "Devrim Şehidi" olarak göstermişlerdir (Koç, 2019: 79).

İran halkı üzerinde çalışmalar yapan Mehrzad Borujerdi, Behrengî'nin fikir dünyasını etkileyen düşünceleri ele alırken onun fikir kaynaklarını şu şekilde açıklar: Rus edebiyatındaki sosyalist gerçeklik akımı, Latin Amerika devrimcilerinin gerilla mücadelesi, Çin Halk Cumhuriyetindeki kültür devrimi. Bu üç düşünce akımı Behrengî'nin düşünce dünyasının beslendiği kaynaklar olmakla birlikte bunların yansımalarını eserlerinde görmek mümkündür. Behrengî özellikle kültür devrimi fikirlerini öğretmenlik yaptığı yıllarda kendi bölgesinde geri kalmış halkı aydınlatmak ve onları uyandırmak için kullanmıştır (Koç, 2019: 80).

Behrengî'nin fikir dünyasına yön veren iki önemli mesele göze çarpmaktadır: Bunlardan biri sol/sosyalist görüşü, ikincisi ise Türk kimliğidir. Hayatı bu iki meseleyle geçti ve bu uğurda öldü denilebilir. Türk kimliği Behrengî için hep ön planda olmuştur. Çünkü İran Türklüğünün başkenti konumundaki Tebriz'de dünyaya gelmiştir. Evinde ve

yakın çevresinde sürekli Türkçe konuşulmuştur. İlk çocukluğunun geçtiği 1940-1950'li yıllarda Pehlevî hanedanlığı otoritesini baskı ve askeri güçle yapmaya çalıştığı yıllar olup bu sürede Fars ve İran milliyetçi kimliği ön planda tutulmuştur. Kendinden olmayan Türk, Arap, Kürt vb. ırklara karşı dışlayıcı ve asimile edici politikalarla hüküm sürmeye çalışmışlardır. 1960'lı yıllarda Fars kimliği üst bir kimlik olarak kabul edilerek diğer kimlikler asimile yoluyla susturulmaya çalışılmıştır. Böyle bir devirde Behrengî Azerbaycan Türk kültürünü korumaya çalışmış buna dair eserler vermiştir. Türk kültürüne ait folklor çalışmaları yapmıştır. Türklerin kullandıkları ve unutulmaya yüz tutan bilmece, mani, masallar, koşmacalar vb. halk edebiyatı çalışmaları hazırlamıştır.

Behrengî'nin yakın arkadaşı Behruz Dehkani ile birlikte hazırladığı Azerbaycan folkloruna ait eserler şunlardır: *Pare Pare* (1964), *Azerbaycan Masalları 1. Cilt* (1965), *Tapmacalar, Koşmacalar* (1966), *Azerbaycan Masalları 2. Cilt* (1968).

Behrengî bu eserlere ek olarak Türk ve Fars edebiyatına ait bir kısım eserlerin Azeri Türkçesine çevirilerini yapmasına rağmen dönemin baskı ve sansür politikaları nedeniyle bu çeviriler ancak ölümünün ardından yayımlanabilmiştir. Bu eserler: *Gazete Satan Çocuk, Mehdi Hüseyin* (1963), *Biz Eşekler, Aziz Nesin* (1965), *Çağdaş Şiirler Defteri, İran Şiirinden Seçmeler* (1965), *Siyah Karga, Mamin Sibiriyak* (1969), *Harapkar (Sabotajcı), Birkaç Türk Yazarın Hikayeleri* (1969), *Gecedir Bak Gecedir, Nima Yuşic, Furuğ Ferruhzad, Ahmed Şemlu ve Ehavan-ı Salis'in Şiirlerinden Seçmeler* (1979), (Karaağaçlı, 2017: 19-27).

Behrengî, yazdığı ve derlediği eserlerle birlikte Türk coğrafyasında yazılan eserleri de kahramanların ve yerlerin isimlerini değiştirerek İran coğrafyasına uyarlamıştır.

Behrengî, yaşadığı dönemi yeri iyi tahlil eden bir aydın olmakla birlikte onun en önemli özelliklerinden biri ise öğretmenliğidir. O öğretmenliğini kişiliğinde yaşamış ve yaşadığı hayatı eserleriyle dile getirip öyle nesiller yetiştirmeye çalışan bir öğretmen olmuştur. Dönemin zorlu şartlarında kaleme aldığı ve o dönem nesillerin bu zorluklar karşısında mücadelelerini anlattığı eserleri: *Âdet, Pancarcı Çocuk, Mandalina Kabuğu* gibi öyküleriyle karşılaştığı zorluklar karşısında yılmayan, yıkılmayan, mücadele eden bir nesil yetiştirme gayretindedir (Abidini, 2002: 114-115).

Dünyanın çok zor günler yaşadığı 2. Dünya Savaşı yılları Tebriz’de dünyaya gelen Behrengi daha çocukluk yıllarında SSCB işgalini, bir yıllık iktidarı bulunan Azerbaycan Milli Hükümetini, ardından Şah Muhammed Rıza Pehlevî’nin baskıcı iktidarını, Şah’ın ülkeden kaçışını, 1953’te iktidara gelen başbakan Musaddık Devrini yaşamıştır. Musaddık’ın iktidardan indirilmesini ve Şah’ın yeniden daha despot bir şekilde ülke idaresini ele alıp ülke genelinde yaptığı zulümleri kısacık hayatına sığdırmış bir dava adamı, öğretmen, eğitimci ve çocuk edebiyatı yazarıdır. Behrengi üniversite eğitimi sırasında ülkesinde SSCB ve ABD’nin soğuk savaş döneminde İran’daki hâkimiyet mücadelelerini görmüş ve kendi dünya görüşü olan sol/sosyalist düşüncesinin baskı altına alındığı yılları tecrübe etmiştir. Behrengi’nin kişiliği ve kimliği sol/sosyalist düşünce ve Türklük kimliğiyle vücut bulmuştur. Yaşadığı dönemin zorlukları ve ülkedeki hâkimiyet mücadeleleri ve kendisinin de bu mücadelelerin arasında kalan ezilen, hor görülen, dışlanan ve asimile edilmeye çalışılan halklardan dolayı sol/sosyalist düşüncenin onda hâkim olmasına yol açmıştır. Yaşadığı zorluklar onu hayat mücadelesini verirken kararlı, disiplinli, çalışkan, azimli ve kendini davası uğrunda feda etmekten çekinmeyen biri haline getirmiştir. Kişiliğini ve kimliğini oluşturan bu fikirleri onun tüm eserlerine ve mücadelesine yansımıştır. Kendinden olmayan fikirlere karşı sansür uygulayan baskıcı yönetimler karşısında çareyi alegorik eserler vermekte bulan yazar davasını ve fikir dünyasını bu şekilde dile getirerek hem sansürden hem de karşılaşacağı tehlikelerden kurtulmayı amaçlamış ve başarılı olduğu söylenebilir. Özellikle “*Küçük Kara Balık*” ve “*Bir Günlük Düş ve Gerçek*” eserleri alegorik tarzda metaforlar kullanılarak ele alınmış ve onun tanınmasını sağlamış eserlerdir. Behrengi XX. yüzyıl İran çocuk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden biri olup eserleri ölümünden sonra birçok ödüle layık görülmüştür. Hayatının her safhası zorluklarla geçen Behrengi 1968 yılında daha 29 yaşındayken Aras nehrinde boğularak can vermiştir. Tıpkı “*Küçük Kara Balık*”ın akıbeti gibi meçhul bir şekilde hayatı son bulmuştur (Koç, 2019: 101).

3.2.2. Behrengî’nin Edebi Kişiliği

İran’ın önde gelen edebiyat tarihçilerinden olan Hasan Mir-Abidini İran Öykü ve Romanının Yüzyılı (Sad Sal-i Dastan-nivisi der İran) adlı çalışmasında İran edebiyatının 1872-1990 yılları arasında ortaya konan eserlerini ve yazarları incelemiştir. Bu çalışmada 1960-1978 yılları arasını İran edebiyatı için “Uyanış ve Kendine Geliş”

olarak tanımlar. Mir- Abidini Şah Rıza'nın baskıcı politikalarından başlayarak "Ak Devrim"ın sonuna kadar geçen sürede edebiyatı sınıflandırırken üçe ayırır: Tarihi roman, Taşra ve köy edebiyatı, Modernist roman ve öykü. Mir- Abidini Behrengî'yi modernist öykü ve romanın "üretim faktörlerine dönüş" başlığı altında ele alır (Abidini, 2002: 4-7).

Behrengî'yi edebiyat tarihçileri farklı yerlerde konumlandırmıştır. Ünlü edebiyat tarihçisi Hamid Abdullahiyan onu "Taşra edebiyatı takipçileri" adı altında değerlendirir. Başka bir tarihçi olan Nikki R. Keddie ise onu "ilerici aydınlar" olarak kaydeder. M.C. Hillman ise Behrengî'yi "İran Toplumu Açısından Ümit Verici Topluluk" olarak gördüğü edebiyatçılara dâhil eder (Koç, 2019: 86).

Behrengî'nin yazdığı eserlerdeki muhatapları genellikle çocuklar ve gençlerdir. Eserlerini açık, anlaşılır ve sade bir dille kaleme almıştır. Hedef kitlesi çocuklar ve gençler olan Behrengî eserlerini kaleme alırken büyükleri de unutmamıştır. Aynı eseri hem küçüklere hem de büyüklere hitap edecek şekilde yazmıştır. Yazdığı eserlerin üzerinden yarım asırdan fazla zaman geçmesine rağmen eserleri okunmaya devam etmiştir. Bu onu İran edebiyatının ilk ve en önemli Çocuk edebiyatı yazarı olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. Behrengî çocuk edebiyatı ürünlerini kaleme alırken iki önemli hususa dikkat etmiştir:

1. Çocuk edebiyatı ürünlerinin küçüklerin temiz ve masum dünyalarıyla büyüklerin katı ve acımasız dünyaları arasında köprü vazifesi görmelidir.
2. Çocuklara hassas bir bakış açısı kazandırmakla birlikte toplumsal konuları değerlendirebileceği bir ölçüt vermelidir (Abidini, 2002:114).

3.2.3. Samed Behrengi'nin Eserleri

Behrengî kısacık hayatına etkili eserler sığdırmış yazarlardandır. Behrengî'nin eserleri: Uldız ve Kargalar (1968), Uldız ve Konuşan (1969), Güvercinci Keloğlan (1967), Pancarcı Çocuk (1967), Sevgi Masal (1967), Küçük Kara Balık (1968), Yaşlı Kadın ve Altın Renkli Cıvıvı (1968), Bir Şeftali Bin Şeftali (1969), Bir Günlük Düş ve Gerçek (1968), Köroğlu İle Kel Hamza (1969), Telhûn ve Diğer Hikâyeler (1969), Deli Dumrul'un Macerası; Diğer Kısa Hikayeler: Ah Masalı, Mandalina Kabuğu, Edi ile Büdü, Feleğin Peşinde, Kurt İle Kuzu, Aç Fare, Akıllı Keçi, Adsız, Duvardaki İki Kedi, Kar Tanesinin Macerası, Alışmak (Koç, 2019: 87).

3.3. KÜÇÜK KARA BALIK ÖZET

Küçük Kara Balık dönemin otoriter rejimi olan Şah Rıza yönetimine karşı sansür ve yasaklamalardan kurtulmak ve aynı zamanda davasını da ifade etmek isteyen bir yazarın metaforlarla, benzetmelerle, duygu ve düşüncelerini ifade ettiği alegorik bir eserdir.

Masal balık ninenin on iki bin yavru balığa Küçük Kara Balık masalını anlatmasıyla başlar. Masal annesiyle küçük bir dereye yaşayan on binlerce balıktan biri olan Küçük Kara Balık'ın cesaret ve kararlılıkla dolu olan “özgürlüğe yolculuk” öyküsünü anlatır.

Küçük Kara Balık bir gün erkenden annesini uyandırır. Ona balık neslinin alışageldikleri sıradan, rutin şeylerinden bıktığını, buradan gitmek istediğini, bu derenin sonunu merak ettiğini, gölleri, denizleri, okyanusları görmek, dünyayı keşfetmek istediğini söyler. Anne ilk başta Küçük Kara Balığın ne demek istediğini anlamaz; anlayınca da hemen bu isteğinden vazgeçmesi gerektiğini söyler ama Küçük Kara Balığın itirazıyla karşılaşır. Olaya kulak kabartan komşuları dâhil olur ve ona derhal bu düşüncesinden vazgeçmesi gerektiği, aksi halde sonunun daha önce “tehlikeli şeyleri” düşünen ve söyleyen salyangoz gibi olacağını söyleyerek onu tehdit ederler fakat Küçük Kara Balık itiraz edince onunla tartışmaya, onu tehdit etmeye hatta onu öldürmeye teşebbüs etmeye kadar ileri giderler. Arkadaşlarının yardımıyla Küçük Kara Balık kaçır ve amacını gerçekleştirmek için maceraya atılır. Fakat onu kurtaran arkadaşları bile onunla gitmeye cesaret edemezler.

Küçük Kara Balık ilk olarak küçük bir çağlayanda kendilerine iribaş denilen kendilerini beğenmiş ve başkalarını hor gören kurbağalarla karşılaşır. Onlara amacının denizlere, okyanuslara ulaşmak ve dünyayı keşfetmek olduğunu söyler fakat iribaşlar dünyanın sadece bu küçük göletten ibaret olduğunu başka bir dünyanın olmadığını daha öte diye bir yer olmadığını söylerler. Olaya müdahil olan anne kurbağa da aynı şeyleri tekrar eder ve yavrularının kafasını karıştırmaması ve buradan uzaklaşması gerektiğini söyler ve oradan uzaklaşır Küçük Kara Balık.

Yolculuğa devam eden Küçük Kara Balık dereyi ikiye ayıran bir kayanın üzerinde güneşlenmekte olan tecrübeli bir kertenkeleyle ve az ötede bir iribaş kurbağayı öldürüp midesine indirmeye hazırlanan bir yengeçle karşılaşır. Sinsi olan bu yengeç Küçük Kara

Balık'ı kandırıp yemek ister fakat Küçük Kara Balık onun niyetini anlar ve onunla alay ederek oradan uzaklaşır ve kertenkeleyle konuşarak ona niyetini anlatır. Yolda karşılaşabileceği tehlikeler hakkında bilgi edinir. Kertenkele yakın tehdit olan pelikan ve uzak tehdit olan testere ve balıkçıl hakkında ona bilgi verip yol gösterir. Ona tehlikeye düştüğünde kullanması için bir kama(hançer) hediye eder. Kertenkeleden aldığı kamayla yoluna devam eder ve göle ulaşır. Göle ulaşan Küçük Kara Balık özgürlük hissi yaşar fakat bu uzun sürmez onu örnek alan diğer balıklarla pelikanın torbasına girer. Diğer balıklar ondan şikâyet eder ve onları bu duruma onun getirdiğini söylerler. Pelikan da kurnazlık yaparak Küçük Kara Balık'ı öldürmeleri karşılığında serbest kalacaklarını söyler. Balıklar ona aldanır ama Küçük Kara Balık onları uyandırarak bu hatadan vazgeçirir ve kertenkeleden aldığı kamayla pelikanın torbasını yırtarak kaçarlar.

Küçük Kara Balık denize ulaşır, diğer balıklarla tanışır onlarla dost olur yine de yolculuğuna devam eder ve özgürlüğünün tadına varırken balık düşmanı balıkçılı av olur. Hile yaparak kurtulmayı denese de ikinci defa balıkçılın midesine iner. Oradaki küçük bir balığı kurtarmak için fedakârlık gösterir ve elindeki kamayla balıkçılın midesine vurarak küçük balığı kurtarır ama asıl amacı tüm balıkları tehdit eden balıkçılı öldürmektir. Kamasını balıkçılın midesine vurup yararak balıkçılıla birlikte denize gömülür ondan sonra da kimse bir daha onu görmez. İlk masal böylece biter. Balık Nine devamının yarın olacağını söyleyerek balıkları uykuya gönderir fakat sadece küçük bir kırmızı balık Küçük Kara Balık'ı merak ederek sabaha kadar gözüne uyku girmez. Masal bu şekilde son bulur (Behrengî, 2018: 210-233).

3.4. KÜÇÜK KARA BALIK'TA ELEŞTİREL DÜŞÜNME

Behrengî hayatı boyunca birçok zorlukla karşılaşmıştır. Karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelmek için çok çaba sarf etmiştir. Küçük yaşlardan itibaren o zor şartlarda okumaya, kendini geliştirmeye adanmıştır. Kısacık hayatına çok önemli eserler sığdıran Behrengî ömrünü milletin uyanması ve özgür bir hayat yaşaması için harcadı. Hem bir milletin uyanışını sağlamak hem de bunu o millete esaret prangasını vurmaya çalışanlara karşı gizli bir şekilde yapmak onun ne kadar önemli bir yazar olduğunu ortaya koyar.

Behrengi eserlerini ortaya koyarken daha çok alegorik bir tarzda yazmıştır. Çünkü anlatmak istediklerini doğrudan anlatması o eserin sansüre uğramasına ya da kendisinin hayatının tehlikeye düşmesine neden olacaktı. Öyle yazmalıydı ki hem davasını anlatsın hem de davasını anlatırken eserini sansürden kendisini de tehlikelerden koruyabilsin. Öyle de yaptı. Özellikle kendi kaderi ve Kara Balık'ın kaderinin kesiştiği Küçük Kara Balık eserinde kurmaca dünyasını ele almış ki kendini Küçük Kara Balık gibi görerek dönemin İran'ının siyasal, sosyal ve kültürel zeminini ortaya koymuştur. Yazdığı bu eserle hem yeni yetişecek nesli bilinçlendirmiş hem de onu okuyan büyüklere yol göstermiştir. Bunu yaparken de bu kurmaca dünyayı eleştirel düşünmeyle sağlamıştır. Yeni yetişecek nesillerin başkaları tarafından güdülen değil kendi benliğinin bilincinde olarak düşünen, sorgulayan, eleştiren, korkmayan, yılmayan, mücadele eden farklı düşünen, çözüm üreten, fedakâr yeri geldiğinde davası uğrunda kendini feda eden bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. İlk olarak *Küçük Kara Balık* eserindeki eleştirel öğeler ele alınacak ardından *Martı Jonathan Livingston* 'la karşılaştırılacaktır.

Eleştirel düşünmenin ilk basamağı merakla başlar denebilir. İnsan merak ettiği yolda yürüyebilir. Merak ettiği şeylerin peşine düşer, sorgular ve ona göre merakını gidermeye çalışır. Küçük Kara Balık serüvenine merakla başlar.

“Gidip derenin sonu arayacağım. Düşünebiliyor musun anne? Aylardan beri derenin sonunun ne olabileceğini düşünüp duruyorum. Ama bir türlü bulamıyorum. Bu gece sabaha kadar yine gözüme uyku girmede. Hep düşündüm durdum. Sonunda kararımı verdim gidip bulacağım derenin sonunu.”(Behrengî, *Toplu Masallar*, 2018).

Kara Balık macerasına merakla başlar. Onu diğer on iki bin yavru balıktan farklı kılan sıradan, basit, tek düze bir hayatın anlamsız saçma sapan olduğunu düşünmesidir. Kara Balık'ı bu düşünceye getiren basit bir maceraperestlik değildir. Bu düşünceye ulaşabilmesi zihinsel süreçlerinin farkında olması, büyüklerin yaşadıklarından ders çıkarması ve onların düştüğü hatalara düşmek istememesidir. Kara Balık bu yolda kendine belli hedefler koyar, kendine güvenir, amacının neticelerini düşünerek neden sonuç içerisinde irdeleyerek bu çıkarımda bulunur. Bu düşünceye ulaşmasında daha önce böyle fikirleri olan salyangozun hem düşüncesinden yararlanması hem de onun kötü akıbetinden ders çıkarmasıdır. Karşılaştığı bu problemi çözmek için karar verme, irdeleme, düşünce üretme, değerlendirme, gözlem yapma, analitik düşünebilme, tutarlı,

mantıklı tezler ortaya koyabilme, alternatifler üretme, farklı varsayımlarda bulunabilme, şüpheli olma, kararlı ve cesaretli olma gibi üst düzey zihinsel süreçleri barındıran bir eleştirel düşünmeyle yola çıkar.

Asırlardır süregelen bağınaz fikirlere karşı Kara Balık'ın eleştirel düşünme becerisi yerleşmiş düzene karşı başkaldırı hükmüne geçer. Hayatı boyunca hiç düşünmeyen ve az da olsa sesini çıkaranları linç eden bir toplulukta farklılıklardan bahsetmek düşünmeyle birlikte cesaret de gerektirir. Nitekim Kara Balık'tan önce de salyangoz farklı düşünmeye çalışsa da bunu hayatıyla öder.

Kara Balık'ı harekete geçiren ilk hareket noktası diğerlerinden farklı bir şekilde düşünmesidir. Asırlar boyu sıradan bir hayat yaşayan balıkların farklı bir bakış açısıyla hayata bakmaları, hayata eleştirel bakabilmeleri kolay olmaz. Zira tüm farklı düşünceler ilk çıktıklarında içinde çıktıkları toplumun olumsuz tepkisiyle karşılaşmıştır. Gerek bilimsel gerek dini düşünceler ortaya çıktıklarında ilk olarak bu katı tepkiyle karşılaşır. “Dünya dönüyor” dediği için yakılarak öldürülen Galileo'dan tutun da Hz. Musa (as), Hz. İsa (as), Hz. Muhammed (asm) vb. insanlığa yön veren düşünce sahipleri düşüncelerini ilan etmeye başladıkları ilk andan itibaren toplumun katılmış ve kalıplaşmış olan tepkisiyle karşılaşır. Hz. Musa (as) bu düşüncesiyle dönemin Firavunlarıyla mücadele eder ve göç etmek zorunda kalır. Hz. İsa (as) davası için çarmıha gerilir. Hz. Muhammed (sav) dinini halka açıktan tebliğ etmeye başladığı ilk anda başta amcası ve akrabaları, aşireti tarafından şiddetli bir muhalefetle karşılaşır ve vatanından hicret etmek zorunda bırakılır. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere büyük davalar aslında Küçük Kara Balık'ın mücadelesi gibi bir mücadeleyle ortaya çıkıp zafere ulaşana ya da bu yolda ölene kadar devam eder.

“ Ben de küçükken düşünmüştüm bunu. Ama yavrucuğum bu derenin sonu yok ki, tümü bu gördüğümüzdür. Akar, akar ama hiçbir yere ulaşamaz.”(Behrengî, 2018: 213). Kara Balık mücadelesinde ilk olarak en yakınındakinin, annesinin, tam tecrübe edilmemiş sonraları tecrübe edilmeye bile yanaşılmamış fikirleriyle karşılaşır. Akıl ve mantık süzgecinden geçirilmeden ortaya konulan bu fikirler Kara Balık gibi üst düzey düşünme becerisine sahip olan birini tatmin etmezdi. Annesinin bu sözleri Kara Balık'ın haklı olan şu tepkisiyle karşılaşır: “Akıp da hiçbir yere ulaşamamak mümkün mü? Yani

sence bir sonu yok mu bu derenin? Oysa her şeyin bir sonu var. Gecenin, gündüzün olduğu gibi... Haftanın, ayın, yılın..."(Behrengî, 2018, s. 213).

Küçük Kara Balık karşılaştığı problem karşısında bilindik, alışılmış, sorgulanmamış, tecrübe edilmemiş bilgileri kabul etmek yerine o bilgileri sorgulamaya eleştirmeye, akıl yürüterek, soru sorarak, akıl süzgecinden geçirerek kanıtlar arayıp kanıtlar öne sürerek düşüncesini ispatlamaya ve karşıdakinin düşüncesinin de çürütmeye çalışır. Kara Balık annesinin sözlerine karşı günlük hayattan örnekler vererek deliller sunar, çünkü görülen duyulan gibi olmaz. Annesi buna karşı onun henüz küçük olduğunu ve bu tarz şeyleri düşünmek için erken olduğunu zorla ve öteleyerek çözme yoluna gitmesine karşın Kara Balık bu düşüncesinden vazgeçmez. Çünkü Kara Balık'ın düşüncesi öylesine haylazca verilen bir karar değildir. Düşünerek ve hesap edilerek varılan bir karardır.

"Hayır, anne. Bıktım ben bu dolaşmalardan. Çıkıp gitmek başka yerlerde ne olup bittiğini anlamak istiyorum. Sakın 'Küçük Kara Balık'ın aklını çeldiler' deme anne. İnan bana uzun süredir ben kendim düşünüyorum bunları. Tabi ki her anlatıdan hisse çıkardım. Hele boşuna ömür tükettiklerinden yakınan ihtiyar balıklar var ya, beni en çok onlar düşündürdü. Yaşam sadece bir avuç suyun ardı sıra dolaşarak zaman doldurmak mı gerçekten? Öğrenmek istiyorum. Yoksa başka türlü yaşam mı var şu dünyada? Sözü bitince annesi, 'yavrucuğum, aklını mı kaçırdın sen. Dünya dünya diye tutturmuşsun. Dünya dediğin bulunduğumuz çevredir dünya. Sürdürdüğümüz düzendir yaşam.'" (Behrengî, 2018: 214).

Küçük Kara Balık her gün yapılan, bir sonuca ulaşmayan, sıradanlaşan ve maddi cesedi beslemekten öteye geçmeyen boş koşuşturmalardan öteye geçmek ister. Sadece midenin değil; aklın, kalbin de beslenme ihtiyacına dikkati çeker. Olan durumu eleştirir, düşünür, sorgular. Büyüklerin anlatılarından dersler çıkarmaya onların hayatlarının neticesi olarak geldikleri anlamsız yeri onların dilinden aktararak düşüncesini temellendirmeye ve ispat etmeye çalışır. Yapılan eleştirilere de başkasının tecrübelerinden öte, kendi edindiği izlenimleri ön plana çıkararak kavramsal, metotsal, ölçütsel bilgiyi elde ederek kıyaslama, düşüncelerini neden sonuç ilişkisi içinde değerlendirme, örgütleme, güçlü delillere dayanma, gözlemleme vb. eleştirel düşünme becerilerini kullanarak karara varır. Bulunduğu yaşamı tüm yaşamların tamamı

zannetme gibi bir gaflete düşmeden ondaki düşünme yeteneğinin bundan fazlası için verildiğine olan bir düşünceyle harekete geçer.

Küçük Kara Balık'ın serüveni aslında toplumsal itaatkârlığa, körü körüne bağlanmaya, sorgulanmadan yaşanan hayata karşı bir başkaldırıdır. Toplumsallıktan bireyselliğe geçişin bağnazca bağlanmalardan üst düzey düşünmeye geçişin önemli bir adımıdır. Cehalete karşı açılan bir savaştır. Başkasının aklıyla hareket etmekten kurtulup gördüklerine inanmaya çalışmanın mücadelesidir. Anlatılardan öteye; yaşananlara, yaşanacaklara ulaşmak için verilen bir azmin sembolüdür. Kara Balık'ın mücadelesi gerçekler için gerekirse en yakınındakilere karşı başlatılan mücadelenin adıdır.

Kara Balık annesiyle olan tartışmasının ardından olaya kulak misafiri olan komşuları tarafından tehdit ve hakaretlere maruz kalır. Küçük görülür. Alaya uğrar. Büyüklerin küçüklerin haklı olan konuşmalarından kurtulmak için söyledikleri “Zamane çocuğu işte. Boyuna bosuna bakmadan kalkıştığı işlere bak. Ah sevsinler küçüğü. Bilge olmuş da haberimiz yok.” gibi küçümseyici tavırlara ve ifadelere maruz kalır. Fakat Kara Balık kuru bir dava ve basit bir heves için bu yola çıkmaz. O söylenen sözleri akıl mihengine vurarak ortada olan gerçekleri göz ardı etmeden basmakalıp düşüncelerin tuzağına düşmeden değerlendirmesini yapar. Eleştirel düşünmenin temel aşamalarından olan irdeleme, sorgulama, soru sorma, düşünme süreçlerinin farkına varma, güçlü kaynak belirleme, gözlemlleme, kıyaslama, tartışma, açıklama, açık seçik düşüncelerini ifade ederek içinde bulunduğu durumdan mantıklı bir şekilde çıkmayı başarır.

Küçük Kara Balık çevresinin onu durdurmak ve bir cihette aklını çelmek için söyledikleri sözlere karşı çıkar. Onların dayatmalarına karşı bu fikirleri başkasından değil kendi görüş ve düşüncesi olduğunu, aklını kullandığını, iyi ile kötüyü ayırt edebilecek olgunlukta olduğunu, aklını kullanabilmek için başkalarına ihtiyaç duymadığını ayrıca başkasının olumlu ve mantıklı fikirlerine karşı da açık olduğunu ifade eder.

Bir söz söylendiğinde o sözü söyleyen kişinin duygu ve düşünce dünyasını yansıtır. Söylenen sözler alelade de olsa aslında o sözlerin ardındaki bilgi, kültür, kişilik dünyasını ortaya koyar. Kara Balık'ın söylediği sözlerin ve mücadelesinin ardında engin bir birikim ve bozulmamış bir fitrat ve korkusuz bir yürek vardır. İnandığı doğruları

bedeli ne olursa olsun çekinmeden ifade etmek ve onları savunmak, onlar yüzünden karşılaşabileceği güçlüklerle göğüs germek eleştirel düşünme becerilerini etkin kullanmanın yansımasıdır. Kara Balık daha önce düşüncelerini özgürce ifade etmeye çalışan ve bundan dolayı öldürülen arkadaşı salyangozun akıbeti ortadayken yine de düşüncelerini ifade etmekten çekinmez. “Öyleyse beni de öldürün çünkü bende öyle konuşuyorum artık” (Behrengî, 2018: 216). diyerek karşılaşacağı zorluklar karşısında cesaretle karşı çıkar ve mücadelesini ortaya koyar.

Bazı fikirler ilk çıktıklarında toplumsal düzene karşı bir başkaldırı olarak algılanır. Zira her toplum farklılıklara tahammül edebilecek bir olgunlukta olmaz. Farklı görüşlere saygı duyabilme ancak eğitim olarak gelişen, fikir özgürlüğünün olabildiği toplumlarda ortaya çıkar. Diğer otoriter ve geleneksel toplumlar ise değişim ve gelişimlere açık değiller. Onlar değişime yatkın olmadıkları gibi onları değiştirmeye çalışan kişilere karşı da önyargılı davranırlar. Aslında toplumlara yön veren öncü fikir sahiplerinin karşılaştıkları manzara Kara Balık’ın halinden pek de farklı değildir. Yetiştikleri toplum tarafından dışlanarak toplumdan tecrit edilirler. Çoğu zaman şiddete maruz kalır bazen de bu uğurda hayatlarından olurlar. Nitekim Kara Balık düşüncelerini ifade ettikten sonra çevresindekilerin şiddetli tepkisine maruz kalır onu öldürmek için harekete geçen diğer balıklara karşı yakın arkadaşlarının desteğiyle ancak hayatını kurtarır.

Kara Balık fikirlerini ifade ettikten sonra toplumda sıkça karşılaşılan basmakalıp şu düşüncelerle karşılaşır:

1. Tehdit ifade eden:“Ağzını topla bızdık.”
2. Korkutma fikirlerinden vazgeçmesi için tecrit ifade eden:“Tövbeler olsun seni aramıza artık almayacağız.”
3. Fikirlerin ortaya çıktığı ilk anda söyleyenin şevkini kıran, bilinçli ya da bilinçsiz onun mücadele azmini ortadan kaldırmak amacıyla söylenen: “Bunlar gençlik hevesleridir, gel gitme, vazgeç bu sevdadan...”
4. Bulunduğu ortamdan, durumdan memnuniyeti ve kanaati ifade eden aslında tembelliğin ve geri kalmışlığın ifadesi olan: “Buranın neyi eksik?”

5. Akıl ve mantık süzgecinden geçirmeden, sorgulamadan, bilinçsizce söylenen: “Bundan başka dünya yok. Dünya burasıdır işte. Dön.”

6. Alaya ve hafife almanın farklı bir ifadesi olan sürece değil sonuca odaklı ve sonucu işin başında beklemenin farklı bir ifadesi olan: “Uslanıp dönersen, o zaman gerçekten aydınlandığına inanacağız.”

7. Fikirlere inanmadan ama farklılığı da kabullenmişliğin ifadesi olan: “Seni özleyeceğiz yahu.”

8. Şefkat ve merhametin yansıması olan akıldan değil kalpten çıkan duygusal bir tepki olan: “Acı bana gitme, gitme...”

9. Kişinin yakın dostları tarafından söylenen ve etkilediği kişilerce ifade edilen “Sen bizi aymazlık uykusundan uyandırdın, bize öyle şeyler öğrettin ki daha önce hiç düşünmemiştik (Behrengî, 2018: 217). gibi tepkilerle karşılaşır Kara Balık.

Toplumlar yeniliklere karşı tavır koyarken toplumun genel gidişatına ters olan fikirleri kolay kolay kabullenmez. Bir toplumun karşılaştığı yeniliklere verdiği tepkiler o topluma yön verir. Eğer o toplum yeni fikirlere hoşgörüyle yaklaşırsa yeniliğin toplumda yayılmasını ve ondan istifade edilmesini sağlar. Toplum karşılaştığı yeniliklere cephe alırsa o yeniliğin engellenmesine ve toplumun ondan mahrum kalmasına neden olur. Fikirlere açık olmak cesaret gerektirir. Hele de o fikirler bazı çevrelerin çıkarlarına ters düşerse bu sefer o çevreler çıkarları uğruna o fikri ve sahibini ortadan kaldırmak için her türlü şeyi yapar. Nitekim Kara Balık, düşüncelerini ifade ettiğinde yukarıda bahsettiğimiz tepkilerle karşılaşır. Bu tepkiler çoğu zaman olumsuz sonuç doğurur. Fikir sahibinin şevkini kırar. Fikirlerin olgunlaşmasına mani olur. Toplumun ilerlemesini engeller. Yeni fikirlerin ortaya çıkmasını geciktirir belki ortadan kaldırır.

Kara Balık toplumun bu olumsuz fikirlerine karşı eleştirel düşünme sayesinde karşı koyarak yoluna devam eder. Çünkü o bu olumsuz fikirleri sorgulayarak şüpheli bir tavırla doğruluklarını sorgulamış, olan güveni ve cesareti güçlüklerle mücadele azmini arttırmış, eldeki bilgileri sonuçlarıyla değerlendirerek irdemiş, gözlem yeteneğini kullanarak fikirlerden çıkarımlar yapmış amaçlı ve kasıtlı eylemlerde bulunarak dünyayı tanıma macerasına devam etmiş.

Küçük Kara Balık macerasına devam ederken iribaş denilen kurbağalarla karşılaşır. Onlarla tanışmak istediğini ve onlara gayesinin ne olduğunu söyler. “Adım Küçük Kara Balık, Dünyayı gezmeye çıktım. Siz de adınızı söyleyin tanışalım.” (Behrengî, 2018: 218). Kara Balık dünyayı tanıma merakı içinde gezerken kendine olan güveni ve ilişkilerinde açık olduğu için karşıdakileri yargılamadan, onların kusurlarını görmeden, onlara saygı göstererek içinde bulundukları durumu da nazara alarak ve çevresine duyarlı bir şekilde çevreyi anlama çabası içinde olur. Ama iribaşlar tıpkı Kara Balık’ın çevresi gibi dışa kapalı, anlamaya karşı isteksiz, alaycı, yeniliklere kapalı ve kendilerini üstün ırk olarak gördüklerinden, cahil ve çevrede olup bitenlerden habersiz bir şekilde yaşamlarına devam ederler. Kara Balık’la alay etmeye çalışmışlardır. Oysa Kara Balık onlara: “Görgüsüz olmasaydınız herkesin kendine özgü, beğenilen bir yanı olduğunu bilirdiniz.” (Behrengî, 2018: 218). diyerek bireyleri değerlendirirken onların farklılıklarını dikkate alma, onlara saygı duyma, yanlış görüşleri yargılama, ilişkilerinde esnek olma, doğru akıl yürütme, yaşantı kaynaklı düşünme, nesnel ve bağımsız düşünme gibi eleştirel düşünme becerilerine sahip olduğu için değerlendirmelerini mantıklı bir şekilde yapmayı bilmiştir.

Kara Balık karşılaştığı iribaşların ona söyledikleri: “Atıyorsun ha! Dünyayı gezmeye çıktın ha! Boşa çaba. Biz sabah akşam tüm dünyayı gezeriz. Kendimiz ve ana-babamız dışında kimseye rastlamayız. Kurtçukları saymazsak elbet...” (Behrengî, 2018: 218). gibi deneyimden uzak, basit, bilgiden yoksun, şevk kırıcı, yanlış gözlemler sonucu elde edilmiş, bencilce ve cahilce bir tepkiyle karşılaşır. Ama Kara Balık onlara düşünme biçimlerini değiştirmeleri için mantıklı fikirler sunar: “Şu birikintiden dışarıya adım atmadan dünyayı gezmekten nasıl söz edersiniz.” (Behrengî, 2018: 218). gibi fikirlerle onların zihin dünyalarına farklı kapılar açar. Dünyanın bulundukları birikintiden öte olduğunu, farklı yerleri olduğunu, şu birikintiye gelen suyun bir kaynağının olduğunu ve buradan çıkan suyun da başka kaynaklara döküldüğünü ifade ederek onlara farklı düşünce dünyalarının kapılarını açar. Fakat yine onların ve onları bu düşüncelere sevk eden annelerinin aynı bağnazca, bilgiden, eleştiriden yoksun düşünülmemiş fikirleriyle karşılaştıktan sonra yoluna devam eder. Kara Balık’ı iribaşlardan ayıran temel özellik onun eleştirel düşünme becerisine sahip olmasıdır. Zira o, karşılaştığı durumları içinde bulundukları şekil çerçevesinde ele alarak toplumun düşünülmeden ortaya konan yargıların doğruluğundan şüphe ederek ve akıl süzgecinden geçirdikten sonra mantıklı

delillerle o fikirleri çürütmüştür. Bağınaz fikirleri delillerle, şüphecilikle, bağımsız yorumlamalarla, irdeleyerek, gözlemleyerek, soru sorarak, cesurca tartışarak, tutarlı, mantıklı akıl yürütmeye, neden-sonuç ilişkisi içinde çıkarımlar yaparak, farklı alternatifler sunarak, analitik düşünerek doğru sonuçlar elde etmiştir.

Küçük Kara Balık dünyayı tanıma, gezme ve anlama yolculuğunda uğradığı bir sonraki durak, derenin sularının çoğaldığı ve farklı canlılarla tanışacağı ve derenin ikiye ayrıldığı bir yer olmuştur. Dereyi ikiye ayıran taşın üzerinde olan biteni seyreden bilge bir kertenkele, az ötede tuzağına düşürdüğü iribaş kurbağayı midesine indirmeye çalışan bir yengeçle karşılaşır. Yengeç Kara Balık'ı farklı hilelerle tuzağa çekmeye çalışır. Yengeç Kara Balık'a olan manzarayı farklı şekilde dile getirir. Aslında kurbağayı yemediğini sadece onlar kibirli varlıklar olduğu için onlara ders vermek için öldürdüğünü ve kendisinin zararsız olduğunu ona yaklaşması gerektiğini ve korkmaması gerektiğini dile getirse de Kara Balık bu oyuna gelmez. Ona: “Ben dünyayı gezmeye çıktım. Sizin avınız olmaya hiç niyetim yok... Boş yere de kuşkulanmıyorum, üstelik ödle de değilim! Gördüklerime inanır, aklıma yatanı yaparım.” (Behrengî, 2018: 220). Kara Balık, karşılaştığı tuzaklar karşısında gözlem gücünü etkili şekilde kullanır. Anlatılanlardan öte gördüklerine inanmayı tercih eder. Sözlerden ziyade eylemleri ve onların sonuçlarını dikkate alarak, güzel ve aldatıcı sözlere kanmadan, özdenetimi yüksek, çevresel faktörlerin farkına vararak akıl yürütme süreçlerini kullanıp doğru çıkarımlarda bulunur. Bu şekilde kötü niyetli yengecin hilesinden kendini kurtarır.

Kara Balık'ın dünyayı anlama merakı onu türlü tehlikelere atmasına rağmen onun tanıma ve bilme merakına olumsuz bir etki etmez. Az ötede büyük bir kaya üzerinde güneşlenen kertenkeleye dünyayı dolaşmak, derenin sonunu arayıp bulmak istediğini ve yolda ne tür tehlikelerle karşılaşabileceği konusunda ondan yardım ister. Kertenkele ona yoldaki tehlikeler hakkında bilgi verir ve asıl büyük tehlike olan pelikanın gizli tuzağına karşı dikkatli olması gerektiğine ve eğer tuzağa düşerse de pelikanın torbasını yırtacak bir kama(hançer) vererek yol gösterir. Merak bilginin öğretmenidir. Kara Balık'ın dünyayı tanıma ve bilme macerasının temelinde merak vardır. O merak sayesinde bilinmezleri bilme ve öğrenme sırrına erer.

Kara Balık'ın yolda karşılaştığı zorlukların üstesinden gelirken ona en fazla yardımcı olan özelliği onun gözlem gücü, anlama ve bilme merakı ve söylenenlerden çok gördüklerine, tecrübe ettiklerine olan güvenidir. Nitekim dere kenarında su içmeye gelen ceylana telaşının nedenini sorunca; ceylan ona avcı tarafından vurulduğunu ve yaralı olduğunu söyler. Kara Balık ise yara izi görmez ama topalladığını görünce yaralı olduğunu anlar. Yani yine gördüğü, şahit olduğu bilgiye itimat edip yoluna devam eder.

“Başka yerde kaplumbağalar güneşe serilmiş, kestiriyordu. Ötelerden kekliklerin sesi çevreyi doldurmuştu. Dağ otlarının kokusu havada dalgalanıyor, suya iniyordu... Ceylan dereye telaşla kana kana su içiyordu...”(Behrengî, 2018: 220). Kara Balık, dünyayı gezme, anlama ve tanıma merakı içine girince farkındalık bilinci ona daha fazla şeyleri anlamasına yardımcı olur. Çevrede olan biten her şeyi gözlemleyerek anlamaya, aradaki neden-sonuç ilişkisini kavramaya çalışır. Olayları her açıdan değerlendirerek doğru yolu bulmaya gayret eder. Hiç kimseye karşı ön yargılı olmadan, korkmadan ama tedbiri de elden bırakmadan kararlı adımlarla yoluna devam eder.

“Ta uzaklardan küçük bir balık gelmiş, ırmağın sonunu bulmaya gidiyormuş. Ve pelikanlardan da hiç mi hiç korkmuyormuş.” (Behrengî, 2018: 224). Küçük Kara Balık'ı diğerlerinden farklı kılan kendini dış dünyanın tüm olumsuz fikirlerine karşı kendini kapatmış olmasıdır. Çevreye karşı olumsuz fikir kalmayınca her şeyi daha doğru anlamaya, kavramaya, değerlendirmeye, olaylar ve kişiler arasındaki ilişkiyi daha şeffaf değerlendirmeye başlar. Tıpkı küçük bir çocuğun masumca dünyayı anlama ve bilme çabası gibi. Kara Balık, herkesi korkutan ve onların hareket kabiliyetini kısıtlayan pelikan korkusuna karşı korkusuzlukla karşılık verip diğerlerinin de özgüven sahibi olmalarını sağlar, onlara mücadele azmi verir. Bu sayede mücadelesi diğer balıklar arasında hızla yayılır ve dillere destan olur. Tabi bu tehlikelerin ortadan kalktığı anlamına gelmez ama ona tehlikelerle yüzleşme cesareti verir. Kara Balık tüm bu mücadelesinin karşılığını da bir bir alır. Hayatında ilk defa özgür olduğunu hisseder. Gece yarısı aydedeyle sohbet eder. Güneşin sıcaklığını sırtında hisseder. Güler, eğlenir, yeni yerler keşfeder, yeni arkadaşlarla tanışır. Irmağa, göle, denize ulaşır. Kendi gibi balıklara öncü olur.

“Gereğinden fazla telaş ediyorsunuz, bir kez yola koyulduk mu korkunuzdan eser kalmaz.” (Behrengî, 2018: 226). Bir işe başlamak o işi bitirmenin yarısıdır. Kara Balık,

kervan yolda düzölür mantığıyla hareket etmez. Korku, mücadeleleri daha başlamadan bitiren bir duygudur. Kara Balık mücadelesine korkuyu yenmekle başlar. Çünkü Kara Balık çevresine bakınca diğer balıkların çok korktuğunu görür. Kara Balık'ın mücadelesinde haklı olduğunu bilirler ama korkudan ona yardım edemezler. Kara Balık ise cesaretiyle onlara yol göstermek ister. Korkusuzluk kişiyi tehlikeye düşmekten korumaz ama kişiye tehlikeyle yüzleşme cesareti verir. Kara Balık ve küçük arkadaşları Pelikanın torbasına düşer. Kara Balık diğer balıkların korku çığlıkları arasında bile problem çözme becerisi sayesinde kurtuluş yolunu aramaya, diğerlerini cesaretlendirmeye ve sorunla yüzleşmeye başlar. Diğerlerinin onu suçlamalarına ve pelikana tam teslim olmasına karşın Kara Balık şüpheli, mantıklı, çözüm üretebilme, sorgulama, çıkarım yapma, olayları bulundukları koşulları dâhilinde değerlendirebilme, test etme becerisini kullanarak işin içinden çıkmayı başarır. Zira pelikan diğer balıklara Kara Balık'ı öldürmeleri karşılığında onları serbest bırakacağını söyler, Kara Balık bunun bir tuzak olduğunu farkına vararak diğerlerine bir gösteri yapıp onun hilesini ortaya çıkarır ve kamasıyla pelikanın torbasını delerek oradan hem kendini hem de diğer balıkları kurtarır. Nihayet hayal ettiği denize ulaşır.

Kara Balık denizde dolaşırken birden kendini karabatağın gagasında bulur. En tehlikeli anlarda bile çözüm yolu arayan Kara Balık, karabatağa “Ben ölünce eti zehirli olan balıklardanım. Beni hemen ye. Eğer çocuklarına götüreceksen o zamana kadar ölürüm. Onlar beni yerse zehirlenirler. Onlara acı.” (Behrengî, 2018: 229). diyerek kendini kurtarmaya çalışır ve başarır. Ona aldanan karabatak gagasını açınca Kara Balık denize atlar ama yine de karabataktan kurtulamaz. Karabatak onu bir çırpıda yutuverir. Karabatağa yem olan Kara Balık orda yavru bir balığa rast gelir. Onu telseli etmeye çalışır ve karabatağı öldürüp oradan kurtulmanın planını yapar. Hançeriyle karabatağın midesine vurarak onu gıdıklar, karabatak gülerken küçük balık kurtulur ama Küçük Kara Balık'ın amacı sadece kurtulmak değil tüm balıkları bu karabatak belasından kurtarmaktır. Hançeriyle karabatağın midesine vura vura karabatakla birlikte denizin dibine gömölür. O günden sonra kimse Küçük Kara Balık'ı gören olmaz.

“Artık ölüm korkutmuyor beni, ama hayattayken de onu arayacak değilim. Ölümle karşı karşıya gelince ki bu sık sık oluyor, kaçınılmaz bir gerçekle yüz yüze geleceğim. Ama önemli olan, benim yaşamamın ya da ölümümün başkaları üzerinde bıraktığı etkidir.” (Behrengî, 2018: 230).

Küçük Kara Balık'ın çıktığı bu yolculuk denizin dibinde son bulur. Ama Kara Balık amacına ulaşır. Kendi tabiriyle önemli olan yaşamı ya da ölümü değildir onun diğerleri üzerinde bıraktığı etkidir. Tüm balıkları karabatağın zulmünden kurtararak onlara her noktada öncü olur. Hikâyesi kendinden sonra geleceklere, yolunu şaşıranlara, korkaklık gösterenlere karşı ilham kaynağı olur.

“Kara Balık masalını dinleyen diğer balıklar Kara Balık'ın akıbetini merak etmişlerdir. Balık Nine ise “Arkası yarın” diyerek onları uyumaya gönderdi. On bir bin dokuz yüz doksan dokuz küçük balık “iyi geceler” diyerek uyumaya gitti. Yalnızca bir Küçük Kırmızı Balık uyuyamadı. Sabaha kadar hep denizi düşündü durdu.” (Behrengî, 2018: 231).

Küçük Kara Balık'ın ölümü Küçük Kırmızı Balık'a ilham olur. Zaten Küçük Kara Balık için de önemli olan da budur. Çünkü Kara Balık için asıl önemli olan onun yaşamının ya da ölümünün başkası üzerinde bıraktığı etkidir.

3.5. KÜÇÜK KARA BALIK'TAKİ ALEGORİK UNSURLAR

Edebiyat ve sanat herkesin göremediğini gösterme sanatı olarak bilinir. Edebiyatçı ve sanatçı ise görünmeyen görünür kılan kişiler olarak karşımıza çıkar. İnsanoğlu insanıyeti gereği bakar, görür, düşünür, konuşur ve bunları ifade eder. İnsanların ifade etme şekilleri ise görebilme, hissedebilme, anlayabilme, bunu zihin ve hayal dünyasında kurgulayabilme ve sözcüklere dökebilme özelliklerine göre farklılık gösterir. Kim ki bunları en güzel ve farklı şekillerde ifade edebilmiş ise sanat ve edebiyat dünyasında yerini alır aksi halde tarihin tozlu raflarında unutulmaya mahkûm olur.

Yazarlar yetiştikleri toplumun hafızası mahiyetindedirler. Bulundukları toplumu en iyi ifade eden ayna vazifesini görürler. İster yetiştigi toplumu yazsın ister yazmasın illa ki ifade ettiği sözcükler bir toplumun özelliklerini, kültürünü, yaşayışını, gelenek ve göreneklerini ifade eder. Yazarlar bulundukları toplumdan soyutlanamaz; hele ki bulunduğu topluma hizmet etmeyi gaye edinmiş yazarlar ise varlıklarını o toplumda eriterek toplumla bir olurlar.

Samed Behrengî yetiştigi topluma hizmet etmeyi vazifesi olarak gören, bu uğurda mücadele eden ve bu yolda hayatını feda eden bir aydın olarak karşımıza çıkar. Yaşadığı devir olan Pehlevî Hanedanlığı dönemi ki İran'daki tüm azınlıkların baskı ve istibdat altında yaşadığı dönemdir. Bu dönemde kendilerinden olmayan herkesin ezici

bir istibdat altına alındığı, aydınların düşüncelerini ifade etmekten çekindiği, yazılara sansür uygulandığı, hükümet aleyhindeki herkesin ve her şeyin kontrol altına alınmaya çalışıldığı bir dönemdir. Bu dönemde içinde doğduğu Azeri halkına tercüman olmak isteyen fakat baskı, zorlama, istibdat ve sansürlere maruz kalan bir aydın elbette düşüncelerini ifade etmek için bir yol bulması gerekecekti. Öyle bir ifade etmeliydi ki hem insanları aydınlatsın, halkı bilinçlendirsın, özgürlük fikrini aşulasın hem de bunu yaparken de hapse ve sansürlere maruz kalmaktan kurtulsun. Behrengi hem toplumu bilinçlendirmek hem de anlatmak istediklerini ifade etmek için yazdığı metinleri alegorik bir tarzda yazmıştır. Yani kurmaca büyüünün altında saklanarak dolaylı olarak ifade etme yoluna gitmiştir.

“Sanat toplumu yansıtırken iki farklı yolla bunu yapar. Sanat ve gerçeklik birbiriyle alakalı olarak iki ayrı noktada ele alınır. Birincisinde sanat, iç ve dış gerçekliği doğrudan yansıtır ki buna ‘yansıtma kuramı’ denir; ikincisi sanat ve gerçeklik arasındaki ilişki doğrudan değil dolaylı ve karmaşık bir yapıya sahiptir ki buna da ‘dolayım kuramı’ denir.” (Yavuz, 1987: 23).

Yazarlar yazdıkları metinleri ya okuyucunun zihin dünyasına bırakmadan kendileri bitirir ya da okuyucuya belli özgürlük alanları bırakarak eserde boşluklar bırakarak eseri tamamlamasını ister. Nitelikli edebiyat ürünlerinde yazarlar eserlerinde boşluklar bırakarak bunu okurun tamamlamasını isterler. Bu şekilde okur eseri okurken hem kendini özgür hisseder hem de kendi yaşam özelinde kendinden bir şeyler bulur. Bu nedenle nitelikli eser ortaya koymaya çalışan yazarlar anlatmak istediklerini göstergelerle, benzetmelerle, metaforlarla ve sembollerle ifade etme yoluna giderler.

“Görünen metnin ötesini anlatmak ve anlaşılır kılmak için ‘dolayım kuramı’ kullanılır. Bu kuram buz dağının görünmeyen kısmını görünür kılmak için kullanılır. Her bir toplumun duyuş, düşünüş ve ifade ediş tarzlarına göre sanatta ve edebiyatta belli konumları vardır ki okuyacakları, değerlendirecekleri eserleri bu konumlara ve bakış açısına göre yorumlarlar.” (Eagleton, 2004: 111).

Küçük Kara Balık adlı eseri anlamak için hem yazarı hem yazarın bulunduğu dönemi hem de eseri dikkatli bir şekilde irdeleyerek eseri daha iyi anlama yoluna gidilebilir. Eser hem yazardan hem de yazarın bulunduğu dönemden izler taşır. Çünkü baskı altında ve sansür edilme endişesi taşıyan yazarlar tüm dünyada alegorik bir tarzda

yazma yoluna giderler. Bu yolu seçen yazar; araştıran, inceleyen, irdeleyen, eleştirel düşünen, sorgulayan bir nesil yetiştirme amacına daha çabuk ulaşır.

“Metin yorumlamalarında ucu açık olarak bırakılan eserlerde okur eserin bütünlüğünü ve genel kalıbını bozmadan sonunu özgür bir şekilde tamamlayabilir. Yapılacak yorumlar eserden bağımsız olmadan ve eser temelli ilişkilendirilerek yapılırsa tutarlı olabilir aksi halde eserde boşluğa düşme ihtimali yüksektir.” (Özbek, 2005: 29). Metin yorumlanırken yazar, eser ve eserin yazıldığı dönem birlikte değerlendirilirse mantıklı, tutarlı ve doğru bir sonuca ulaşmak mümkündür. Eğer bu üçü birlikte değerlendirilmezse eserin içeriği temelsiz ve öznel bir yoruma mahkûm kalır.

Samed Behrengî *Küçük Kara Balık* adlı eserinde hem kendi fikir dünyasını hem dönemin özelliklerini Kara Balık bağlamından hareketle ifade etmiştir. Bu eser zahirde buz dağının görünen kısmını ifade ederken hakikatte görünmeyen kısmını alegorik bir tarzda ifade eder. Eserin yazıldığı dönemin özellikleri yukarıda izah edilmiştir. Burada o izaha, esere ve yazarın hayatına dayanarak eserdeki alegorik kısımları eserden hareketle yorumlanacaktır. Bunun nedeni eleştirel düşünme becerilerinin alegorik yansımaları ele alarak yaratıcı düşünmeye zemin hazırlamaktır. Burada eserde; eserin yazıldığı dönemin siyasi, sosyal izleri var mıdır, varsa bunlar nelerdir? gibi soruların cevapları eserden hareketle izah edilmeye çalışılacaktır.

Küçük Kara Balık masal içinde masal anlatmasıyla başlar. Masal kısmı en uzun gecesi olan 21 Aralık'ta başlar. Bu başlangıç hayallerini gerçekleştirmek için maceraya atılan Kara Balık'ın dereyi aşip göllere, denizlere ulaşma çabasının başlangıç zamanını belirtir. Burada Kara Balık harekete geçerek en zorlu şartların harekete atılan ilk adımla olacağını ve bu adım atılmaya başlanınca zorlukların yavaş yavaş biteceğini ve karanlığın aydınlığa galip geleceğini ifade etmek ister. Kara Balık'ın ulaşmak istediği deniz özgürlüğü temsil eder. Kara Balık denize ulaşınca özgürlüğüne kavuşmuş olacaktır ve ondan sonra ise olacakların pek bir önemi yoktur.

Kara Balık'ın özgürlüğe ulaşma yolunda karşılaştığı zorluklar ise o dönemde toplumların özgürlüklerine zincir vuran, özgürlüklerine engel olan ve olmaya çalışan Şahlık rejimi ve bu amaca hizmet eden dönemin istihbarat örgütü SAVAK'ı temsil eder.

Kara Balık “...gidip derenin sonunu arayacağım.”, “Böyle amaçsız gezmelerden bıktım, usandım.” demesiyle kişilik yolculuğunun ilk adımını olan özerkliğe adım atmış olur.

Küçük Kara Balık’ın “Sakın ‘Küçük Kara Balık’ın aklını çeldiler’ deme anne. İnan bana uzun süredir ben kendim düşünüyorum bunları” (Behrengi, 2018: 214). diyerek dönem hakkında bilgi verir. Bu dönemde yaşayan kişilerin çoğunluğunun benzer düşüncelerde olduğu ve aykırı fikirlerin hem tehlikeli hem de az olduğu fikrini verir. Burada aklını çelen kişinin ‘salyangoz’ olduğu düşüncesi belirtilirken dönemin siyasi iktidarına karşı farklı fikirleri benimseyen Ruhullah Humeyni veya dönemin aykırı siyasi partisi olan TUDEH Partisi olma ihtimali yüksektir.

Kara Balık’ın seyahati sırasında karşılaştığı ilk canlılar olan kendinden başka kimseyi beğenmeyen iri baş denilen kurbağalar ise dönemin Sovyetler Rusya’sını temsil eder. Çünkü SSCB o dönemde hem siyasi hem de fikri olarak dış dünyaya kapalı, kendini diğerlerinden üstün gören, dünyayı ele geçirmeye çalışan bir düşünceye ve siyasi yapıya sahiptir.

Kara Balık ilk olarak gölete yolu düşer. Behrengi’nin yaşadığı yeri dere olarak sayılırsa çıktığı bu yolculuk Tebriz ve Tebriz’e giden yerleşim yerleri olarak görülebilir. Kara Balık’ın vardığı göl Tebriz’dir olabilir. Kara Balık’ın vardığı son yer olan denizin de dönemin başkenti olan Tahran olma ihtimali yüksektir. Çünkü yazar tüm bu özgürlüklerin kısıtlandığı yere ulaşıp özgürlüğüne kavuşmak ister.

Küçük Kara Balık yolculuğuna devam ederken iki dereyi bölen bir kayanın üzerinde güneşlenen kertenkeleyi görür ve ondan ona yol göstermesini ister. Buradaki kaya o dönem İran’ı için bir yol ayrımı olduğu söylenebilir. Ya mücadele ederek özgürlüklerine kavuşacaklar ya da baskılara boyun eğip esaret prangalarını boyunlarına takacaklar. Kaya üzerindeki kertenkelenin o dönemde halka özgürlük vadeden ve o yolu gösterip mücadele eden TUDEH Partisi veya baskılardan kaçıp dışarıdan mücadelesine devam eden Ruhullah Humeyni olma ihtimali yüksektir. Yolda az ötede bir iri kurbağayı parçalayıp onu sindirmeye çalışan yengeci de dönemin gamalı haçıyla meşhur Almanya’ya benzetilebilir. Almanya’nın o dönemde İran’ın petrollerinden faydalanmak için İran’a yaklaşmaya çalıştığı ve İran’a da petrolleri çıkarıp işleyebileceği mühendislik ve teknik destek vermek karşılığında petrollerden pay alma

peşine düştüğü söylenebilir. Zaten az ileride dereye taş atan çocuktan korkan yengeç hemen suya dalıp kaçar. Buradaki çocuğu Amerika Birleşik Devletleri'ne benzetilebilir. Çünkü İkinci Dünya Savaşında Almanya'yı savaştan düşüren Amerika'dır. Küçük Kara Balık ise dönemin İran'ındaki Azerbaycan otonom bölgesine benzetilebilir.

Kertenkele Kara Balık'a yolda karşılaşılabileceği tehlikeler hakkında bilgi verir. Testere balıkları, pelikan, balıkçıl, karabatak gibi tehlikeler hakkında bilgi vererek ne yapması gerektiği hakkında ona bilgi verir. Yoldaki en büyük tehlike olan pelikan ve balıkçılın dönemin Şah rejimine hizmet eden ve muhalif herkesi farklı şekillerde ortadan kaldırmaya çalışan istihbarat örgütü olan SAVAK olma ihtimali yüksektir.

Kara Balık denize ulaştıktan sonra geceleri özlem çektiği ayla sohbet etmek ister. Denizin yüzeyine çıkar ve ayla sohbet etmek ister. Ay ışığını güneşten aldığını söyler. Biraz sohbet ettikten sonra kara bulutlar ayın üzerini örtüp sohbete mâni olur. Burada ay Azerbaycan otonom bölgesini, ayın ışığını güneşten alması güneşin eski İran bayrağındaki güneşe atıfla güneşin İran olması ve kara bulutların da Şahlık rejimi olduğunu gösterir. Ayın ışığını güneşten alması ise Azerbaycan otonom bölgesinin İran'a bağlı olduğunu aslında aralarında ciddi bir problemin olmadığını fakat Şahlık rejiminin bu yakınlığa mâni olduğu izlenimini vermektedir.

Kara Balık yolculuğunun tadını çıkarırken cesaretiyle diğer balıklara örnek olur ve etrafında toplanırlar. Bu birliktelik uzun sürmeden pelikanın torbasında kendilerini bulurlar. Diğer balıklar Kara Balık'ı suçlar ve pelikanın da tahrikiyle onu öldürmeye çalışırlar. Kara Balık onları bu gaflette uyandırır ve kertenkelenin verdiği kamayla pelikanın torbasını yırtarak kurtulurlar. Denize varan Kara Balık denizin tadını çıkarmadan karabatağın gagasında kendini bulur. Kara Balık onu kandırmaya çalışsa da başarılı olmaz ve ona yem olur. Karabatağın karnında korkudan titreyen küçük bir balığa teselli verip onu cesaretlendirir ve onu kurtarmaya çalışır. Kamasıyla karabatağın midesine vurarak gıdıklanmasına ve bu sayede küçük balığın kurtulmasına yardım eder. Fakat Küçük Kara Balık'ın amacı tüm balıkları karabatağın zulmünden kurtarmaktır. Kamasıyla karabatağın midesine vura vura onunla birlikte denizin sularına gömülür ve ondan sonra kimse ikisini bir daha görmez. Küçük Kara Balık'ın dediği gibi “Ama önemli olan, benim yaşamamın ya da ölümümün başkaları üzerinde bıraktığı etkidir.” (Behrengi, 2018: 230). Kara Balık çıktığı bu yolda canını feda ederek ölümüyle bile

diğerlerine yol göstermiş, diğerlerini etkilemiş, en karanlık zamanlarda bile diğerlerine umut ışığı olabilmektedir.

Küçük Kara Balık metninin tümünde aslında Samed Behrengî'nin mücadelesini yansıtır. Kara Balık'ın yaşamı da ölümü de tıpkı yazarınki gibi paralellik gösterir. Nitekim Behrengî, kendi halkının özgürlüğü için mücadele ederken bu uğurda her türlü cefaya katlanmış bu yolda tıpkı Kara Balık gibi hayatını feda etmiştir. Kendi sonu da Aras nehrinde boğulmak olsa da genel kanı onun İran istihbarat örgütü olan SAVAK tarafından boğularak denize atıldığıdır. Bu öykü bir Küçük Kara Balık ile yazarının kaderlerinin kesiştiği bir öykü olarak son bulur.

Kara Balık'ın alegorik bir tarzda yazılmasının asıl nedeni yazıldığı dönemin İran şartlarıdır. Bu dönem Pehlevi Hanedanlığının İran'da yaşayan diğer halklara ayrımcı ve ayrıştırıcı bir politika izleyip onları yok sayması, sadece kendinden olanları kabullenip diğerlerini reddetmesine karşılık doğal olarak verilen bir tepkidir. Bu tepki aslında tüm ezilmiş, ötelenmiş, reddedilmiş, dışlanmış halkların kendilerini koruma içgüdüsünün esere dökülmüş halidir. Kara Balık'ı dünyada okunur kılan ve yayılmasını sağlayan da bu mücadelenin kahramanı ile kendilerini özdeşleştirmeleridir. Kara Balık, kapalı bir toplumda ve kapanmaya mahkûm edilmeye çalışılan tüm halkların kendini bulabileceği, örnek alabileceği, yolunu aydınlatabileceği, dolaylı iletilerle ders alabileceği bir eser olarak karşımıza çıkar.

3.6. KÜÇÜK KARA BALIK'TA TESPİT EDİLEN ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİ

Küçük Kara Balık masalı eleştirel düşünme becerileri açısından ele alındığında birçok eleştirel düşünme şeklinin defalarca kullanıldığı görülür. Bu masalda en çok kullanılan eleştirel düşünme becerileri aşağıda sıralanmıştır:

Bilişsel süreç, delil, soru sorma, ileri görüşlülük, çıkarımda bulunma, karar mekanizmalarını harekete geçirme, şüphecilik, belli bir amaca yönelme, özgüven, olayları neden-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirme, bilgiyi elde etmek için methodsal yol izleme, düşünceleri yargılama, irdeleme, tecrübe kaynaklı bilgi edinme, düşünme süreçlerinin farkında olma, delillere dayanarak karar verme, gözlem gücünü kullanma, tartışma, açıklama, belirsizliklere karşı müsamahalı olma, yaratıcı düşünme, analitik düşünme, problem çözme becerilerini kullanma, tutarlı, mantıklı, akılcı davranma, sorun

karşısında alternatifler üretme, bilgi kaynaklarını sorgulama, değerlendirme, verileri test etme, sınaama, karşılaştırma, değerlendirme, düşünceyi örgütleme, duyarlılık, esneklik, açık seçiklik gibi eleştirel düşünme becerilerinin olduğu görülür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİCHARD BACH VE MARTI JONATHAN LİVİNGSTON (JONATHAN LİVİNGSTON SEAGULL)

4.1. RİCHARD BACH'IN HAYATI

Richard Bach, 23 Temmuz 1936 yılında Protestan bir papazın oğlu olarak İllinois, Oak Park'ta dünyaya geldi. (Reginald vd., 1979: 803). Bach on yedi yaşında uçmayı öğrenir yirmi bir yaşına gelince gerçek hayata atılır. Çünkü bu yaşta postacılık, mücevherat satıcılığı, figüranlık gibi işler yapmaya başlar. 1961-1964 yıllarında dergilerde editörlük yapar. (Kaser, 2009: 17). Bette Jeanne Franks ile 1957 yılında evlenir fakat bu evliliği uzun süre sürdüremeden 1971 yılında boşanır. ABD Hava kuvvetlerinde 1957 yılında pilot olarak başlayan Bach 1962 yılına kadar devam eder sonrasında yazarlığa başlar. 1964'ten beri de yazar olarak gazete ve dergilerde yazarak devam eder. (https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Bach).

4.1.1. Richard Bach'ın Edebi Kişiliği

Richard Bach, hayatı boyunca her şeyin bir nedeninin olduğuna inanmıştır. Bu nedenleri bulmak için dikkatle bakmak ve ona göre hükmetmek gerekir. O bu düşüncesini şu ifadelerle dile getirir: “Eğer dikkatliyse, zihnimiz ve gözlerimiz açıksa, sıradan şeylerdeki anlamları görürüz; diğer zamanlarda omuz silkip ‘şans’ dediğimiz olaylardaki amaçları anlarız.” (Bach, 1997a: 6).

Richard Bach'a göre dünyadaki şeylerin iç yüzünü görmek ancak onlara dikkatle bakmakla olabilir. Dikkatle bakıldığında pek çok görünen şeyin ardındaki sırlar ortaya çıkar. Böylece dünya daha anlamlı hale gelir.

Martı Jonathan Livingston adlı eserin dil ve üslup özelliklerine bakıldığında bunu ya eserin orijinali olan İngilizceye hâkim olmak ya da eserin çevirileri incelenerek ortaya çıkarılabilir ki burada yazarın üslubundan çok çevirmenin üslubu da devreye girer. Çünkü hiçbir eserin çevirisi orijinaliyle birebir aynı değildir. Her çevirmen esere kendi dilinin ve üslubunun özelliklerini katarak tercüme eder. Eserde kullanılan tabirler çevrilen dilde olmayabilir; çevirmen de çeviri yaptığı dil özelliklerini de dikkate alarak çeviri yapar. Çevirmenin hem yazarın dil ve üslubuna hem de çeviri yaptığı dil ve üsluba olan hâkimiyeti eserin dil ve üslubunu ortaya çıkarır.

“Sulara gömülürken bir ses duydu içinde; bastırılması olanaksız, yabancı ve garip bir ses: Benim yazgım buymuş, kurtuluş yok. Ben bir martıyım ve doğa yaratılıştan sınırlandırmış beni. Uçmanın tüm inceliklerini öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Hızlı uçmak için yaratılsaydım, bir şahininki gibi kısa kanatlarım olurdu. Balık yerine de fare yerdim. Babam haklıydı. Bu aptallığa bir son vermeliyim. Yuvama dönmeli sürüme karışmalıyım. Zavallı ve sınırlandırılmış bir martı olduğumu kabul etmeliyim artık” (Çev. Nuran Akgören: 18-19).

“Dibe doğru yavaş yavaş batarken içinde derinlerden gelen, yabancı bir ses işitti: Hiçbir çıkış yolu yok. Ben bir martıyım ve doğamla sınırlıyım. Eğer uçuş hakkında daha çok şey öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Daha hızlı uçabilmem içinse bir şahininki gibi kısa kanatlarım olmalıydı ve ben balıkla değil fareyle beslenmeliydim. Babam haklı. Tüm bu saçmalıkları unutmalıyım. Sürüme geri dönmeli, neysem o olmalı, sınırları belli zavallı bir martı olarak kalmalıyım” (Çev. Kader Ay, Aslı Tümerkan: 24).

Eserin farklı çevirmenlerinden alınan bu alıntılarda aynı paragrafın farklı çevirmenler tarafından farklı şekillerde ifade edildiği görülür. Çünkü çeviri faaliyetlerinde esere, eserin yazarından başka farklı etmenler de devreye girer. Bu noktadan bakıldığında çevrilen metinlerden yazarın dil ve üslubunu ortaya çıkarmak bizi sağlıklı bir sonuca ulaştırmayabilir.

Eserde ortaya konulan dil ve üslupla ilgili dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de metinlerdeki anlatım çeşitliliğidir. Aynı eserde yazar tasvir edici bir anlatım kullanırken devamında açıklayıcı, öyküleyici bir anlatımı kullanabilir. Örneğin eserin ilk paragrafında: “Durgun denizin minik dalgacıkları üzerinde, güneşin altın gibi ışıldadığı pırıl pırıl bir sabahı.” (Bach, 2020: 15). ifadeleri tasvir edici anlatımı örneklendirirken; “Sahilden bir mil uzaklıkta, denizi kucaklarcasına ilerleyen bir balıkçı teknesi, martılara kahvaltı zamanının geldiğini haber veriyordu. Binlerce martı, bir lokma yiyecek için işe girişmişti bile. İşte zor bir gün daha başlıyordu.”(Bach, 2020: 15). ifadeleri de öyküleyici anlatıma örnek olarak verilebilir.

4.1.2. Richard Bach’ın Eserleri

Bach, pilotluk mesleğini bırakıp yazarlık yapmaya başladıktan sonra birçok eser kaleme alır. Bu eserler şunlardır: Toprağa Yabancı (1963), Uçakla (1963), Hiçbir Şeyi

Rastlantıya Bırakma (1967), Martı Jonathan Livingston (1970), Kanatların Armağanı (1974), Bir Gönülsüz Mesih'in Serüvenleri (1977), Böylesine Uzak Bir Yer Yoktur (1979), Sonsuza Uzanan Köprü (1984), Pırpır (1991), Güvenlikten Kaçış (1995), Aklım Nereye Gidiyor (2005), Havacı Gelincikler Gökyüzünde (2004), Kurtarma Gelincikleri Denizde (2004), Hiçbir Şey Rastlantı Değil (2005), Hipnozcu (2009), Meraklılar (2011), Bir(2014).

4.2. MARTI JONATHAN LIVINGSTON

Bir eserin anlaşılabilmesi için o eserin yazarının hayatı, eserin yazıldığı dönem, eseri ortaya çıkaran koşulların bilinmesi gerekir; aksi halde eser hakkında verilecek bilgiler eksik kalır.

4.2.1. Martı Jonathan Livingston'u Hazırlayan Koşullar

Bach, kardeşi olan Boobby'i küçük yaşlarda kaybetmiştir ve bu olayın onu etkilediği söylenir (Richard Bach Biography, 2022). İlk eşi olan Franks'ın onun yazarlığına katkı sunduğu söylenebilir. Çünkü Bach'ın yazdığı yazıları toplayıp kaleme alan o olmuştur. Bach'ın ondan ayrılması onu bu yardımlardan alıkoymuştur (Richard Bach, 2019a).

Martı Jonathan Livingston eseri kurgu itibariyle *Ezop Masalları* veya *Kelile ve Dimne* hikâyelerinin modern bir yorumu olarak düşünülebilir (Bulliet, 2005: 194). Bach kendi deneyimlerinden yola çıkarak fabl tarzında özgürlük temasını işleyerek modern bir görünüm kazandırdığı söylenebilir.

Richard Bach'ın *Martı* eseri 1970 yılında kaleme alınsa bile onun tanınması 1972 yılında “Çok Satanlar” listesine girerek olmuştur. (Joshi, 2009: 70). 1972 yılında Time dergisinde yayımlanan “*It's a Bird! It's a Dream! It's Supergull*” adlı makalede bu eser Halil Cibran'ın *Peygamber* ve Saint-Exupery'nin *Küçük Prens* eserleriyle kıyaslanmıştır (Joshi, 2009: 70). Bach *Martı* eserini yayımlamak için birçok yayıncıya başvurursa da bu eserin tutulmayacağı endişesiyle reddedilmiş sadece kendi parasıyla beş yüz adet bastırıp dağıtabilmiştir. Dağıtıldıktan sonra tutulunca Macmillan'da yayımlanmıştır (Richard Bach, 2019b).

Mark P. Williams 1970'te yayımlanan eserler arasında iki kitabın dikkat çektiğini söyler. Bunlardan biri *Martı* diğeri de Richard Adams'ın 1972' de yazdığı *Watership's*

Down adlı eserleridir. Bu eserlerin tutulma nedeni olarak da eserlerin anlatmak istediği temaların doğrudan değil; gelenek ve maneviyatla olan ilişkilerinin metaforlar ve teşbihler vasıtasıyla yapılmasıdır (Williams, 2014: 35).

Bach *Martı* eserini öyküleyici bir teknikle fabl türünde kaleme almıştır. Öykü bir martının (Jonathan Livingston Seagull) kendi benliğinden başlayarak ulaşmak istediği özgürlük ve esaret mücadelesini varoluşsal bir şekilde ele alır. Öykü ilk başta üç bölümden oluşmuştur. Sonraları yazar dördüncü bölümü ilave ederek dört bölüm şeklinde tamamlamıştır. Eserde bireysellik, öğrenme, özümseme, sosyal etki, sosyal uyum, kendini gerçekleştirme, sürü psikolojisi ve kutsallaştırma gibi alt temalar işlenmiştir.

Richard Bach Protestan bir papazın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Protestan bir papazın oğlu olması dolayısıyla Hristiyanlık dininin gereklerine ve inanç temellerine hâkim olduğu ve inanca yönelik eleştirel bir tutum sergilediği *Martı* eserinden anlaşılıyor. Bu eser metaforlarla, benzetmelerle ele alınmış, inançları alegorik bir tarzda işlemiştir. Çünkü eserlerin alegorik tarzda ele alınması toplumda dile getirilmekten çekinilen konuların daha kolay ve anlaşılır bir biçimde dile getirilmesini sağlar. Hem verilmek istenen mesaj iletilir hem de tepki çekmez. *Martı* eseri Hristiyan dininin alegorik bir tarzda eleştirisi gibi düşünülebilir.

Bach küçük yaşlardan itibaren gökyüzüne merak salmıştır. Daha on yedi yaşındayken uçmayı öğrenmiş ve yirmi bir yaşında pilot olmuştur. Amerikan ordusunda pilot olarak görev almıştır. *Martı* eserinde onun uçuş merakının bir yansıması gibi görülebilir. Çünkü insanın kendini en fazla özgür hissettiği zamanlar sınırsızlığın sembolü olan gökyüzünde uçmak olarak düşünülebilir. Bach'ın *Martı*'yı yazmasında pilotluk mesleğini sevmesinin etkisi yadsınamaz.

4.2.2. *Martı* Jonathan Livingston Özet

Martı eseri, binlerce yıldır devam eden tüm martılar için sıradan bir gün olarak başlar. Tüm martılar fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak, karınlarını doyurmak için tüm güçleriyle mücadele ederken onlardan farklı olan *Martı* Jonathan'ın sürüden uzakta uçuş denemeleri yapmakla göze çarpmasıyla devam eder. Eser *Martı* Jonathan'ın fiziksel ve psikolojik özelliklerinin anlatılmasıyla, ruh halini yansıtmalarıyla konuya girer.

Eserde toplumsal baskının ve herkesin aynı olmasını sağlayan sürü psikolojisi

karşısında Martı Jonathan'ın özgürlüğü, sabrı, azmi, öğrenme çabasını, mücadeleyi, kendini gerçekleştirmeyi, sorumluluğu, tevazuyu öğrenme ve bunları öğretmesini ele alır. Eserde özgürlüğü insan toplumdan değil bizzat hissederek elde etmesi gerektiği üzerinde durulur. Kişiyi engelleyen esaretine neden olan özgürlüğünü engelleyen zincirlerin toplumda değil insanın zihninde yer aldığı ve insan isterse bu zincirleri kırabileceği üzerinde durulur. Kitap, günlerini vapurların peşinde yolcuların attığı simit parçalarını yakalamak ve balık artıkları ile beslenmek yerine yeteneklerinin farkında olup yaşama amacı olan bir martının hayalleri ile başlar. Eserin çıkış noktasını farkındalık ve sorgulama oluşturur. Martı Jonathan kendisinde olan potansiyeli sadece fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için mi kullanacaktı yoksa bu yetenekler daha büyük daha yüce bir amaç için mi verilmişti? Bu ulvi amacın kendisine verilen bu uçuş yeteneğini geliştirerek en yüksek derecede kullanması ve bu yeteneğin hakkını vermesi olarak anlar ve bu istekle öğrenme azmi ve şevkini yenileyerek çalışmaya başlar. Yeteneklerini sorgulayarak yeteneklerinin farkına varması için çevreye sorduğu sorular karşısında aldığı cevaplar onun öğrenme isteğini köreltir, onu engellerdi. Ona göre tüm martıların kanatları vardı ve kimse bunları uçmak hakkında herhangi bir şeyler öğrenmek için kullanmıyordu. Uçmak martılar için sadece teknelerin peşinde koşarak karınlarını doyurmaktan başka bir şeye yaramıyordu. Kısaca uçmak onlar için yemekten başka bir şey değildi.

Martı Jonathan, hayatının amacının sadece yemek olmadığının farkına varır bu yüzden kararlı bir şekilde uçuş denemelerine başlar. İlk denemelerinde her ne kadar diğer martılardan çok daha iyi uça da yine istediği başarıyı elde edemez ve denemekten vazgeçer. Diğer martıların da etkisiyle sürüsüne geri döner. Onlar gibi simit parçaları için tekne peşinde uçmaya birkaç balık için çılgılık atmaya başlar. Bulunduğu sürüye uyum sağlamaya karar verir. Bu şekilde yaparak daha fazla başarısızlığa uğramanın önüne geçmeyi düşünür. Fakat bir şeylerin eksik olduğunu hep hisseder. Bulunduğu sürünün hayatı ona göre değildir ve kendini hep mutsuz hisseder. Kararını değiştirmesi uzun sürmez. Başarısız bile olsa kendini geliştirmeye karar verir ve tekrar uçuş denemelerine başlar. Sürüdeki martılara kulağını tıkar ve onu engelleyen ne varsa onlardan uzak durmaya başlar. Kendi amacına yönelir ve onu başarısızlığa götüren nedenleri aramaya, bulmaya ve onlara çözüm üretmeye başlar. Her başarısız denemenin ardındaki nedeni öğrenip çözüm yolunu bulunca kanatlarına hâkim olmayı, uçarken

kanatlarının aldığı şekle göre kendini kontrol etmeye ve farklı şekillerde ve tarzlarda uçuş stilleri öğrenmeye başlar. Kısa süre sonra dünyadaki en hızlı martı uçuş rekorunu kırdıktan sonra bu başarısını sürüyle paylaşmaya ve onlara nasıl yaptığını anlatmak için sürüye geri döner. Sürüden takdir ve tebrik beklerken sürünün ileri gelenleri ve diğer martılar onu sorumsuzlukla ve diğer martılara kötü örnek olmakla suçlayıp sürüden kovmakla tehdit eder. Martı Jonathan onlara yaşamanın amacını anlatır. Yapmak istediği şeyleri söyler. Öğrendiklerini onlara öğretmek için hazır olduğunu söyler. Fakat onun tüm çabaları onları bu gaflet uykusundan uyandırmaya yetmez. Martı Jonathan onlara değişimleri ve kendilerini gerçekleştirmeleri için bir fırsat sunar ama onların bir anda bunu kabullenmeleri hiç kolay olmaz çünkü martı sürüsü yeniliğe açık değildi ve geleneklerine bağlı olma, atalarını taklit etme ve bunlarla yetinme refleksi üstün gelir. Sürüdekiler: “Kardeşlik bitti.”diyerek onu sürüden kovmaya, yalnızlaştırmaya ve uzak kayalıklara sürgüne göndermeye karar verirler; fakat yaptığı şeyin doğru olduğuna inanan Jon hiç üzülmez. Yeni şeyler keşfetmeye şimdiye kadar hiçbir martının yapmadığı şeyleri yapmaya başlar. Her türlü şartta uçmayı öğrenir ve istediği zaman istediği şekilde beslenmeye başlar.

Martı Jonathan sürgündeyken onun gibi hatta ondan daha iyi uçan iki martıyla karşılaşır ve hikâye metafizik unsurların hâkim olduğu yeni bir serüvene dönüşür. Maddî âlemden manevî âlemlere açılan bir kapı gibi olur. Dünyanın ötesinde başka bir âlemde başka bir boyutta başka ve yepyeni öğretilerle ve kendi gibi öğrenmeye âşık bir sürü içinde kendini bulur. Jon burada, orada yaşayan en yaşlı ve tecrübeli olan Martı Chiang ile tanışır. Chiang, Jon’daki cevheri keşfeder ve ona uçmakla ilgili her türlü şeyi öğretir. Martı Jonathan burada uçmanın sırrına erer. Tam bir ruhani hayat yaşar. Beden ile ruhu aynı hıza ulaşır ve bilgelikle dolu bir yaşam sürmeye başlar. Martı Jonathan ruhundaki sorumluluk bilinciyle bu öğrendiklerini dünyaya gelip başkalarına öğretme arzusuyla sürüsüne geri döner. Onun çok farklı bir boyuttan geldiği hissedilir. Jon ilk başta tüm martıların tepkisiyle karşılaşsa da bu pek uzun sürmez. Diğer martılar yavaş yavaş ona yaklaşır. Önce birer ikişer kişi sonra üç beş kişilik küçük gruplarla Jon’a katılarak gizli uçuş denemeleri yaparlar. Sayıları hızla çoğalan grup artık gizli bir şekilde değil aşikâr olarak uçuş denemeleri yapmaya başlarlar. Zamanla Jon’un ünü tüm sürüye yayılır. Artık o tüm martıların en yücresi ve tüm martılar tarafından kabul edilen biridir. Öğretileri her tarafa yayılır. Artık bir martı olarak kutsal kabul edilir. Jon

bildiklerini önce has öğrencilerine ve onlar vasıtasıyla tüm sürüye öğretir. Tüm öğretilerini Martı Fletcher'e öğretir. Ona “Hakkımda saçma sapan söylentiler çıkarmalarına ya da beni Tanrılaştırmalarına sakın izin verme, olur mu Fletch? Ben sadece uçmayı seven bir martıyım”(Bach, 2020: 108). diyerek gözden kaybolur.

Martı Fletcher ve ona yakın öğrencileri başta olmak üzere onun öğretilerini her tarafa yayarlar. Uçma konusunda tam bir altın çağ yaşanır. Bu, uzun süre devam eder. Zamanın geçmesiyle her tarafa yayılan bu öğreti yavaş yavaş asıl mecrasından uzaklaşmaya başlar. Martı Jonathan artık tam bir kutsal martı olarak kabul edilir ve ona yakın olan Martı Fletcher de kutsal kabul edilmeye başlanır ve ona dokunduğu için kutsal kabul edilir. Zamanın geçmesiyle uçmak martılar arasında unutulmaya yüz tutar. Martı Fletcher ölür ve onun mezarı tapınak haline getirilir. Martı Fletcher ve arkadaşları da zamanla ölürlür. Onları ziyarete gelen herkes onların mezarına çakıl taşı atarlar. Ona yakın olanların mezarı da ziyaretgâh olur. Ayinler düzenlenir. Onların hayat maceralarından bahsedilir. Sohbet grupları oluşturulur bu gruplar araç değil amaç haline dönüşür. Onların öğretileri sadece ezberlenerek dilden dile aktarılmaya başlanır ama uygulama kısmı ise tamamen terk edilir. Martı Jon ve arkadaşlarının hayatları efsaneye döner ve kulaktan kulağa aktarılarak gerçekliğini kaybeder.

Öykünün son bölümünde tüm bu yapılan ayinlerden, sohbet gruplarından, kutsamalardan ve ritüellerden bunalan martı sürüsünden biri tüm bunlara başkaldırarak onları ortadan kaldırmaya, onları inkâr etmeye ve yaşama amacını bulmak için yola koyulmaya başlayan ve o sırada Martı John ile karşılaşan bir Martı Antony'nin Martı Jonathan ruhunu yeniden yaşamaya başlamasıyla biter. Öykünün bu şekilde bitmesi ve yeni martının Martı John ile karşılaşması hem bir umut hem de yeni bir başlangıçtır.

“İçimizde yaşayan gerçek Martı Jonathan'lara...” diye başlayan eser, yaşama ideallerini kaybetmiş, yaşama aracını yaşama amacı haline getiren bir toplumu uyandırarak onlara yol gösterir. Eser martılara sahip oldukları potansiyellerinin farkına varmaya, hayal gücüne inanmaya, yaşama tutkuyla sarılmaya, öğrenmenin geniş âlemine girip uçmanın sırrına ermelerine yardımcı olur. Tüm martılara bilginin sonsuzluğunu ve öğrenmenin geniş âlemini göstererek bir çıkış yolu gösterir. Tüm martılara bir aydınlanma çağı yaşatır. Eser martıların bu gerçeklerden uzaklaşacağı

anlarda bile Martı Jon'un ruhunu taşıyan martı Antony ile bu umutsuzluğu aşabileceğini göstererek son bulur (Bach, 2020: 15-141).

4.2.3. Martı Jonathan Livingston'daki Alegorik Unsurlar

Sanatçılar yetiştikleri toplumun mihenk taşlarıdır. Yaradılış itibariyle hassas, nazik, duygusal, fark etme ve bu farklılıkları ifade edebilme yönleri yüksek kişilerdir. Onları diğerlerinden ayıran temel özellik toplumun mihenk ölçüleri gibi toplumu birçok noktada terazi gibi tartıp tanıyıp bunu ifade edebilmeleridir. Yazarlar yetiştikleri toplumdan etkilenerek bu etkilenmeyi eserlerine yansıtır.

Protestan bir papazın oğlu olan Richard Bach Hristiyan inancındaki temel öğeleri, bu inancın yapı taşlarını, bu inanca mensup insanların düştüğü hataları, bu hatalardan çıkış yolunu *Martı* eseriyle alegorik bir tarzda kimsenin tepkisini çekmeden ama vermek istediği mesajı da eksiksiz bir şekilde verir. Bu eser sadece Hristiyan inancı için değil ilahi dinlerin, kutsal öğretilerin, dini tarikat ve cemaatlerin hatta bir noktada da İslam dinindeki yanlış anlama ve algılamaları, bunların nedenlerini ve çözüm yolunu ifade eder.

Martı eserinde Yüce Martı, Kutsal Martı Tanrısı, Yüce Martı'nın oğlu Martı Jonathan Hz. İsa (Mesih)'y, Martı Jonathan'ın arkadaşları Hz. İsa'nın Havarilerini diğer martılar ise bir kısmı Hristiyanları diğer kısmı ise bu inanca karşı çıkanları simgeler. Martı Jonathan'ın öğretileri İlahi vahyi gösterir.

Eserde Martı Jonathan'ın diğerleri tarafından kabul edilmesi uzun sürer çünkü toplum binlerce yıldır devam eden gelenek ve göreneklerden, inançtan vazgeçemez. Jonathan'ı kabul etmeleri ancak onlara göre olağanüstü şeyleri göstermesiyle gerçekleşir. Martı Kirk Maynard kanadı kırık bir halde Jonathan'ın yanına geldiğinde Jonathan onun kanadını iyileştirir. Martı Fletcher ölümcül bir hızla kayaya tosladığında herkes onun ölümünü beklerken Jonathan onun hayatını kurtararak adeta onu diriltir. Bu sayede Jonathan sürü tarafından Kutsal Martı, Yüce Martı ya da Yüce Martı'nın Oğlu olarak isimlendirilmeye başlanır.. Hz. İsa'nın yaralıları nefesiyle şifa vermesi, ölüleri diriltmesi, deli olanları iyileştirmesi ve havarilerini çok iyi eğitmesiyle Martı Jonathan Hz. İsa'ya benzetilmiştir.

Martı Jon'un bu öğretileri getirmesiyle bulunduğu topluluk tarafından dışlanması, sürgün edilmesi Hz. İsa'nın mücadelesini, Martı Fletcher'ı diriltmesi ve kanadı kırık

diğer martıyı uçurması gibi hadiseler Hz. İsa'nın mucizelerine, Martı Jon'un sürüden ayrılarak gökyüzüne çıkması ise Hz. İsa'nın gökyüzüne çekilmesini simgeler. Martı Jon'un arkadaşları olan havarilerinin Jon'un ölümünden sonra öğretilerini devam ettirmeleri ve onların ölümleriyle de öğretilerinin unutulmaya yüz tutması, yanlış öğretilmesi, sadece şekilsel öğelere indirgenmesi, manadan çok maddeye hapsedilmesi Hristiyan inancını yozlaşmasını gösterir. Martı Jon'un arkadaşlarının ölümünden sonra onlara koca koca tapınaklar yapılması, diğer martıların onların öğretilerinden çok önemsiz detaylarla takılmaları ve onları kutsal saymaları Hristiyan inancındaki vasıtaların kabul görmesine ve inanç sistemlerinin tevhitte teslise dönmesine neden olur. Martı Jonathan'dan sonra onun öğretilerinin ritüellerle boğulup aslından uzaklaşması ise Hristiyan inancındaki ve diğer öğretilerdeki esasların unutulması yozlaşmalarını ve gerçeklikten uzaklaşarak hurafelere kapı araladığını ifade eder. Hikâyenin sonunda Martı Antony'nin Martı Jonathan ruhunda olması ve tekrar Martı Jon ile karşılaşması ise umudu ve hurafelerden sıyrılacak tüm öğretilerin yeniden dirilmesini simgeler ve dirilme yolunu gösterir. Jonathan'ın geri dönmesi ise çarşıya gerilen Hz. İsa'nın zamanı gelince ve ihtiyaç duyulduğunda yeryüzüne inmesini temsil eder. Burada Hristiyanlık dininin hurafelerden sıyrılarak yeniden dirileceğine işaretler vardır.

4.2.4. Martı Jonathan Livingston 'da Eleştirel Düşünme

Martı adlı eser eleştirel düşünme, tutum ve becerileri açısından zengin içerikli bir eserdir. Bu eser eleştirel düşünmeyi örneklendiren, sorgulayan, irdeleyen, eleştiren, soru soran, farklı bakış açılarıyla problem çözme becerileri kazandıran içeriklerle doludur.

Tüm martı sürüsü asırlardır alışagelmış oldukları hayatlarına devam ederken onlardan uzakta tek başına uçuş denemeleri yapan Martı Jonathan diğerlerinden farklı olarak yaşamın amacının sadece teknelerin peşinde uçarak karın doyurmak olmadığını, yemek yemek dışında yapılması gereken şeylerin de olduğunu keşfeder: yeni şeyler öğrenme, keşfetme, bilme, kendini tanıma, yeteneklerini keşfetme, sınırlarını zorlama... Jonathan diğer martılardan farklı olarak kendini geliştirmek için tüm gücüyle çabalayan bir yapıya sahiptir.

Martı Jonathan yemek için yaşayan değil yaşamak için yiyen bir martıdır. Anne ve babasının: "Hem niçin avlanmıyorsun oğlum? Artık bir kemik bir tüy kaldın. Kış

gelmek üzere balıkçı tekneleri uzaklaşacak, balıklarda derinlere inecek, balık bulmak zorlaşacak; eğer bir şeyler öğrenmek istiyorsan nasıl yiyecek bulacağını öğren...” (Bach, 2020: 17). gibi sözleri karşısında kendi yeteneklerinin ve sınırlarının farkına varmak için “Bir tüy bir kemik kalmak umurumda değil ben sadece havada ne yapıp yapmayacağımı öğrenmek istiyorum” (Bach, 2020: 17). diyerek yeni şeyler öğrenmeye çalışır. Ailesi ve çevresinin tüm baskılarına rağmen Jonathan öğrenme arzu ve isteğinden vazgeçmez. Çünkü Jonathan kendi gerçekliğinin farkına varan, öğrenme tutkusuyla yaşayan, yeni şeyler keşfetme arzusunda olan bir martıdır.

Martı Jonathan dünyaya ve olaylara diğerlerinden farklı bir şekilde bakar. Jonathan sürüsünün tamamından farklı düşünür. Onu farklı kılan eleştirel bakış açısidir. Çünkü o kendisine verilen özelliklerin sadece karnını doydurmak için verilmediğini anlar. Diğer varlıklar daha az bir gayretle bunu başarırken bu kadar önemli bir yetenek sadece yemek bulmak için verilmiş olamazdı. Daha başka daha ulvi bir gaye için verilmiş olmalıdır. Jon bunu bulmaya çalışır ve merakı sayesinde de bulur. Jon’u diğerlerinden farklı kılan merakı, anlama, tanıma, bilme, öğrenme isteği, keşfetme, yeniliklere açık olma, kendi yeteneklerinin farkına varma, üst düzey düşünme becerileri, olaylar arasında bağlantı kurma, karar verme gibi eleştirel düşünme becerileridir.

Martı Jonathan diğer sürünün aksine giriştiği mücadelede mahalle baskısına dayanamayarak sürünün diğer  yeleri gibi teknelerin peşinde balık avlamaya çıkar.  ığlıklar atarak balıkçı teknelerinin peşinde bir parça ekmek yakalayabilmek için dolaşır; fakat bir türlü bunları yapmak istemez. İçinden gelen ses onun karnını doydurmak için yaratılmadığını, başka özellikler için uçma yeteneğini kullanması gerektiğini hissettirir. Jonathan’ın bu hali uzun sürmez. Yine tek başına uçuş denemeleri yapmaya koyulur.

Jonathan’ı giriştiği mücadelede engelleyen sadece çevresi, arkadaşları, ailesi değildir. Bazen yaşadığı başarısızlıklar da onun mücadele azmini kırar. Nitekim gece uçuşu yaparken dengesini kaybedip beton gibi denize çakıldığı zaman umudu da betona çakılmış gibi hisseder ve diğer martılar gibi olmaya bu sefer de kendisi karar verir.

“Ben bir martıyım ve doğamla sınırlıyım. Eğer uçuş hakkında daha çok şey öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Daha hızlı u abilmem içinse bir şahininki gibi kısa kanatlarım olmalıydı ve ben balıkla değil fareyle

beslenmeliydim... Sürüme geri dönmeli, neysem o olmalı, sınırları belli zavallı bir martı olarak kalmalıyım” (Bach, 2020: 24).

Martı Jonathan yaşadığı her bir başarısızlık karşısında yılmadan, yıkılmadan, pes etmeden ve aynı hatalara düşmemek için yeni yollar yeni teknikler dener. Eleştirel düşünme becerilerini kullanarak aynı hatadan kendini kurtarır. Jon tüm bu sıradan hayatın kendisini tatmin etmediğini anlar. Bedeli ne olursa olsun mücadelesine devam etmeye çalışır. Çalışmaya koyulan Jon kısa süre içerisinde dünyadaki en hızlı martıdan daha hızlı uçmayı öğrenir. Cesareti daha da artar. İşin sırrını anlar; artık martılar için yapılmaz ve yapılamaz denilen ne varsa onları kırmak, ortadan kaldırmak için çabalar. Jonathan uçmak konusunda her türlü deneyimi elde eder. Jon bu becerilere eleştirel düşünme becerilerini kullanarak ulaşır.

Jonathan bu uçuş denemeleri sırasında karşılaştığı güçlükleri de aşmayı öğrenir. Yılgınlığa düşmez. Olayları değerlendirirken olaylara farklı çözümler üretir. Yeni yollar dener. Problem çözme becerilerini kullanıp gözlem yapar. Sorun karşısında olası çözüm yollarını test edip ümitsizliğe kapılmadan mücadelesine devam eder. Eleştirel düşünebildiği için problemlerin üstesinden gelir.

Martı Jon karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmeyi, krizleri fırsata çevirmeyi, yeni yollar öğrenip onları test etmeyi öğrenir. “Kısa kanatlar, bir şahinin kısa kanatları! İşte yanıt bu! Of ben ne aptalım. İhtiyacım olan tek şey ufacık kanatlar.” (Bach, 2020: 28). Jon umudunun kesildiği anda onu umutsuzluğa iten sestten bile bir çözüm yolu bulur. Sorunlara farklı alternatif çözüm yolları üreterek çıkarımda bulunur.

Martı Jonathan kendini bilen, kendi yeteneklerinin farkına varan, sıradan olmadığını yaşayışıyla tecrübe eden bir martıdır. “Bu tür sözleri ancak sıradanlığı onaylayan martılar verir. Farklı olmayı öğrenmiş birinin ise böyle sözler vermeye ihtiyacı yoktur (Bach, 2020: 28). Farklılığının farkına varan Jon’u artık umutsuzluk durduramaz. Nitekim Jon bundan sonra hem kendi sınırlarını hem de martı genetiğinin sınırlarını zorlamaya karar verir.

Martı Jon’u diğerlerinden ayıran, farklı kılan bir başka eleştirel düşünme becerisi cesaret ve kararlılıştır. Yaptığı her uçuş denemesi onun hayatına mal olabilirken o bunu hayatı pahasına göze alır. “Dimdik aşağı doğru, saatte iki yüz kırk mil hızla uçuyordu. Bu hızda eğer kanatları açılsa, milyonlarca minik martı parçacığına

dönüşeceğini biliyor ve bunu göz ardı ediyordu. Çünkü hız güç demekti, büyük bir zevkti ve kusursuz bir güzellikti.” (Bach, 2020: 29). Cesaret, kararlılık ve azimle mücadelesine devam eden ve her karşılaştığı sorundan kendine bir ders çıkartan Jonathan her gün yeni şeyler öğrenir, keşfeder. Jonathan’ın iki günü bir değildir. Bedeli ne olursa olsun eleştirel düşünmesi sayesinde doğasının sınırlarını zorlar.

Jonathan çalışmalarının meyvesini almaya başlar. Yaptığı hatalardan ders çıkaran Jon tüm martı neslinin en yüksek hız rekorunu kırar ve yeryüzünün akrobatik uçuş yapabilen tek martısı olma özelliğini elde eder. Martı Jon günün sonuna kadar farklı akrobatik denemeler yaparak başarısını paylaşmak için sürüsüne döner. Sürüsüne yaşamak için yeni nedenler sunmak için içi içine sığmaz.

“Yaşamak için ne çok neden var! Balıkçı teknelerinin etrafında o rutin sıkıcı dönüp dolaşmadan başka nedenler var yaşamak için. Cehaletimizi kırabiliriz, becerilerimizi, yeteneklerimizi ve zekâmızı kullanarak kendimizi bulabilir, kendimiz olabiliriz. En önemlisi özgür olabiliriz. En önemlisi uçmayı öğrenebiliriz ” (Bach, 2020: 31).

Martı Jonathan martıların alışageldikleri tüm inançlarını, düşüncelerini, yaşayışlarını, gelenek ve göreneklerini bu cümlelerle yıkar. Binlerce yıldır yaşamlarını devam ettirmek için kullandıkları yeteneklerin gerçek verilme nedenlerini onlara öğretmeye çalışır. Martı sürüsünü eğitmek ve onlara farklı bakış açısı kazandırmayı amaçlar. Jonathan martı sürüsünü içine düştükleri bağınaz ve sığ düşünce esaretinden kurtarmak ister. Onlara uçmanın hakikatini öğretmek ve özgürlüğe gitme yolunda yol göstermek için çırpınır. Tüm martı konseyine bunları anlatmak için gelir. Martı Jonathan büyük bir heyecanla konseye gelince martı konseyi başkanı tarafından “Martı Jonathan Livingston! Ortaya çık! Utanmazlığının, onursuzluğunun hesabını vermek için arkadaşlarının gözleri önünde ortaya çık! (Bach, 2020: 38). Jon beyninden vurulmuşa döner. Yaptığı onca şeye rağmen utanılacak bir şey yapmış gibi suçlanması inanılır gibi değildir. Jon bunu bir türlü kabullenemez. Çünkü Jon hatalı olmadığına inanır. Başarılı olduğuna ve doğru yaptığına emindir. Hatalı olanın onların yaptığı şeyin olduğunu bilir. Martı konseyine göre alışlagelmiş sınırların dışına çıkmak martı sürüsü için onursuzluk sebebidir. Bu suçlamayı yapmaktaki amaç Jon’u yalnızlığa mahkûm etmektir. Onlara göre bu kurallar dışına çıkmak sorumsuzluktur ve martılar sadece karınlarını doyurmak, yiyecek bulmak ve uzun bir ömür yaşamak için geldiler. Jon’a kendisini savunma hakkı

bile vermezler. Düşüncesini dinlemezler. Jonathan ise haklı olmanın verdiği cesaretle onlara inandığı gerçekleri haykırır.

“Hangi sorumsuzluk kardeşlerim? Yaşamın gerçek anlamını arayan, bulmaya çalışan bir martıdan daha sorumluluk sahibi biri olabilir mi? Bin yıldır yaptığımız tek şey balık peşinde koşmak. Artık yaşamak için bir nedenimiz olmalı; öğrenmek, keşfetmek, özgür olmak gibi. Bana bir şans verin, öğrendiklerimi size göstereyim.” (a.g.e. 38-39).

Martı Jonathan tüm sürüye bildiklerini cesaretle haykırır. Gerçek bir martının nasıl olması gerektiğini onlara gösterir. Onu farklı kılan düşünme becerisinin farklılığıdır. O sıradanlığı kırmış, rutin şeylerin sarmalından kendini kurtarır. Yeni şeyler öğrenme, dünyayı keşfetme, yeteneklerinin farkına varma, özgürlüğün önündeki zincirleri kırma, problem çözme, üst düzey düşünme becerileri geliştirme, çıkarımda bulunma, yeni yollar keşfetme, yeniliklere açık olma gibi becerilerle benliğinin farkına varır.

Jonathan tüm bu olanlardan sonra martı sürüsü tarafından dışlanır, sarp kayalıklara sürgün edilir. Onu asıl inciten yalnızlığa sürgün edilişi değildir; martı sürüsünün uçmanın keyfine, zevkine varamamış olmaları ve hakikatlere kulak tıkamış olmalarıdır. Jonathan’ın öğrendiği uçuş kabiliyeti sayesinde yemek arama, bulma derdi kalmaz. Gece gündüz uçar, her türdeki ve farklı derinlikteki balıkları kolaylıkla avlar. Fakat Jonathan sürü için öğrendiğini sürüye mal etmek ister. Sürü, Jonathan’daki cevheri fark edemez. Bu yüzden onu yalnızlığa mahkûm ederler. Jon tek başına yalnız yaşamaya başlar ama doğru tercih yaptığının farkında olduğu için bu onu hiç incitmez. Jon kendine denk martıları bulana kadar bu süreç devam eder. Jon’u bu süreçte ayakta tutan doğru bildiğini yapmaktaki kararlılığı, mücadele azmi, öngörülleri, fitratına uygun davranması, yeteneklerinin farkına varması, asıl gayesine yönelmesi, olaylardan doğru çıkarımlar yapması, eleştirel düşünme becerilerini etkin kullanması, sorgulaması, olaylara farklı pencerelerden bakabilmesi, olayları yorumlarken problemleri tüm yönleriyle ele alıp değerlendirmesi gibi eleştirel düşünmeye sahip olmasıdır.

“Jon burada yeni şeyler öğrenmek istiyordu. Dünyada uçuş hakkında ne çok şey öğrenmişse burada da öğrenmesi gerektiğini hissediyordu. Aradaki fark ise dünyada öğrenmek için onu teşvik eden kimsenin olmaması hatta onu bu yoldan engelleyen bir sürü sebebin olduğuydu. Burada ise herkes onun gibi öğrenmeye

istekli ve meraklıydı. Tüm martılar uçuş konusunda yeni bir şeyler öğrenme ve bunu uygulamak için çaba harcadıklarıydı. (Bach, 2020: 57).

Jon nerede ve hangi durumda olursa olsun yeni bir şeyler öğrenme ve öğrendiklerini deneme isteğinden hiç vazgeçmez. Zaten onu farklı kılan da bu öğrenme azmidir. O, bu öğrenme merakını çevresindekilerin tutumuna göre değildir. İçinden gelerek yapar; ama yeni geldiği bu yeri kendine ait hisseder. Uçuşun zevkine varan bu kadar martıyla vakit geçirip yeni şeyler öğrenmek onu gerçek anlamda mükemmel bir martı yapar.

“Diğer dünyayı bir önceki öğrendiklerimizle kurarız. Fakat bir şey öğrenilmemişse sonraki yaşam öncesinin aynı olacaktır; aynı sınırları ve kazanmak için yüklenilen aynı sıkıntılar...” (Bach, 2020: 59).

Jon yeni hayatında her şeyin farklı bir yol ve yöntemini öğrenir. Martıların mükemmelliğe ulaşmak için binlerce belki on bilerce yaşam tükettiğini, dünyada yemek yemek ve yaşamak dışında hiçbir amacı olmadan yaşadığını anlar. Bu süreçte sadece kendini kanıtlamak için güç gösterisinde bulunduğunu, bir simit bir balık yakalamak uğruna asıl güzellik olan mükemmelliğe ulaşmaktan geri kaldıklarını ve yeni bir şeyler öğrenmeden geçen yaşamın diğer yaşamların tekrarı olduğunu anlar. Jon’daki öğrenme iştihası yeni hayatında da devam eder ve asıl mükemmelliğin öğrenmenin sınırlarını ortadan kaldırıp sürekli öğrenmek olduğunu öğrenir.

“Hayır, Jonathan, böyle bir yer yok. Cennet bir yer bir mekân değildir, bir zaman dilimi değildir. Cennet öğrenmektir, mükemmelliktir... En iyi hıza ulaştığın an cennete de ulaşmış olacaksın. Çünkü rakamlar sınırları belirler; iyinin mükemmelin sınırları yoktur. Mükemmele ulaşmak orada olmaktır.” (Bach, 2020: 60).

Jon öğrenmenin zirvesindeyken bile öğrenme azmini ve isteğini kaybetmez. Zaten onu buralara getiren de onun sorgulayıcı eleştirici tavrıdır. “Kural; gerçek doğasını, bilinen tüm rakamları aştığı, zamanın ve mekânın ötesine geçtiği zaman yaşayabileceğini bilmesiydi.” (Bach, 2020: 72).

Jon tüm yaşamın kendini kayıt altına aldığı bir yaşamda kayıtsızlığı ve sınırsızlığı öğrenir. Farklı düşünerek, sınırları zorlayarak, doğasının farkına vararak, dar düşüncelerin ufkundan sıyrılarak, eleştirerek, deneyerek, yaparak ve yaşayarak öğrenir.

“Eğer ne yaptığını iyi biliyorsan her zaman başarısın. Başarmak için ne yaptığını bilmek gerek.” (Bach, 2020: 73).

Jon öğrenmenin zirvelerine kendi kabiliyetinin sınırsızlığını anlayarak, yaşantı kaynaklı öğrenmelerini kıyaslayarak anlar. İlk yaşamındaki zorlukları düşününce ve şimdiki yaşamını kıyaslayınca öğrenmenin şartının sınırları ortadan kaldırıp çalışmak olduğunu idrak eder. Bilgi temelli, sorgulayarak, eleştirerek, yaparak, yaşayarak öğrenmeyi ve kendine güvenerek sonuca gitmeyi öğrenir.

“Uçmak bir martının en doğal hakkı, özgürlük onun doğasında var ve bu özgürlüğü engelleyecek ne varsa; gelenekler, batıl inançlar ya da herhangi bir şekildeki sınırlamalar, tümü bir kenara bırakılmalıdır... En doğru yasa bizi özgürlüğe götürecek olandır, başka hiçbir şey değil.” (Bach, 2020: 98).

Jonathan öğrenmeye engel olan tüm sınırlamaları ortadan kaldırmak için martıları martı yapan genetik özelliklere dikkat çekerek onlara kendi özelliklerinin farkına varmaya ve dikkatleri bu yöne çekmeye çalışır. Dikkatleri tüm martıların kabul ettikleri ve sahip çıktıkları uçmak özelliğine toplayan Jon onları özgür olduklarına inandırmaya çalışır. Çünkü ancak özgürlüğüne inanan biri özgür gibi davranıp kendi özelliklerine göre yeni şeyler öğrenebilir. Jon eleştirel düşünmeyi tüm martılara öğretmek farkındalık oluşturur. Jon bunu yaparken görüşleri yargılama, değerlendirme, analiz etme, sentez basamağına ulaşma, karar verme, irdeleme, gözlem, araştırma, tartışma, bilgi verme, açıklama, akıl yürütme, çıkarımda bulunma gibi eleştirel düşünme süreçlerini aktif bir şekilde kullanarak öğrencilerini eğitir. “Böyle uçuşlar, keşfetmek isteyen herhangi biri için her zaman vardır. Zamanın ilerisinde olmakla bir ilgisi yok bunun. Belki biz alışılmışın ilerisindeyiz. Uçma konusu olduğunda, çoğu martıdan ileri olduğumuz söylenebilir.” (Bach, 2020: 100).

Jon diğer martıların kendisi hakkındaki ‘Yüce Martı, Yüce Martı’nın Oğlu, şeytan, tanrı’ gibi söylentiler yayılınca tüm bunların yanlış anlaşılma sonucu söylenmiş sözler olduğunu ifade ederek aslolanın sadece uçmayı çok seven bir martı olduğunu ve diğer martılardan biraz ileride olduğunu ifade eder. Jon, çevresinde onu yüceleştiren, kendisinde olmayan yakıştırmalar yaparak olduğundan farklı tavırlar sergileyenlerin aksine kendini tanıyarak, olgunlukla bu görünüşte parlak fakat hakikatte öğrenmenin önünü engelleyen sıfatlardan olanı olduğu gibi aktararak işin içinden çıkar. Jonathan

gerek sürüsü tarafından dışlandığında gerekse sürüdeki birçok martı tarafından ‘Yüce Martı’nın Oğlu’ gibi sıfatlarla nitelendirildiğinde eleştirel düşünmekten vazgeçmez her şeyi olduğu gibi kabul ederek kendisi hakkında söylenenlere itibar etmez. Öğrenmenin önünü tıkayan olumlu ya da olumsuz hiçbir düşünce ve eylemin kendisini etkilemesine izin vermez. Çünkü Jonathan olumlu ya da olumsuz düşünceler öğrenmenin, keşfetmenin, yeniyi aramanın önündeki en büyük engel olduğunun farkına varır.

“Sınırlarımızı sırayla ve büyük bir sabırla aşmaya çalışmalıyız Fletcher. Biraz ilerleme kaydetmeden kayalıkların içinden uçamayız.” (Bach, 2020: 102). Jonathan öğrenmenin önündeki en büyük engellerden olan sabırsızlık hastalığını sabırla, azimle, özverili bir çalışmayla, belli aşamaları geçerek aşılabileceği gerçeğini her durumda ifade eder.

“Bedeninin, onun hakkında düşündüklerinden başka bir şey olmadığı konusunda konuştuklarımızı sakın unutma...” (Bach, 2020: 102). Jonathan, herhangi bir konu hakkındaki asıl düşüncenin kişinin kendi düşüncesi olduğunu ifade eder. Birilerinin birileri hakkındaki olumlu ya da olumsuz düşüncelerinden öte kişinin kendi hakkındaki düşünceleri önemlidir. Bir kişi ne hakkında neyi düşünüyorsa o işin sonucu düşündüğü şey kadardır. Kısaca bireyleri asıl sınırlandıran başkaları değil kişinin kendi hakkındaki düşünceleridir. Kişi kendi sınırını kendisi belirler. Neyi nasıl yapması gerektiği ve ne kadar yapabileceğinin sınırını kendisi belirler. Eğer kişi kendi sınırını dar tutmuşsa onun ulaşabileceği sınır da dar olur; eğer kendi hakkındaki sınırlarını geniş tutmuşsa ulaşabileceği sınır da geniş olacaktır.

“Bir kuşu özgür olduğuna ikna edebilmek niye dünyanın en zor işi? Üstelik çok kısa süren bir çalışmayla bunu kendilerinin de anlaması mümkünken. Bu iş bunca güç olmak zorunda mı?” (Bach, 2020: 106). Jonathan açık fikirli, basit, sade düşünen bir martıdır. Ona göre herkes kendi özelliklerinin ve yeteneklerinin farkına varmalı ve ona göre davranmalıdır. Kendi kabiliyetlerini keşfetmeli, kendini sınırlandıran düşüncelerden ve şeylerden uzak durmalıdır. Jonathan martıların kendilerini gerçekleştirirken sadece yaparak yaşayarak öğrenmeleri gerektiğine inanmaktadır. Sadece deneyip sonucunu tecrübe etmelerini ister. Jonathan martıların eleştirel düşünmelerini sağlamak için onlara yol gösterir. Bu yol öyle karmaşık bir yol değil; sorgulayarak, araştırarak, deneyerek, merak ederek, neticelerini tecrübe ederek ve sonuç

alabilecek basit bir yoldur. Ona göre bir şeyi yapmak için önce inanmak, kendini tanımak, kendi yeteneklerinin farkına varmak; severek, isteyerek çalışmak, merak etmek ve öğrenme isteğini kaybetmeden mücadele etmek gerekir.

“Off Fletch, tabii ki sevdiğim bu değil. Kin, nefret ve düşmanlığı sevmekten söz etmiyorum ben. Gerçek martıları, onların her birinin içindeki güzellikleri görmeye çalışmalı, bunu onların da görmesine yardımcı olmalısın” (Bach, 2020: 107). Martı Jonathan’ı diğerlerinden farklı kılan onun bakış açısıdır. Öğretmen olarak geldiği sürü tarafından zamanında dışlanan Jonathan tüm bu olanlara rağmen onları terk etmez. Onların içindeki güzelliğe seslenmek için geri döner. Eskiden ona muhalif olan martılar şimdi onu “Yüce Martı’nın Oğlu” olarak görür. Onu farklı ve haklı kılan bu özelliğidir. Olaylara bakış açısı tek yönlü değildir. Bir olaya birden farklı açıdan bakabilen, analitik düşünebilen, olaylara zamanın ötesinden bakabilen bir martıdır. Problemlere olumlu tarafından bakan, olayların iyi tarafını gören, olumsuz düşünceleri düşünmeden problemi çözmek için gerekli motivasyonu elde eden bir yapısı vardır. Krizden fırsat çıkarmak, en zor koşullarda bile öğrenmekten vazgeçmemek onun yaşam tarzı haline gelir.

“Senin kendini bulmaya, her geçen gün daha bir gerçek daha bir sınırsız olan Martı Fletcher’ı bulmak için çalışmaya ihtiyacın var. Senin gerçek öğretmenin bu. Onu anlamaya, öğrenmeye çalış.” (Bach, 2020: 108). Jonathan kişiyi sınırlandıranın yine kişinin kendisi olduğunu ifade ederek kişiyi bu sınırların ötesine geçirenin de kendisinden başka kimsenin olmadığı gerçeğini ifade eder. Aslını bulamayan her kişi aslında kendinden uzaklaşarak yabancı bir kişiliği yaşamış olur. Çalışmak sayesinde kişi sınırları aşır kendi gerçeğiyle yüzleşir ve gerçek kendini bularak tam manasıyla özgür olur.

“Zavallı Fletch. Gözünle gördüklerine sakın inanma. Görünenlerin hepsi sınırlıdır. Anlayarak bakmaya, bildiklerinin ötesine geçmeye çalış. O zaman uçmanın anlamını da daha iyi öğreneceksin” (Bach, 2020: 108). Jonathan olayları değerlendirirken ona sadece maddi açıdan değil; manevi açıdan da bakılması gerektiğini ifade eder. Bazen gerçeğin görünenin çok ötesinde olduğu, gözün gördüğü sınırlı bir alan olduğu, ötesine geçebilen kişilerin gerçeği tüm yönleriyle görebileceğini söyler. Çünkü her şeyi görünen

de aramak akli göze indirmektir ki göz görünmeyi göremediği için gerçeğe karşı körleşir.

“Martıların Fletcher’ı, Martıların Kutsal Jonathan’ı uçmak için yükseldiğinde, rüzgâra doğru bir adım mı ilerledi... Yoksa iki mi? Gri gözleri mi altın rengi gözleri mi vardı?” (Bach, 2020: 118). Hakikatlerin üzerinden zaman geçtikçe akıllar manadan ziyade maddede yoğunlaşır. Akıl sürekli madde ile uğraşırsa gerçeklerden uzaklaşarak gerçeği tüm yönleriyle ihata edemez. Çünkü basit şeylerle ve teferruatlarla uğraşan bir zihin asıl gerçeği göremez, göz ardı eder.

“Ölü martıları çakıl taşlarından oluşan devasa mezarlara gömdüler; her bir taş son derece ciddi bir kuşun verdiği uzun ve kederli bir vaazın ardından yerleştirildi. Mezarlar tapınaklara dönüştü ve her şeyle bir olmak isteyen bütün martıların mezarlara bir çakıl taşı atıp hüznü bir konuşma yapması zorunlu bir ritüel halini aldı. Kimse her şeyle bir olmanın ne olduğunu bilmiyordu ama bu o kadar ciddi ve derin bir şeydi ki, hiçbir martı ahmak olduğu düşünülmeden bu konuda sorular soramıyordu.” (Bach, 2020: 119).

Eserde eleştirel düşünme becerilerinin kullanıldığında nasıl olumlu neticeler alındığını ve bu düşünce terk edildiğinde ise tekrar her şeyin sil baştan eski kara düzene döndüğü ifade edilmektedir. Nitekim martılar eleştirel düşünme becerileri sayesinde uçmanın sırrına ererek özgürlüklerini ele alıp onun mutluluğunu bir süre yaşar. Eleştirel düşünme becerileri terk edildiğinde ise tüm bu kazanımlar yavaş yavaş ortadan kaybolur. Martılar belli bir süreden sonra manadan ziyade madde ile meşgul olurlar. Hakikatten öte şekille vakit geçirirler.

Jonathan’ın has öğrencileri öldükten sonra hayatları boyunca mücadele ettikleri körü körüne bağlanma ve bağınazlıkla imtihan edildiler. Diğer martılar onların adına çakıl taşlarından mezarlar yapıp o mezarları tapınaklara çevirirler. O mezarlar çakıl taşı dağlarından oluşan düzenli ayınların yapıldığı devasa tapınaklara döner. Jonathan’ın ölen her bir öğrencisini kendi düşünceleriyle ve yanlış yorumlamalarıyla kutsallaştırırlar. Tüm bu olanlar eleştirel düşünmenin ortadan kalkarak körü körüne bir şeye inanmanın ve sorgulamamanın neticesi olarak karşılırlarına çıkar.

“Kimse kesinlikle gerekenden fazla uçmuyordu ve uçmak gerekince, bu konuda tuhaf adetler geliştiriyorlardı. Daha varlıklı kuşlar bir tür statü sembolü olarak gagalarında ağaç dalları taşımaya başlamışlardı. Bir martı ne kadar büyük

ve ağır bir ir dal taşıyorsa, sürüden o kadar çok ilgi topluyordu. Dal ne kadar büyükse, o kadar iyi bir uçucu olduğu düşünülüyordu.” (Bach, 2020: 123).

Jonathan’ın tüm öğretileri zamanla sürü tarafından yanlış anlaşılır. Martıları özgürleştiren her ne varsa teker teker unutulmaya yüz tutar. Jon ve arkadaşları diğer martılar tarafından kutsal kabul edilir. Sürü, onların öğretilerini öğrenmek yerine onların öğretilerini tekrar etmeye, ezberlemeye ve onlar adına ayinler düzenlemeye başlar. Öyle ki artık kimse uçmak adına bir şeyler öğrenmez, diğerlerinin nasıl uçmayı öğrendiklerine dair sohbetler düzenler. Kısaca Jonathan’ın hayatı boyunca mücadele ettiği değerler onun adına ve onun adı kullanılarak terk edildi. Bu noktada eserde hem eleştirel düşünme becerileri kullanıldığında olacak şeyler hem de bu düşünce terk edildiğinde karşılaşılabilecek olumsuz durumlar ortaya konuldu. Nitekim Jonathan eleştirel düşünme becerilerini kullanarak uçmanın sırrına ererken diğerleri bunu terk ederek eski düzene döner. Tabi bu durum kendini uçmaya adanmış olan bir martı için olabilecek en kötü sondur ve kimse bunun farkına varmaz.

“Zamanla Martı Jonathan’ın adına yapılan törenler ve merasimler, takıntılı hale gelmeye başladı. Düşünen bütün martılar, sıkı çalışma ve mükemmellik yerine başarısızlık için bahane üretmeyi sevenlerin törenleri ve batıl inançları üzerine kurulmuş olan mezarlıkların önünden geçmemek için havada yönlerini değiştiriyorlardı.” (Bach, 2020: 126).

Martı Jonathan’ın öğretileri o kadar çok yanlış anlaşılır ki artık akliselim her martı o tapınakların önünden geçerken onun adını duymamak için kulaklarını tıkamaya, yolunu değiştirmeye, o ortamdan uzaklaşmaya başlar. Hâlbuki bunu yapan kuşlar sürünün en yetenekli ve uçuş konusunda en istekli martılarıdır. Fakat Jonathan’ın adı ve öğretileri o kadar değersiz martıların eline düşer ki o ortamda o öğretileri öğrenmek mümkün değildir.

“Bu kuşlar meraklı olduklarından, uçuş konusunda denemeler yaptılar, fakat hiçbir zaman bu kelimeyi kullanmadılar. Kendilerini tekrar tekrar, ‘bu uçmak değil, sadece doğru olanı bulmanın bir yolu’ diye telkin ediyorlardı. Böylece ‘öğrencileri’ reddederek öğrenci oldular. Martı Jonathan’ın ismini reddederek, onun sürüye getirdiği mesajı uygulamaya başladılar. (Bach, 2020: 126).

Jonathan öğretilerini sürüye getirmeden önce yaşadığı sorunları şimdi tekrar Jonathan’ın öğretilerini benimseyenlere karşı diğerleri yaşamaya başlar. Çünkü

Jonathan'ın öğretilerini onun yolunu benimsediğini düşünenler tarafından ortadan kaldırılır. Buna karşılık Jonathan'ın gerçek öğretilerini anlamaya çalışan başka martılar ancak eskileri inkâr ederek yeniyi kurma çabasına girer. Yeniden soru sormaya, sorgulamaya, araştırmaya, öğrenmeye, düşünmeye, merak etmeye başlar. Martı Antony gibi bir kısım martılar ise Jonathan'ın ruhunu taşır gibi çalışır. Hayatın anlamını arayan Martı Antony tüm gelenek ve görenekleri inkâr eder. Tüm inanışlara karşı çıkar. Sadece aklını kullanarak kulaktan dolma sözlerle kulak tıkar. Yaşadığı hayatın anlamsızlığından bunalan Martı Antony kendini feda edeceği bir hakikatin peşine düşer. Martı Antony, Martı Jonathan'ın ilk başlarda yaşadığı ruhsal bunalıma girer. Bu bunalım Martı Jon ile karşılaşana kadar devam eder.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÜÇÜK KARABALIK İLE MARTI JONATHAN LİVİNGSTON ESERLERİ

5.1. KÜÇÜK KARABALIK İLE MARTI JONATHAN LİVİNGSTON ESERLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILIP DEĞERLENDİRİLMESİ

Teknolojinin geliştiği bu çağda dünya küçük bir şehir halini alırken insanların yaşayışları, kültürleri, gelenek ve göreneklere de birbirine benzemeye ve ortak bir kültür oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle karşılaştırmalı edebiyat da gelişerek ortak bir edebiyat alanı haline gelmiştir. Karşılaştırmalı edebiyat sayesinde aynı olayın farklı insanlar ve kültürler tarafından ele alınış şekli incelenerek farklı bakış açıları elde edilmiştir. Bu sayede insanoğlunun insan olarak olaylara verdiği tepkiler ele alınıp karşılaştırma imkânı elde edilmiştir. Karşılaştırmalı edebiyat vasıtasıyla insanlar birbirlerini tanıma, kültür alışverişinde bulunma, birbirini anlama, birbiriyle sağlıklı ilişkiler kurabilme ve bir arada yaşayıp ortak bir kültür oluşturma imkânı elde etmişlerdir.

“Tek bir medeniyet vardır: O da, insan toplulukları arasındaki karşılıklı tesirlerin büyümesi, çoğalması ve genişlemesidir. Çarpışmaların doğurduğu kıvılcım yerini değiştirebilir. Fakat bu, daha zengin yayılma yerleri bulmak içindir. Karşılıklı tesirler kompleksine karışan her yeni unsur, onu bir parça daha geniş, biraz daha uzvî (organik) hale getirir. Her yaratış, bir aşının çiçeğidir. Aşı ne kadar kuvvetli ise, kompleksin aksülâmeli o kadar derin, mahsulü o kadar büyüktür. Kendi içine kapanan ve her şeyi yalnız kendinde arayan cemiyetlerin yeni bir şey yaratmasına, tek ve büyük medenî açılış yoluna girmesine imkân yoktur.” (Ülken, 1997: 11).

Hilmi Ziya Ülken’in karşılaştırmalı edebiyat bilimi hakkındaki ifadeleri, edebiyatların birbirlerini etkilemesi ve doğurduğu sonuçlar açısından dikkate değerdir. Zira edebiyatların etkileşimi kültürlerin etkileşimi sayesinde olur. Kültürler de farklı yollarla birbirini etkileyebilir; bazen savaşla bazen göçle bazen ticaretle vb. kültürler karşılıklı etkileşime girer. Bu etkileşim ne kadar şiddetli ise ortaya çıkacak etkilenme de o kadar büyük olur. Zira birbirinden etkilenen medeniyetlerin ortak kültür oluşturmaları ortak bir noktada birleşmesi daha olasıdır. Eskiden bu etkileşim daha az, zahmetli ve uzun sürede olurken şimdi ortaya çıkan herhangi bir şey bazen bir gün veya daha kısa

sürede az bir zahmetle tüm dünyaya yayılır. Toplumların zenginliği karşılaştığı kültürlerle doğru orantılıdır. Osmanlı devletinin çok kültürlülüğü bu etkilenmenin şiddetini arttırmıştır. Nitekim Türk olan Osmanlılar, bu şiddetli etkileşim sayesinde sarayda Türkçe, edebiyatta Farsça, bilimde Arapça halk arasında ise Türkçenin yoğun konuşulmasına zemin hazırlamıştır. Bu etkileşim edebiyata, sanata, bilime ve topluma yayılmıştır. Karşılaştırmalı edebiyat tam da bu noktada bu etkileşimin edebiyata ve sanata yansımalarını ele alarak bunu değerlendirir.

Küçük Kara Balık ve *Martı Jonathan Livingston* eserleri yirminci yüzyılda birbirinden hem mesafe hem de kültür ve inanış olarak çok uzak olan İran ve Amerikan edebiyatlarını karşılaştırma olanağı verir. Bu eserler birbirine yakın zamanda yazılmıştır. Eserlerin ana teması iki farklı hayvan üzerinden fabl tarzı yazılarak verilmiştir. Bu eserler birçok açıdan karşılaştırılabilir; fakat her iki eserde en göze çarpan nokta metin kahramanlarının olaylar karşısında verdikleri tepkiler ve neticesinde bulundukları toplum tarafından dışlanıp birbirine yakın bir hayat sürmeleridir. Eserin kahramanlarının karakter özellikleri birbirine yakın olmakla birlikte olaylar karşısındaki eleştirel bakış açıları fazlaca benzerlik gösterir. Bu metinler eleştirel düşünme becerileri açısından karşılaştırıldığında; kültür ve inanışlar farklı olmasına rağmen olaylara verilen tepkilerin benzerliği bu eserlerin karşılaştırmalı edebiyat açısından verimli incelenmesini sağlar. Bu iki eser eleştirel düşünme açısından değerlendirildiğinde karşılaştırmalı edebiyatın etkisi ortaya çıkar.

Küçük Kara Balık ile *Martı Jonathan Livingston* eserlerine bu isimlerin verilme nedeni eserlerdeki olayların bu iki kahramanın etrafında şekillenmesidir. *Küçük Kara Balık*'a bu ismin verilmesi balığın fiziksel özelliklerinden kaynaklanır. *Martı*'da ise Jonathan ve arkadaşlarının özel isimleri vardır. Hikâyeye anlam katan martılara özel isim verilmişken diğer martılardan ise “sürü” ya da “martı” diye bahsedilir. *Martı Jonathan*'daki temel mantık her martının aslında kendi benliğinin farkına varıp diğerlerinden ayrılmasıdır. Onun için kendi gerçekliğini hisseden martıların özel ismi varken diğerlerine böyle bir isim verilmez.

Küçük Kara Balık ile *Martı Jonathan Livingston* eserlerinin türleri kahramanları insan dışı varlıklar olduğu için fabl türünde yazılmıştır. Fakat klasik fabldan farklıdır. Eserlerden masal diye bahsedilmişse de klasik masallardan da farklıdır. Ezop masalları

ile Kelile ve Dimne masallarının çağdaş bir anlatımı şeklinde yazılmıştır. Kısaca bu iki herhangi bir türün kalıbına sığdırmak doğru olmaz.

Küçük Kara Balık eserin aslı Farsça yazıldı. Sonra diğer dünya dillerine çevrilmiştir. İncelenen eserin Türkçe çevirisi İldeniz Kurtulan; resimlemesi ise Oğuz Demir tarafından yapılmıştır. *Martı Jonathan* eseri ise Amerikan İngilizcesiyle kaleme alınmıştır. Eserin fotoğrafları Russell Munson tarafından martıların doğal ortamında çekilir. Eser Kader Ay ve Aslı Tümerkan tarafından Türkçeye çevrilmiştir

Küçük Kara Balık eserin hacmi resimleriyle birlikte 40 sayfa civarındadır. Eserde Kara Balık'ın önemli maceraları resmedilir. Eser tek bir bölümden oluşur. *Martı Jonathan Livingston* eseri ilk olarak üç bölüm halinde yayımlanır. Yazarın ilk üç bölümüyle birlikte yazılan fakat ilave edilmeden yaklaşık yarım asır unutulmuş dördüncü bölümü ilave edilmesiyle yaklaşık 150 sayfalık bir hacmi oluşturur. Eserin yaklaşık 60 sayfası fotoğraflardan oluşur. Eserin fotoğrafları doğada çekilmiştir. Eser martıların hayatını anlattığı için eserin kahramanı olan Jonathan, Küçük Kara Balık kadar belirgin değildir. Martılar birbirine benzediği için ve Jonathan'ı diğerlerinden ayıran biçimsel özelliklerde belirgin bir fark olmadığı için çok fazla fotoğraf çekilmesine rağmen belirgin bir kahraman fotoğrafı bulunmamaktadır. Bunun nedeni de Martı Jonathan'ın temel felsefesi olan kendini martılar içinde sıradan bir martı olarak görmesidir. *Küçük Kara Balık*'ta ise Kara Balık belirgindir ve her yerde kendini belirgin bir şekilde ortaya koyar çünkü farklılığını ortaya koyarak bunu ilan etmek ister.

Küçük Kara Balık: Eserin yazarı olan Samed Behrengî, öğretmenlik, yazarlık ve çevirmenlik yapmıştır. Kara Balık'la olan ilişkisi hayatını ve mücadelesini Kara Balık vasıtasıyla anlatmasıdır. Eser özgür fikirlerin baskı altına alındığı, muhalif hiçbir eserin yayımlanmadığı, yönetime aykırı hiçbir sese tahammül edilmediği bir ortamda yazıldığı için alegorik bir tarzda yazılmıştır. Eser, yazarın anlatmak istediğinin yansımasıdır. Eserin kahramanı olan Kara Balık hayatı boyunca yeni şeyler öğrenmek, merakını gidermek ve özgür olmak için mücadele etmiş ve bu uğurda karabatağa yem olmuştur. Eserin yazarı ile eserin kahramanın yaşam mücadelesi birçok noktada kesişir. Her ikisi de hayatlarını mücadeleleri uğrunda feda etmişlerdir. Davalarından vazgeçmemişler, çevrelerini uyandırmak için gayret göstermişler. Her ikisinin de hayatları meçhul bir

şekilde son bulmuştur. Bu hikâye bir yazarla bir eser kahramanının kaderlerinin kesiştiği bir eser olarak ortaya çıkmıştır.

Martı Jonathan Livingston eserin yazarı küçük yaşlardan beri uçuş merakıyla büyüyen ve daha on yedi yaşında uçmaya başlayan ve daha sonraları Amerikan Hava Kuvvetlerinde pilot olarak çalışmaya başlayan Richard Bach'tır. Eser kahramanı ile yazar arasındaki bağlantı ve yazarın Martı Jonathan'ı bu kadar iyi tasvir etmesinin altında yazarın mesleği olduğu söylenebilir. Uçmayı seven bir pilottan uçuşmanın sırrına eren bir martıya giden yolun hikâyesidir. Ayrıca yazar Protestan bir papazın oğlu olması nedeniyle de eserin alegorik bir şekil alması Hristiyanlık dininin toplumda ifade edilemeyen eleştirisinin ve yanlış yorumlanmasının alegorik temsilidir.

Küçük Kara Balık ile Martı Jonathan aynı asırda ve yakın zamanlarda yazılmıştır. Farklı kültür, dil, din, inanış ve yaşam felsefesi arasında ortaya çıkmalarına rağmen verilmek istenen mesaj ve mesajların verilme biçimi birbirine oldukça yakındır. Burada her iki eserden alıntılar yaparak bunların tezin konusu olan eleştirel düşünmedeki benzerlik ve farklılıklar açısından ele alınacaktır.

“Gidip derenin sonu arayacağım. Düşünebiliyor musun anne? Aylardan beri derenin sonunun ne olabileceğini düşünüp duruyorum. Ama bir türlü bulamıyorum. Bu gece sabaha kadar yine gözümde uyku girmede. Hep düşündüm durdum. Sonunda kararımı verdim gidip bulacağım derenin sonunu.”(Behrengî, 2018: 213).

Kara Balık eleştirel düşünme süreçlerinden merak, öğrenme çabası, karar verme amaca yönelik hareket etme, bağımsız düşünme, irdeme, tartışma, gözlem, soru sorabilme, şüphecilik gibi süreçleri kullanır. Benzer bir düşünme sürecini Martı Jonathan da kullanır.

“Bir tüy bir kemik kalmak umurunda değil ben sadece havada ne yapıp yapmayacağımı öğrenmek istiyorum” (Bach, 2020: 17). Jonathan, kendi kabiliyetinin farkına varmak; ne yapıp yapamayacağı konusunda merak duygusuyla hareket eder. Bu konuda her türlü tehlikeyi göze alır. Karşılaşacağı zorluklar için kendini motive eder ve bunun için özverili bir şekilde çalışır. Kendi sınırlarını korkusuzca sorgular ve bunu öğrenmek için de yoğun bir çalışma ortaya koyar.

“Hayır, anne. Bıktım ben bu dolaşmalardan. Çıkıp gitmek başka yerlerde ne olup bittiğini anlamak istiyorum. Sakın ‘Küçük Kara Balık’ın aklını çeldiler’ deme anne.

İnan bana uzun süredir ben kendim düşünüyorum bunları.” (Behrengî, 2018: 214). Kara Balık, yaparak yaşayarak öğrenme yolunu tercih eder. Amaçsız dolaşmalardan bıkar, belli bir amaca yönelik hareket etmek ister. Özgün ve özgür düşüncesiyle hareket etme kabiliyetini elde etme çabası içine girer. Bu süreçte öğrenme, anlama, bilme, keşfetme, merak, amaçlılık, düşünerek hareket etme gibi eleştirel düşünme becerisini kullanmaya çalışır.

“Yaşamak için ne çok neden var! Balıkçı teknelerinin etrafında o rutin sıkıcı dönüp dolaşmadan başka nedenler var yaşamak için. Cehaletimizi kırabiliriz, becerilerimizi, yeteneklerimizi ve zekâmızı kullanarak kendimizi bulabilir, kendimiz olabiliriz. En önemlisi özgür olabiliriz. En önemlisi uçmayı öğrenebiliriz.”(Bach, 2020: 31).

Martı Jonathan tıpkı Kara Balık gibi hayatın anlamını aramaya çalışan rutin ve amaçsız yapılan eylemlerden sıkılan düşünerek hareket etmeye çalışan bir martıdır. Hayatın sürekli bir değişimden geçtiğini gören Jonathan, martı sürüsünün binlerce yıldır yerinde sayarak herhangi bir ilerleme kaydedememesi ve sadece fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için mücadele etmesi onu şiddetle düşündürüp bu kısır döngüyü kırma gayreti içine girer. Jonathan bu süreçte bir amaca yönelik hareket etme, gözlem, tartışma, akıl yürütme, çıkarım yapma, karar verme, irdeleme, yaratıcı düşünme, tutarlı, mantıklı ve düşünce üretme süreçlerini kullanarak eleştirel düşünme becerilerini etkin bir şekilde kullanmaya çalışır. Bu noktadan bakıldığında Kara Balık ile Martı’nın düşünme becerileri birbirine çok yakındır.

“Ben de küçükken düşünmüştüm bunu. Ama yavrucuğum bu derenin sonu yok ki, tümü bu gördüğümüzdür. Akar, akar ama hiçbir yere ulaşamaz.” (Behrengî, 2018: 213). Kara Balık kendisine sunulan delilleri mantık süzgecinden geçirerek ona yönelik çözüm yolları ve mantık zinciri sıralar. Onun kitabında kalabalığa uyma, akla yatmayan şeyleri kabul etme, çoğunluğun fikrine kapılıp gitme yoktur. Kara Balık kendisini ikna etmek ve onların mantıksızlığını açığa vurmak için yine eleştirel düşünme becerilerini kullanır ve şöyle bir cevap verir: “Akıp da hiçbir yere ulaşamamak mümkün mü? Yani sence bir sonu yok mu bu derenin? Oysa her şeyin bir sonu var. Gecenin, gündüzün olduğu gibi... Haftanın, ayın, yılın...” (Behrengî, 2018: 213). Kara Balık söylenen sözlere karşı akıllı devreye sokar ve onları düşünmeye sevk eder. Her gecenin bir sabahı her kışın bir baharı olduğu gibi bu derenin de illa ki bir sonunun olması gerektiğini onlara anlatır.

Her başlangıcı olan şeyin bir bitişinin de olması gerektiğini soru sorarak, irdeleyerek, akıl süzgecinden geçirerek nesnel düşünerek bulmaya çalışır.

“Hangi sorumsuzluk kardeşlerim? Yaşamın gerçek anlamını arayan, bulmaya çalışan bir martıdan daha sorumluluk sahibi biri olabilir mi? Bin yıldır yaptığımız tek şey balık peşinde koşmak. Artık yaşamak için bir nedenimiz olmalı; öğrenmek, keşfetmek, özgür olmak gibi. Bana bir şans verin, öğrendiklerimi size göstereyim.” (Bach, 2020: 38-39).

Jonathan karşılaştığı zorluklarda ilk olarak akıllı devreye sokar. Eğer aklına yatarsa uygular. Aklına yatmazsa o soruna akılcı çözümler sunar. Binlerce yıldır süregelen batıl inanışlara aklın keskin kılıcını kullanarak tek hamlede kesip atar. Onlara yeni ve farklı bir yol sunar. Jonathan asi değildir ama kararlıdır, gerçek sorumluluk sahibidir. Sorumluluğu yeniden tanımlar, hayatın anlamını yeniden sorgular onlara yaşamaları için bir neden verir ve o yaşam idealine ulaşmak için onlara yol gösterir. Kara Balık ile Martı Jonathan bu noktada da birbirine çok benzemektedir. Kullandıkları yöntemler birbirine yakın, çözüm yolları birbirini destekler niteliktedir.

“Öyleyse beni de öldürün çünkü bende öyle konuşuyorum artık” (Behrengî, 2018: 218). Kara Balık inandığı bir amaç uğruna ölümü hafife alan cesur ve kararl bir kişiliğe sahiptir. O davası uğruna her türlü mücadeleden çekinmeyen, zorluklara göğüs geren ve ölüme meydan okuyan bir duruşa sahiptir. Onun için ölümün bir önemi yoktur. Önemli olan onun ölümünün başkası üzerinde yaptığı etkidir. Aynı durum Martı Jonathan için de geçerlidir.

“Dimdik aşağı doğru saatte iki yüz kırk mil hızla uçuyordu. Bu hızda eğer kanatları açılsa, milyonlarca minik martı parçacığına dönüşeceğini biliyor ve bunu göz ardı ediyordu. Çünkü hız güç demektir, büyük bir zevkti ve kusursuz güzellikti.” (Bach, 2020: 29). Jonathan amacına ulaşmak için yapacağı en küçük hatanın ölümüne yol açacağını bile bile mücadelesine devam etme kararlılığını göstermesi ve mücadele azmini yitirmemesi onun ne kadar cesur, kararl, kendine güveni olan bir martı olduğunu gösterir. Bu süreçte girişimcilik ruhundan taviz vermeyen, pes etmeyen, sorunlarına akılcı çözümler bulan, karar alma becerileri yüksek bir yapıya sahiptir. Bu noktada Kara Balık’la aynı karaktere sahiptir. Toplumlara yol gösteren ve liderlik özelliği olan kişiler her türlü zorluğu ve mücadeleyi göze alarak yollarına devam

ederler. Onlar için yolda karşılaştıkları sıkıntılar sadece amaca ulaşmak için birer basamak hükmündedir. Onlar için önemli olan amaca varmak değil yolda olmaktır.

“Adım Küçük Kara Balık. Dünyayı gezmeye çıktım. Siz de adınızı söyleyin tanışalım. Görgüsüz olmasaydınız herkesin kendine özgü, beğenilen bir yanı olduğunu bilirdiniz.”(Behrengî, 2018:218). Kara Balık çevresindeki varlıklara karşı duyarlı, onları tanımaya meraklı, onlara soru sorabilen, özgüven sahibi aynı zamanda şüpheli, dikkatli, tedbirli, görüşleri yargılayarak karar veren, doğru çıkarımlar yapan, deneyimleyen, irdeleyen, gözlem yapabilen, iletişime açık, iletişimi ilk başlatan kişilik yapısına sahiptir. Bu durum Martı Jonathan’ın yeni ve farklı martılarla karşılaştığında karşımıza çıkar. “Çok güzel, evet kim olduğunuzu söyleyin bakalım.” (Bach, 2020: 50). Jonathan karşılaştığı yeni martılarla konuşmadan önce onları sınava tabi tutar sonra iletişim kanallarını açmaya başlar. Kara Balık bu süreçte daha girişken iken Martı Jonathan daha temkinli davranır.

“Atıyorsun ha! Dünyayı gezmeye çıktın ha! Boşa çaba. Biz sabah akşam tüm dünyayı gezeriz. Kendimiz ve ana-babamız dışında kimseye rastlamayız. Kurtçukları saymazsak elbet...” (Behrengî, 2018: 218). Kara Balık, karşılaştığı sorunlar karşısında yılgınlığa düşmeyen ve o sorunları irdeleyerek onlara akılcı, mantıklı çözüm yolları üretmeye çabalayan düşünme süreçlerini etkin bir şekilde kullanan bir yapıya sahiptir. Başkalarının onun hakkındaki fikirleri onu mücadelesinden alıkoymaz. Aksine daha da şevklendiriyor. “Şu birikintiden dışarıya adım atmadan dünyayı gezmekten nasıl söz edersiniz.” (Behrengî, 2018: 218). Kara Balık ayrıca onu engellemek isteyenleri de bulundukları gaflet uykusundan uyandırır. Onlara mantıklı çözümler sunar. Düşünme süreçlerini belli ölçütlere dayandırarak, gözlemleyip olaya farklı açılardan bakarak çözüm önerisinde bulunur.

Jon karşılaştığı zorlukları ve problemleri çözmek için umutsuzluk içinde beklerken problemin içinden çözümü bulması; yani krizden fırsat çıkararak problemlere çözüm üretmesiyle kendisine bir çıkar yol bulur. “İşte yanıt bu! Of ne aptalım. İhtiyacım olan tek şey kısa kanatlar. Yapmam gereken, kanatlarımı gövdeme yapıştırmak ve sadece kanat uçlarımla uçmak. Kısa kanatlar!” (Bach, 2020: 28).

Jon tıpkı Kara Balık gibi problemleri nesnel bir şekilde değerlendirerek tutarlı, mantıklı, bağımsız, farklı yönler bularak çözüm üretiyor. Bu açıdan bakıldığında

problem çözme becerilerinde Kara Balık daha çok problemle karşılaştığı anda çözüm arama çabasına girerken Jonathan ise o problemle deneme yanılma yollarını kullanarak çözüm yollarını üretmiştir.

“Ben dünyayı gezmeye çıktım. Sizin avınız olmaya hiç niyetim yok... Boş yere de kuşkulanmıyorum, üstelik ödleğ de değilim! Gördüklerime inanır, aklıma yatanı yaparım.” (Behrengî, 2018: 220). Kara Balık dünyayı tanıma ve keşfetme merakında engellerle ve ona tehdit olacak şeylerle karşılaştığı zaman şüpheci, korkusuzca, temkinli, tedbirli, akılcı, yaşantı kaynaklı düşünerek hareket eder. Bu durum Martı Jonathan’ın da başından geçer. “Zavallı Fletch. Gözünle gördüklerine sakın inanma. Görünenlerin hepsi sınırlıdır. Anlayarak bakmaya, bildiklerinin ötesine geçmeye çalış. O zaman uçmanın anlamını da daha iyi öğreneceksin.” (Bach, 2020: 108).

Jonathan bazı noktalarda Kara Balık’tan ayrılmaktadır. Kara Balık daha çok dünyanın görünen yüzüyle ilgilenirken Jonathan görünmeyen ve herkesin keşfedemediği kısmıyla daha çok ilgilenir. Kara Balık daha çok maddi âleme hitap ederken Martı Jonathan manevi âleme hitap eder. Kara Balık ve Jonathan bireyleri hem maddi hem manevi açıdan bir hedefe yönlendirirler. Kara Balık dünyayı fiziksel özellikleriyle keşfederken Martı Jonathan dünyanın maddi ve manevi keşfiyle ve daha çok duyguların tatminiyle ilgilenir. Jonathan kendini gerçekleştirme ve geliştirmeye ilgilenirken Kara Balık daha çok dünyanın düzeniyle ilgilenir.

Samed Behrengî’nin sol/sosyalist görüşe sahip olması Küçük Kara Balık’ın da mücadelesinde dünyanın maddi yönüyle uğraşması, aklıyla hareket etmesi, mücadelesinde daha kavgacı olmasına zemin hazırlar. Martı Jonathan’ın yazarı Richard Bach ise Protestan bir papazın oğlu olmasının etkisiyle Hristiyanlık inancının temellerini alegorik bir tarzda eleştirdiğinden olayları daha çok manevi açıdan ele almasını sağlar. Bu açıdan bakılınca yazarların inanışlarının eser üzerinde ciddi bir etkisi olduğu görülür.

“Ta uzaklardan küçük bir balık gelmiş, ırmağın sonunu bulmaya gidiyormuş. Ve pelikanlardan da hiç mi hiç korkmuyormuş.” (Behrengî, 2018: 224). Küçük Kara Balık’ı farklı kılan cesur olmasıyla birlikte cesaretinin diğerlerine rehber olmasıdır. O cesareti sayesinde diğer balıklara dayanak noktası olması ve onları çevresinde toplaması onu tanımayan balıklara bile yol gösterici ve cesaretlendirici bir kılavuz rolünü

üstlenmesidir. Nitekim bu tüm topluluklarda da böyledir. Her toplum kendine rehber olacak, yol gösterecek, önden gidecek liderlere ihtiyaç duyar. Kara Balık da cesareti ve azmi sayesinde rol model hükmüne geçer. Bu durum Martı Jonathan Livingston'da daha kitlesel bir hal alır: “Sürüde, eğer Jonathan Yüce Martı'nın oğlu değilse, kesinlikle zamanın bin yıl ilerisinde olan bir martı, diye sözler dolaşüyor.” (Bach, 2020: 99).

“Artık ölüm korkutmuyor beni, ama hayattayken de onu arayacak değilim. Ölümle karşı karşıya gelince ki bu sık sık oluyor, kaçınılmaz bir gerçekle yüz yüze geleceğim. Ama önemli olan, benim yaşamamın ya da ölümümün başkaları üzerinde bıraktığı etkidir.” (Behrengî, 2018: 230). Kara Balık'ın amacını ifade eden bu sözler onun yaşam felsefesini oluşturur. Kara Balık, girdiği mücadelede yolunun eninde sonunda ölümle kesişeceğini farkındadır fakat o bu ölümle yüzleşmekten korkmaz. Eninde sonunda gerçekleşecek bir şeyden korkmanın kimseye bir faydası yoktur. Kara Balık, ölümü anlamlı bir şekilde karşılama çabasına girer. Bunun da ancak o ölümün başkası üzerinde bıraktığı etki olarak görür. Onun için ölüm ancak başkası üzerinde olumlu bir etki bırakırsa amacına ulaşır. Böyle bir ölümden korkmanın da bir anlamı olmayıp böyle bir ölümü gülerek karşılamak gerekir. Aynı durum Martı Jonathan için de geçerlidir.

“Seni öldürmeye kalkışan bir kuş sürüsünü hala nasıl sevebildiğini anlamıyorum. Off Fletch, tabii ki sevdiğim bu değil. Kin, nefret ve düşmanlığı sevmekten nefret etmiyorum ben. Gerçek martıları onların içindeki güzellikleri görmesine yardımcı olmalısın.” (Bach, 2020: 107).

Martı Jonathan'ın ölüm ve hayat karşısındaki bakışı birbirine yakındır. Onun için asıl ölüm bu dünyada yaşamamanın amacına varmadan, yaşamın sırrına ermeden, gayesiz, bir hiç uğruna ömür tüketmektir. Binlerce yıl yaşansa bile bir amaç uğruna yaşanmadan gerçek bir yaşam olmuş olamaz. Onun için yaşam kendi yeteneklerinin farkına vararak onu kullanmak, kendini geliştirmek, cehaletten kurtulmak ve özgür olmaktır. Bunun dışındaki hayatı yaşanmaya değer bulmaz. Jonathan için ölüm ise bir yok oluş değildir; Başka bir hayat mertebesine geçmektir. Yaşamın sırrına eren bir martıyı ölüm, zaman, mekân gibi bir şeyler kayıt altına alamaz. Özgür olan bir martı için artık geçmiş ve gelecek kavramları ortadan kalkar. Nitekim Jonathan bir zaman şeffaflaşarak kaybolsa da dördüncü bölümün sonunda tekrar ortaya çıkarak ölümün de göreceli olduğunu ve aşılabileceğini anlatmaya çalışır. Kara Balık ile Jonathan'ın bakış açıları arasında ufak

tefek farklılıklar olsa da temelde birbirine yakındır. Nitekim Kara Balık binlerce sene bu küçük dereye dolaşılıp durulsa bile gerçek anlamda yaşanmış sayılmayacağını ifade ederken Jonathan da gerçek yaşamın öğrenme ile doğru orantılı olduğu ne kadar çok şey öğrenilirse o kadar kadar çok şey yaşanmış olacağını vurgular. Mükemmelliğin sınırları yoktur. Mükemmel için ise zaman, mekân, cennet gibi bir yer olamaz. Cennet bir mekân ya da zamanın bir parçası değil. Cennet mükemmel olmaktır. Başarının son mertebesi başarmaktır.

“Kara Balık masalını dinleyen diğer balıklar Kara Balığın akıbetini merak etmişlerdir. Balık Nine ise “Arkası yarın” diyerek onları uyumaya gönderdi. On bir bin dokuz yüz doksan dokuz küçük balık “iyi geceler” diyerek uyumaya gitti. Yalnızca bir küçük kırmızı Balık uyuyamadı. Sabaha kadar hep denizi düşündü durdu.” (Behrengî, 2018: 233).

Küçük Kara Balık eserinin kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkar. Kara Balık’ın sonu tıpkı yaşam mücadelesi gibi son bulmuştur. Nitekim Kara Balık’ın amacı dünyayı gezmek, görmek, yeni yerler keşfetmek ve süreçte bulunduğu sürüye engel olan tehlikelerden haberdar olup bu tehlikeleri bertaraf etmektir. Kara Balık bu amaçlarının çoğuna ulaşır. Özgür bir şekilde denizlere, okyanuslara varır. Tehlikeler görüp atlatır. Bu tehlikeler karşısında ne yapması gerektiğini öğrenir. En büyük tehdit olan balıkçılı da öldürerek diğer balıkların rahat bir nefes almalarını sağlar. Kara Balık’ın ölümü tıpkı hayal ettiği gibi başkalarının üzerinde derin etkiler bırakarak son bulur. Onun ölümü diğerlerine ilham olur. Hayatın zorlukları karşısında azimle, kararlılıkla, cesaretle mücadele etmek isteyen bir sürü balığa örnek olur. Kara Balık tüm balıkların merak duygularını yitirdiği, yaşama amaçlarından saptığı, ne yapacakları konusunda karar veremedikleri bir zamanda onlara ilham kaynağı olur. Masalın sonunda Kara Balık’ın yaşam serüveni küçük kırmızı balığa örnek olur. Bazen bir orduyu uyandırmak için bir kişi yeter kaidesiyle Kara Balık da koca balık sürüsünü uyandırmaya her daim vesile olabilir.

Eserlerin bitiş şekli açısından karşılaştırıldığında Martı Jonathan’da da Kara Balık’ta olduğu gibi benzer bir son karşımıza çıkıyor.

Karanlığın en yoğun olduğu an aydınlığa en yakın andır. Martı Antony ile Martı Jon’un karşılaşma zamanı böyle bir zamandır. Martıların yaşam amaçlarını unuttuğu, uçma zevk ve heveslerini kaybettiği, martı sürüsünün skolâstik bir düşünce bataklığına

savrulduğu, aklın, kalbin devre dışı bırakıldığı, kutsallık uğruna tüm uçma meraklarının terk edildiği bir zamandır. Martı Antony, boş bir hayat felsefesinin hüküm sürdüğu bir zamanda ve tüm bu anlamsız mücadeleden usanıp hayatına son vermek istediği bir anda Martı Jon ile tanışır. Martı Jonathan'ın öğretilerinin unutulduğu ve yanlış anlaşıldığı bir zamanda Martı Antony yeniden dirilişin simgesi haline gelir. Bu açıdan bakıldığında hikâyelerin sonları ve sonlarında verilen dersler ve derslerin verilme şekilleri birbirine benzer. Aradaki fark ise Küçük Kara Balık'a daha sonra hiç kimse rastlamaz ama Martı Jonathan meçhul bir şekilde ihtiyaç duyulan vakitte geri döner.

Eleştirel açıdan eserlerin sonları karşılaştırıldığında her ikisinde deneyim, çıkarım, düşünerek karar verme, empati, amaçlılık, yaşantı kaynaklı düşünme, irdeleme, öze inme, tutarlılık, mantıklılık, test etme, sınaama gibi eleştirel düşünme süreçlerinin kullanıldığı görülür.

Eserler alegorik açıdan karşılaştırıldığında Küçük Kara Balık İran coğrafyasında baskı ve zulümlerin hüküm sürdüğu dikta yönetimlerinin azınlıkları her noktada hâkimiyeti altına alma mücadeleleri karşısında bir yazarın bir Küçük Kara Balık vasıtasıyla perde altında düşüncelerini halka yayıp mücadelesini sürdürme gayreti olarak karşımıza çıkar. Yazarın yaşadığı bölgenin dereler, ırmaklar ve göllerin bulunması yazarın kahraman olarak balık sembolünü seçmesinde etki ettiği söylenebilir. Diğer kahramanların da yazarın yaşadığı olaylar, kişi ve kurumlarla uyumlu bir şekilde seçilmiştir. Martı Jonathan'da ise yazarın mesleği olan pilotluk ve vermek istediği mesaj olan Hristiyan din ve inanışındaki sembollere uygun olarak martı sembolünün seçildiği söylenebilir. Bu bağlamda her iki eserde alegorik bir anlatımın ön plana çıktığı görülür.

SONUÇ

Karşılaştırmalı edebiyatın verileriyle eleştirel düşünme becerileri noktasında bu iki eser kıyaslandığında şu tespitler ortaya çıkar. Eser kahramanları karşılaştıkları problemlerde eleştirel düşünme becerilerini ve zihinsel süreçleri kullanırlar. Bu problemleri öngörülerıyla, deneyimleriyle, soru sorarak, kanıtlar ileri sürerek, bağımsız düşünerek, mantıklı, akılcı hareket ederek, neden -sonuç ve amaç- sonuç ilişkisini göz önünde bulundurarak, yaratıcı düşünerek, elde ettikleri verileri örgütleyerek, kıyaslamalar yaparak, yorum gücünü kullanarak, empatik düşünerek, araştırarak, inceleyerek, gözlem yaparak, tartışarak, tutarlı, şüpheli, doğru akıl yürüterek, problemlere farklı açılardan bakarak elde edilen verileri test ederek, çıkarımlarda bulunarak, gerektiğinde açıklayarak, belirsizliklere karşı toleranslı davranarak, analitik düşünerek, özdenetimlerini yükselterek, soruna alternatif üreterek, verileri değerlendirip çözüm yoluna giderler.

Eserler karşılaştırmalı edebiyat biliminin verileriyle değerlendirildiğinde farklı kültür, dil, din ve inanışlara ait olan bu iki eser bireye bağımsız hareket etme, özgür olma, bilinçli olma, şüpheli olma, cesur olma, risk alabilme, mücadele etme, kararlı olma, dava sahibi olma, inandığı yolda yürüyebilme, topluma öncülük etme, fedakâr olma, yılmama, pes etmeme, kararlı bir şekilde mücadele etme, körü körüne herhangi bir düşünceye saplanıp kalmama, düşünme, eleştirme, verdiği kararların arkasında durabilme, duyarlı olma, sadece kendi menfaatlerini değil toplumun menfaatini de dikkate alma, çalışkan olma, diğerkâm olma, üretmek için çabalama, elde ettiği kazanımları topluma mal etmeye çalışma, karar verebilme, tercih edebilme gibi bireysel ve toplumsal kazanımları sağladığı görülür.

Küçük Kara Balık eserinde dikta yönetimlere karşı bir mücadele varken Martı Jonathan'da bireyin kendini gerçekleştirmek için girdiği mücadelede hem kendi yeteneklerini ortaya koyarken hem de toplumda kalıplaşmış olan olumsuz düşüncelere karşı şiddetli bir mücadelenin varlığı gözlenir. Her iki eser kahramanları kendinden sonra geleceklere bir ilham kaynağı olur. Her iki eserde eleştirel düşünme becerileri etkin kullanılarak karşılaşılan problemlerin çözümünde her zaman bir umut olduğu ve asla mücadeleden vazgeçilmemesi gerektiği vurgulanır. Her iki eser Milli Eğitim Sisteminin öncelik verdiği kazanımlara uygun üst düzey düşünme becerileri kazandırır.

Bu çalışma neticesinde ele alınan eserler günümüzün şu problemlerine çözüm sunduğu tespit edilmiştir:

1. Bireylerin karşılaştığı tercih durumlarında mantıklı ve tutarlı hareket etme,
2. Nereye vardığı belli olmayan bir sürü yol içinde doğru olanın yolu tercih etme,
3. Birbirine çok yakın gibi görünen fakat aralarında ince farklar bulunan bilgiler arasından eleştirel bakış açısıyla bunları birbirinden ayırt ederek doğru olanını seçme,
4. Sayısız bilgi yığınlarından kısa sürede işe yarar bilgileri seçme,
5. Olayları çok yönlü değerlendirmek gerektiği durumlarda bütüncül bakış açısı sunma,
6. Taklitçiliğin hızla arttığı bu zamanda özgün olma, özgün kalabilme,
7. Kitlelerin maruz kaldığı kısıtlayıcı ve engelleyici ortam ve durumlar karşısında cesaretle ve akılla mücadele etme,
8. Teknolojinin oluşturduğu tembellik ve yetersizlik sorunu karşısında kendi yeteneklerinin farkına vararak kendini gerçekleştirebilme, kendi olma, kendi kalma,
9. Toplumların yönlerini kaybettiği böyle bir zamanda topluma öncülük etme,
10. Bencilliğin ve vurdumduymazlığın bu kadar ön planda çıktığı bir vakitte fedakârlığı ve diğerkâmlığı ön plana çıkarma,
11. Sosyal medya araçlarının bireyi kendine mahkûm ettiği ve özgürlüğünü kısıtladığı böyle bir zamanda bakış açısını kendi yeteneklerine çevirerek birey olma yolculuğunu tamamlama,
12. Bilgiyi ezberleyerek hafızada tutmanın zorlaştığı fakat bilgiye ulaşmanın kolaylaştığı bu zamanda bilgiyi ezberlemeden bilgiyi kullanabilmenin yolunu gösterme,
13. Bilgi kirliliğinin bu kadar yoğun olduğu ortamda elde ettiği bilgileri sorgulama, eleştirme, delile dayandırma, mantık yürütme, neden sonuç ilişkisi kurma, soru sorma, şüphe duyma, irdeleme, araştırma, karar verme becerisi kazandırma,
14. Zamanın hızla aktığı, insanın düşünmeden hareket ettiği, insanın düşünme yetisinin her noktada baskı altına alındığı böyle bir asırda insan olarak, insan kalarak düşünme becerileri kazandırdığı görüldü.

Öneriler

Karşılaştırılan bu iki eser öğrencilere üst düzey düşünme becerileri kazandırılması açısından temel eğitimde ders kitaplarında okuma parçası olarak konulabilir. Bu iki eser farklı eğitim dönemlerindeki öğrencilere o yaş aralığına uygun olarak tavsiye edilebilir. Bu iki eser çocuk edebiyatı ürünleri olarak görülse de hem çocuklar hem de yetişkinler için okunabilecek kitap olarak tavsiye edilebilir.

Karşılaştırılan bu iki eserin sınırlılıkları vardır. Bu iki eseri okuyan, büyüme ve gelişim dönemlerini tamamlayamayan çocuklar istedikleri her şeyi yapabileceklerine inanıp kendilerini tehlikeye atma riskleriyle karşılaşabilirler. Küçük Kara Balık'ta cesaret fazla ön planda tutulmuştur. Bu yaştaki çocuklarda soyut algı gelişmediği için hikâyedeki gerçek unsurlar ile hayali unsurları ayırt edemedikleri zaman risk oluşturabilir. Martı Jonathan'da da hem çocukluk hem de ergenlik dönemlerinde istedikleri her şeyi yapabileceklerine olan inancı arttırdığı ve aşırı özgüven yüklediği için risk oluşturabiliyor. Bu risklere rağmen bu iki eser kişisel gelişim kitabı olarak tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdullahiyan, H. (1999). *Karnameh-ye Nesr-i Muasır Dastan, Nemayişnameh, Nesr-i İlmi, Tercüme*. Tehran: Enstesharat-e Pâyâ.
- Abidini, H. M. (2002). *İran Öykü ve Romanının Yüz Yılı* (Cilt 2). H. Kırlangıç, (çev.). Ankara: Nüşa Yayınları.
- Akınoğlu, O. (2001). *Eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen bilgisi öğretiminin öğrenme ürünlerine etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Bilgili, A, S. “Tebriz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tebriz>. (Erişim Tarihi:13/03/2022).
- Aydın, K. (2008). *Karşılaştırmalı Edebiyat Günümüzde Postmodern Bağlamında Algılanışı*. İstanbul : Birey Yayınları
- Aytaç, G. (2016). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Bach, R. (2020). *Martı Jonathan Livingston*. A. T. Kader Ay, (çev.). İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Bach, R. (1992), *Martı Jonathan Livingston*. Nuran Akgoren (çev.). İstanbul: Martı Say Yayınları,
- Behrengî, S. (2018). *Samed Behrengî Toplu Masalları*. İ. Kurtulan, (çev.). İstanbul: Büyülü Fener Yayınları.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*. Cilt 9, Sayı 2, 27-40.
- Cihaner, C. (2007). *Eleştirel düşünme kazandırma yönüyle Bilgin Adalı'nın çocuk kitapları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE.
- Cuma, A. (2018). Genel ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi'nin (Komparatistik) Ulusal ve Dünya Edebiyatları Ekseninde Kuramsal Açılımı. *SEFAD* , 1.
- Cüceloğlu, D. (1993). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Eagleton, T. (2004). *Edebiyat Kuramı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Enginün, İ. (1992). *Mukayeseli Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ennis, R. (1985). Goals for critical thinking curriculum. A. Costa (ed.), *Developing Minds* (s 54-57). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Ercilasun, B. (2009). *Servet-i Fünun'da Edebi Tenkit*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ertan, G.G. (2011). Samed-i Behregî'nin Hikayeciliği ve İran Çocuk Edebiyatındaki Yeri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 26, Sayı 4, 163-171.
- Gene R. Garthwaite, (2011). *İran Tarihi – Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Gökdağ, B. A. ve M. R. Heyet (2004). “İran Türklerinde Kimlik Meselesi”. *Bilig*, No 30 (Yaz 2004): 51–84.
- Kafkasyalı, A. (2010). İran Türkleri ve İran Türk Edebiyatı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* , Cilt 11, Sayı 24.
- Karaağaçlı, A. (2017). Samed Behrengi Örneği ile Devrimci Edebiyatın Toplumsal Uyanışa Etkisi. *I. Uluslararası Dil, Sanat ve İktidar Sempozyumu* Giresun: Giresun Üniversitesi Yayınları.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, H., İ. (2010). *Öğretmen eğitiminde yapılandırmacı öğrenmeye dayalı uygulamaların öğretmen adaylarının problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme eğilimlerine etkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi EBE.
- Kaya, H. (2006). Eleştirel Düşünme ve Soru Sorma. *İstanbul Üniversitesi F.N.H.Y.O Dergisi*, Cilt 14, Sayı 56, 71-77.
- Kaya, H. (2010). Eleştirel Düşünmeye Eleştirel Bir Bakış. *İ.Ü.F.N. Hem. Dergisi*, Cilt 47, 51.
- Koç, M. A. (2019). XX. Yüzyıl İran Edebi, Fikri ve Siyasi Hayatında Tebrizli Bir Aydın: Samed Behrengi- Hayatı,Şahsiyeti, Dünya Görüşü, Mücadelesi ve Eserleri. *İran Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 67-104.

- Schultz, H.J. ve P. H. Rhein (ed.). (1973). *Comparative Literature: The Early Years* Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Seferoğlu, S. S. ve C. Akbıyık (2006). Eleştirel Düşünme ve Öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 30, 193-200.
- Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. Ankara: Güzem Can Yayınları.
- Söylemez, Y. (2016). Eleştirel Düşünme. *AKEV Akademi Dergisi*, 0(66), 671-696. Retrievefrom. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/71900/1156425> (Erişim Tarihi: 11.12.2022).
- Seferoğlu S. S. ve C. Akbıyık (2006). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 30, 2006, 193 – 200.
- Şentürk, M. (2009). *İlköğretim programının eleştirel düşünmeyi geliştirmesine ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.
- TDK. (2022, Ocak 10). <https://sozluk.gov.tr/>. Ocak 10, 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 16.12.2022).
- Ülken, H. Z. (1997). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Gülseren Ülken ve Said Maden (hızl.). İstanbul: Ülken Yayınları.
- William L. Cleveland, (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Yavuz, H. (1987). *Yazın Üzerine*. İstanbul: Bağlam Yayınları.